

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
ANA BİLİM DALI

GAZİANTEP AĞZINDA KIPÇAK TÜRKÇESİ UNSURLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Suna AKILLAR

GAZİANTEP
2023

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

GAZİANTEP AĞZINDA KIPÇAK TÜRKÇESİ UNSURLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SUNA AKILLAR

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hülya ARSLAN EROL

GAZİANTEP

EYLÜL 2023

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Tezin Başlığı: Gaziantep Ağzında Kıpçak Türkçesi Unsurları
Adı ve Soyadı: Suna AKILLAR
Tez Savunma Tarihi: 22.09.2023

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. Mehmet EROL
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımda okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hülya ARSLAN EROL
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

İmzası

Prof. Dr. Hülya ARSLAN EROL (Jüri Başkanı)

Dr. Öğr. Üyesi Ülkü POLAT

Dr. Öğr. Üyesi Seher MAŞKAROĞLU

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

İmza:

Adı ve Soyadı: Suna AKILLAR

Öğrenci Numarası: 190530111025

Tezin Savunma Tarihi: 22.09.2023

ÖZET

GAZİANTEP AĞZINDA KIPÇAK TÜRKÇESİ UNSURLARI

AKILLAR, Suna
Yüksek Lisans Tezi
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Yeni Türk Dili Bilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Hülya Arslan Erol
Eylül 2023, 139 sayfa

Kıpçaklar, Türk boyları içerisinde önemli bir yere sahip olmuşlardır. Farklı topluluklar ile bir araya gelmiş bulundukları coğrafyalarda kültür, dil, din alışverişi yapmışlardır. 1237 yılına kadar Orta Asya'nın geniş topraklarında yaşamış olsalar da bu tarihten sonra tıpkı diğer Türk boylarının etkilendiği gibi Kıpçaklar da siyasi faktörlerden etkilenmiştir. Siyasi hamlelerden etkilenen Türk boyları bulundukları topraklardan farklı coğrafyalara göç etmişlerdir. 11. yüzyılda Anadolu'ya yapılan göçler sırasında Oğuz boyu ile birlikte Kıpçakların da bu bölgeye gelip yerleştikleri bilinmektedir. Anadolu'da bugün birbirinden farklı ağızlar bulunmaktadır. Bunun sebebi ise bu bölgenin 11. yüzyıldan bu yana göç almış olmasıdır. Anadolu'ya gelip yerleşen boylar farklı ağız özelliklerini de beraberinde getirmiştir. Bu boylar arasında çalışmamızda da ele aldığımız Kıpçak boyu önemli bir yer taşımaktadır. Dilin kendi içinde şekillendiği, üzerinde yaşanan coğrafyadan da izler taşıyarak farklılaşıp geliştiği unutulmamalıdır. Çünkü dil yaşayan bir varlıktır. Tıpkı insan gibi bir dil de doğar, yaşar ve ölür. Bu canlılıktan dolayıdır ki Orta Asya'da yaşayan bir kelimenin, bir ses unsurunun Anadolu'da da yaşayıp geliştiğini söylemek mümkündür. Her dilde olduğu gibi Türkçede de bu böyledir. Orta Asya'dan kopup gelen Kıpçak boyu Anadolu'da belirli yerlerde kümelenmiş ve bu kümeler bugün dahi kendini koruyabilmiştir. Anadolu ağızları üzerine yapılan tasnifler; Doğu Grubu ağızları, Kuzeydoğu Grubu ağızları ve Batı Grubu ağızları olarak 3 başlık altında toplanmaktadır. Çalışmamızda Batı Grubu ağızları içerisinde yer alan Gaziantep ağızı üzerinde durulacaktır. Bu ağız içerisinde Kıpçak Türkçesine ait ses unsurları karşılaştırılarak örnekleriyle verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ağız, Kıpçak, Gaziantep, Dil

ABSTRACT
THE PRIMARY FACTORS OF KIPCHAK TURKISH IN
GAZIANTEP DIALECT

AKILLAR, Suna
Master Thesis
Turkish Language and Literature Department
New Turkish Language Program
Thesis Advisor: Prof. Hülya Arslan Erol
September 2023, 139 pages

Kipchaks had an important place among Turkish tribes. They came together with different communities and exchanged culture, language and religion in the geographies they lived in. Although they lived in the vast lands of Central Asia until 1237, after this date the Kipchaks were affected by political factors, just like other Turkish tribes. Turkish tribes, affected by political moves, migrated from the lands they were in to different geographies. It is known that the Kipchaks, along with the Oghuz tribe, came and settled in this region during the migrations to Anatolia in the 11th century. There are different dialects in Anatolia today. The reason for this is that this region has received immigration since the 11th century. The tribes that came and settled in Anatolia brought with them different dialect characteristics. Among these tribes, the Kipchak tribe, which we also discussed in our study, has an important place. It should not be forgotten that the language is shaped within itself and differentiates and develops by carrying traces from the geography in which it is lived. Because language is a living entity. Just like a human, a language is born, lives and dies. Because of this vitality, it is possible to say that a word or a sound factor that lives in Central Asia also lives and develops in Anatolia. This is the case in Turkish, as in every language. The Kipchak tribe, which came from Central Asia, clustered in certain places in Anatolia, and these clusters have been able to preserve themselves even today. Classifications on Anatolian dialects are generally; they are grouped under three headings: Eastern Group dialects, Northeastern Group dialects and Western Group dialects. In our study, we will focus on the Gaziantep dialect, which is among the Western Group dialects. The phonetic factors of Kipchak Turkish in this dialect will be compared and given with examples.

Keywords: Dialect, Kipchak, Gaziantep, Language

ÖN SÖZ

Türkologların uzun yıllardır çalıştığı Anadolu ağızları üzerine yapılan ilk çalışmalar yabancı araştırmacılara ait olsa da daha sonra Türkiye Türkolojisinin önemli isimleri de bu çalışmalara katılmış ve ağızları genel olarak Doğu Grubu, Kuzeydoğu Grubu ve Batı Grubu olarak üçe ayırmıştır. Çeşitli nedenlere bağlı olarak bugün Türkiye'nin her bölgesinde farklı ağızların yaşadığını görmek mümkündür. Bunlardan biri de Batı Grubu içerisinde yer alan Gaziantep ağızıdır.

Bu çalışma Gaziantep ağızında Kıpçak Türkçesi unsurlarını kapsamakta ve altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Kıpçaklara yer verilerek adlarından, tarihlerinden, âdetlerinden ve hangi eserlerde bu boya değinildiğinden bahsedilmiştir. İkinci bölümde Kıpçak Türkçesi ve eserleri verilerek Türkologların görüşlerine değinilmiştir. Üçüncü bölümde dil-ağız-şive-lehçe tartışmaları, Gaziantep ağızı ve bu ağız üzerine yapılan çalışmalar ele alınmıştır. Dördüncü bölüm Orta Asya'dan Anadolu'ya Kıpçakların gelişini ve bu boyun ses unsurlarını anlatmaktadır. Beşinci bölümde ise tezin esas konusu olan Gaziantep ağızındaki Kıpçak Türkçesi ses ve ses değişimleri örnekleriyle verilmiştir. Altıncı bölümde Kıpçak Türkçesinin Gaziantep ağızındaki söz varlığına yansımaları ele alınmıştır. Bu çalışma oluşturulurken birçok kaynak taranmış ve ilk olarak ele alınacak ses ve ses unsurlarının ne olduğuna karar verilmiştir. Araştırmacıların ses unsurları hakkındaki görüşlerine yer verilerek Gaziantep ağızı ve Kıpçak Türkçesi örnekleri karşılaştırılmıştır. Sonuç olarak Anadolu'nun birçok yerinde karşımıza çıkan Kıpçak izinin Gaziantep'te de olduğu ve böylelikle Gaziantep ağızının diğer Anadolu ağızları içinde ayırıcı bir özellik taşıdığı görülmüştür.

Tez çalışmam boyunca benden hiçbir zaman desteğini esirgemeyen, her zaman her konuyu rahatlıkla danışabildiğim sayın hocam Prof. Dr. Hülya Arslan Erol'a, bana maddi manevi her zaman destek olan anneme ve çalışmam boyunca küçük büyük yardımını esirgemeyen herkese çok teşekkür ederim.

Suna AKILLAR
Eylül 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖN SÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	viii
TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ	ix
KISALTMALAR	x

GİRİŞ

A. Araştırmanın Amacı	1
B. Araştırmanın Yöntemi	1
C. Araştırmanın Sınırlılığı.....	1

I. BÖLÜM

KIPÇAKLAR

1.1. Kıpçak Adı	3
1.2. Kıpçaklar ile İlgili Bilgilerin Verildiği Eserler	6
1.3. Kıpçak Tarihi	7
1.4. Ermeni Kıpçaklar	11
1.5. Kıpçakların Orta Asya'dan Anadolu'ya Gelişi	13

II. BÖLÜM

KIPÇAK TÜRKÇESİ VE KIPÇAK TÜRKÇESİ İLE YAZILMIŞ ESERLER

2.1. Kıpçak Türkçesi	15
2.2. Kıpçak Türkçesi Ses Özellikleri	16

2.3. Kıpçak Türkçesi Hakkında Türkologların Görüşleri	18
2.4. Kıpçak Türkçesi Eserleri.....	21
2.4.1. Codex Cumanicus	21
2.4.2. Altın Orda, Mısır-Suriye’de Yazılan Eserler	23
2.4.3. Kırım’daki Gregoryen Kıpçaklardan Kalan Eserler	28
2.5. Kıpçakça Unsurlar Üzerine Yapılmış Çalışmalar	30

III. BÖLÜM

AĞIZLAR VE GAZİANTEP AĞZI

3.1. Dil.....	33
3.2. Lehçe – Şive – Ağız	33
3.3. Gaziantep Ağızı.....	34
3.4. Gaziantep Ağızı ile İlgili Yapılan Çalışmalar	39

IV. BÖLÜM

KIPÇAK TÜRKÇESİ UNSURLARI VE BU UNSURLARIN GAZİANTEP AĞZINDAKİ YERİ

4.1. Gaziantep Ağzında Kıpçak Türkçesi Ses Unsurları.....	48
4.1.1. Sesler.....	49
4.1.1.1. Ünlüler	49
4.1.1.1.1. Türkçe kelimelerde kelime başında asli uzun ünlülerin korunması	50
4.1.1.1.2. Türkçe kelimelerde kelime ortasında asli uzun ünlülerin korunması	51
4.1.1.1.3. Alıntı kelime sonunda asli uzun ünlülerin korunması.....	53
4.1.1.2. Ünsüzler	53
4.1.1.2.1. Türkçe kelime başında h- sesi türemesi	54
4.1.1.2.2. Alıntı kelime başında h- sesi türemesi	54
4.1.1.2.3. Türkçe kelimelerde kelime köklerinde korunan ñ sesi.....	56
4.1.1.2.4. Eklerde korunan ñ sesi	65
4.1.2. Ses Değişimleri	74
4.1.2.1. Ünsüz Değişimleri.....	74
4.1.2.1.1. Kelime başında b- > m- / kelime ortasında -b- > -m- değişimi	74
4.1.2.1.1.1. Türkçe kelimelerde kelime başında b- > m- değişimi	74
4.1.2.1.1.2. Türkçe kelimelerde kelime ortasında -b- > -m- değişimi	75
4.1.2.1.1.3. Alıntı kelimelerde kelime başında b- > m- değişimi	78
4.1.2.1.1.4. Alıntı kelimelerde kelime ortasında -b- > -m- değişimi	78

4.1.2.1.2. Kelime başında ç- > ş- / kelime ortasında -ç- > -ş- / kelime sonunda -ç > -ş değişimi	78
4.1.2.1.2.1. Türkçe kelimelerde kelime başı ç- > ş- değişimleri	79
4.1.2.1.2.2. Türkçe kelimelerde kelime ortası -ç- > -ş- değişimi	80
4.1.2.1.2.3. Türkçe kelimelerde kelime sonu -ç > -ş değişimi	83
4.1.2.1.2.4. Alıntı kelimelerde kelime başı ç- > ş- değişimleri	85
4.1.2.1.2.5. Alıntı kelimelerde kelime ortasında ç- > ş- değişimi.....	85
4.1.2.1.2.6. Alıntı kelimelerde kelime sonunda -ç > -ş değişimi.....	86
4.1.2.1.3. Kelime başında d- > t- / kelime ortasında -d- > -t- değişimi.....	86
4.1.2.1.3.1. Türkçe kelimelerde kelime başında d- > t- değişimi	87
4.1.2.1.3.2. Alıntı kelimelerde kelime başında d- > t- değişimi.....	89
4.1.2.1.3.3 Alıntı kelimelerde kelime ortası -d- > -t- değişimi.....	90
4.1.2.1.4. Kelime başında g- > k- değişimi	90
4.1.2.1.4.1. Türkçe kelimelerde kelime başında görülen g- > k- değişimi:	90
4.1.2.1.4.2. Alıntı kelimelerde kelime başı g- > k- değişimi:	93
4.1.2.1.5. Kelime ortasında -ğ- > -v- değişimi	93
4.1.2.1.5.1. Türkçe kelimelerde kelime ortasında -ğ- > -v- değişimi	94
4.1.2.1.6. Kelime ortasında -ğ- > -y- değişimi	96
4.1.2.1.6.1. Türkçe kelimelerde kelime ortasında görülen -ğ- > -y- değişimi.....	96
4.1.2.1.6.2. Alıntı kelimelerde kelime ortasında -ğ- > -y- değişimi	101
4.1.2.1.7. Kelime ortasında -k- > -h- / kelime sonunda -k > -h değişimi / ek sonunda -k > -h değişimi	101
4.1.2.1.7.1. Türkçe kelimelerde kelime ortasında -k- > -h- değişimi	102
4.1.2.1.7.2. Türkçe kelimelerde kelime sonunda -k > -h değişimi	107
4.1.2.1.7.3. Ek sonunda -k > -h değişimi.....	107
4.1.2.1.8. Kelime başında k- > h- / kelime ortasında -k- > -h- / kelime sonunda -k > -h değişimi	108
4.1.2.1.8.1. Türkçe kelimelerde kelime ortasında -k- > -h- değişimi	109
4.1.2.1.8.2. Türkçe kelimelerde kelime sonunda -k > -h değişimi	116
4.1.2.1.8.3. Alıntı kelimelerde kelime başında k- > h- değişimi	118
4.1.2.1.8.4. Alıntı kelimelerde kelime ortasında -k- > -h- değişimi	118
4.1.2.1.9. Ek başında ñ- > y- / kelime ortasında -ñ- > -y- / kelime sonunda -ñ > -y değişimi	119
4.1.2.1.9.1. Türkçe kelimelerde kelime ortasında -ñ- > -y- değişimi	120
4.1.2.1.9.2. Türkçe kelimelerde kelime sonunda -ñ > -y değişimi	120

4.1.2.1.9.4. Ek başında $\tilde{n}$ - > y- değişimi.....	120
4.1.2.1.10. Kelime sonunda s- > h- değişimi.....	121
4.1.2.1.10.1. Türkçe kelimede kelime başında s- > h- değişimi.....	122
4.1.2.1.11. Kelime başında s- > z- / kelime ortasında -s- > -z- / kelime sonunda -s > -z değişimi	122
4.1.2.1.11.1. Türkçe kelimelerde kelime başı s- > z- / z- > s- değişimi .	123
4.1.2.1.11.2. Türkçe kelimelerde kelime ortası -s- > -z- / -s- > -z- değişimi.....	123
4.1.2.1.11.3. Türkçe kelimelerdeki kelime sonu -s > -z / -z > -s değişimi	124
4.1.2.1.11.4. Alıntı kelimelerde kelime başı s- > z- / z- > s- değişimi....	124
4.1.2.1.11.5. Alıntı kelimelerde kelime ortası -s- > -z- değişimi	125
4.1.2.1.11.6. Alıntı kelimelerdeki kelime sonu -s > -z / -z > -s değişimi	125
4.1.2.1.11.7. Ek sonunda -z > -s değişimi.....	126
4.2. Kıpçak Türkçesinin Gaziantep Ağzındaki Söz Varlığına Yansıması	127
SONUÇ	131
KAYNAKLAR	134
ÖZGEÇMİŞ	139

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Tarihî Türk Lehçelerinin dağılım alanları	21
---	----

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

ÜNSÜZLER

- ğ : Arka damak g'si
h : Hırıltılı h sesi
k : Arka damak k sesi
ñ : Geniz n'si

KISALTMALAR

ev.	: Çeviren
DLT	: Dîvânu Lügâti't Türk
vs.	: Vesaire
vb.	: Ve benzeri
haz.	: Hazırlayan
s.	: Sayfa
C	: Cilt
TDK	: Türk Dil Kurumu
TADE	: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi

GİRİŞ

A. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı Anadolu'ya gelen Kıpçakların Gaziantep'e gelip yerleşenlerinin bölge ağzında bıraktığı etkiyi tespit etmektir. Çalışma boyunca bölgede farklı kullanımları olan kelimelerin dilin işleyişi içinde nasıl şekillendiği ve bu şekillenmede hangi ses ve ses unsurlarının etkili olduğunun bulunması hedeflenmiştir.

B. Araştırmanın Yöntemi

Gaziantep ağzında Kıpçak unsurları tez çalışması için ilk olarak Gaziantep Ağzının çalışıldığı kitap, makale ve tezlerin tamamı taranmıştır. Daha sonra Kıpçak Türkçesi üzerine yapılan çalışmaların tamamı incelenerek tezimizde etkili olan ses ve ses unsurları belirlenmiştir. Fişleme yöntemi kullanılarak kaynaklardaki örnekler ele alınmış ve ilgili başlık altında değerlendirilmiştir. Değerlendirilen ses ve ses unsurları bölgeye yakın konumda bulunan Kilis ağzında aranmıştır. Aynı zamanda Kıpçak Türkçesini en iyi temsil eden *Codex Cumanicus* ile karşılaştırılmıştır. Kelimeler her ses başlığı altında Türkçe ve alıntı kelimeler olarak ayrılmış örnekleriyle verilmiştir.

C. Araştırmanın Sınırlılığı

Tezimizde bu konu dâhilinde incelediğimiz örnekler genel olarak Ömer Asım Aksoy'un *Gaziantep Ağzı I* adlı eserinden, Mustafa Argunşah ve Galip Güner'in *Codex Cumanicus* adlı kitabından, Hülya Arslan Erol'un *Kilis İli Ağzları* kitabından, Hakan Sarıtiken'in *Gaziantep Merkez Ağzı* doktora tezinden, Rıza Gül'ün

Gaziantep Barakları Ağzı doktora tezinden, Emine Soyyiğit'in *Karkamış Ağzı* yüksek lisans tezinden, Zeynep Şimşek Umacı'nın *Çepni Ağzı* adlı doktora tezinden, Hafıza Şeyma Kocakerim'in *Gaziantep Şahinbey Ağzı* adlı yüksek lisans tezinden, Abdullah Kök'ün *Oğuzeli ve Yöresi Ağzıları (İnceleme-Metinler-Sözlük)* adlı yüksek lisans tezinden ve Mustafa Argunşah ve Gülden Sağol Yüksekaya'nın *Karahanlıca Harezmiye Kıpçakça Dersleri* kitabından alınmıştır.

I. BÖLÜM

KIPÇAKLAR

1.1. Kıpçak Adı

Kıpçaklar, Türk boyları içinde en eski ve köklü boylardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu Türk boyunun adı, dili, tarihi hakkında çeşitli görüşler vardır.

Bu boyun adlandırılmasında Bizans ve Latin kaynakları *Kuman (Comani)*, tarihî Rus kaynakları *Polovest*, Macarlar ise *Kun* adını kullanmışlardır. Bu isimlerin ortak manasına bakıldığında “sarı, sarımsı, solgun” anlamları karşımıza çıkmaktadır. Kıpçakların fiziksel olarak sarı saçlı olmalarından dolayı bu ad verilmiştir. Kıpçaklar İslam dünyasında, Güney Kafkasların Hristiyan halklarında, Moğollar ve Çinlilerce *Kıbçak*, *Kıfçak* olarak anılmıştır (Argunşah, Sağol Yüksekaya, 2015, s. 265).

Almanların bu kavim için *Falonen*, *Falon*, *Falb*, *Phulagi*, *Valvi*, *Valowen*, *Valwen* dediği; Lehlerin *Planci*, Çeklerin *Plawci*, Ermenilerin ise *Harteş* dediği bilinmektedir. Kuman adının 11. yüzyılda Karadeniz’in kuzey bölgelerinde zamanla kullanımdan düştüğü, aynı zamanda Ruslar tarafından *Polovest* ile değiştiği bilinmektedir. Kuman-Polovest kelimesi 1096 yılında ilk defa Lavrentev kroniğinde geçmiştir. Kononov, A. A. Kunika’nın görüşüne kadar bu kelimenin önceleri *pole* yani “tarla” kelimesiyle aynı kabul edildiğini daha sonra diğer dillerdeki anlamlarından da hareketle bu kelimenin *polovoy*, *poloviy* (solgun, saman rengi gibi) sıfatıyla aynı olduğu görüşünün gittikçe yaygınlaşarak daha çok kabul edilen görüş

olduğunu belirtmiştir. Ruslar bu Türk kavminin asıl adını bilse dahi onlara *polovest* demeyi tercih etmiştir (Kononov, 2000, s. 518-519).

Kıpçak-Kuman adı ile adlandırılan bu boyun, aslında sonradan birleşen iki farklı Türk kavmi olduğu bilinmektedir. 12. yüzyılda Ruslara yenilen Kumanlar, Kıpçaklarla birleşmiştir. Kıpçak adı ile bilinen bu Türk kavimleri Avrupa’da Kuman adı ile anılmıştır. Bundan dolayı 12. yüzyıldan beri Kuman ve Kıpçak adları aynı halkı göstermektedir. Kaynaklarda *İmek* (*Yemek*) ve *Kimek* adlarına da rastlanır. Kimek kavminin birçok uruğa ayrıldığı ve önemli bir kısmının Kıpçaklardan oluştuğu anlaşılmaktadır (Alkaya ve Buran, 2019, s. 11-12).

Rus ve Macar tarihçileri Kumanların nasıl bir fiziksel görünüşe sahip olduklarını belgelerde yazmamaktadır. Ancak Çin kaynaklarında Kıpçakların sarışın ve mavi gözlü olduğu kayıt altına alınmıştır (Kononov, 2000, s. 521).

Kuman-Koman kavim adları üzerine dikkate değer çalışmalar J. Nemeth, A. İ. Ponomarev, A. Zajaczkowski gibi önemli Türkologlar tarafından yapılmıştır. Ünlü Türkolog Nemeth, Kuman kavim adı için Türkçe *quu* < *gub* kelimesinden geldiğini; kelime kökündeki uzun ünlünün fonetik değişimlerle zaman içinde oluştuğunu (*qub* > *quw* > *quu*) belirtmiştir. Türkçe ve Moğolcada *quba* yani sarı ve kırmızı arasındaki renk için *huba*, *huma*, *qova* gibi kelimelerin kullanıldığı bilinmektedir. Nemeth, tıpkı bu kelimenin de *qara-man*, *Türk-men* kelimeleri gibi türediğini ve *quu* kelimesine *man* ekinin getirildiğini belirtir. Aynı zamanda Türkçenin belli başlı ses değişimlerinden olan *b* > *m* değişiminin bu kelime için de geçerli olduğunu savunur. *Kuban-Kuman* kelimelerinde her iki şeklin de görülmesi şüphesiz yine *b* > *m* değişiminden kaynaklanmaktadır. Buradaki *b* sesinin *m* olması *n* sesinden gerileyici benzeşme ile genizsileşme oluşumudur (Kononov, 2000, s. 519-520).

Bu kavim adının anlamından da yola çıkılarak çeşitli görüşler yürütülmüştür. Bunlardan birincisi bu adı taşıyan kavmin başlarına taktıkları şapkadan dolayı bu adı aldığıdır. İkincisi ise Türklerin coğrafi yönleri renk isimleriyle belirtmesidir. Buna bağlı olarak Kuman kavminin bu ismi almasındaki neden coğrafi faktör olarak değerlendirilir. Çünkü Kumanlar, yönleri göstermek için renk isimlerini kullanmışlardır. Üçüncü bir görüş ise renklerin kavim adlandırılmasında kullanılmadığıdır. K. İ. Petrov renklerin bir sembol olmadığını, Yenisey-İrtiş

arasındaki arazide sarı-kırmızı renkli toprakların yaygın olmasından dolayı bu ismin kullanıldığını söylemiştir (Kononov, 2000, s. 524).

Marquart, *Kimek* kelimesinin *iki Emek*'ten alınmış olduğunu söyler fakat bu yorum çok tutulmamıştır (Barthold, 1975, s. 152-153). Kaşgarlı Mahmud'da ise *Kimek* kelimesi yoktur. O, İrtiş için “Yemek boylarında bulunan bir ırmağın adıdır.” der (Atalay, 1985, s. 97). Yemeklerin de Kıpçakların bir cili (oymağı) olduğunu söyler (Atalay, 1985, s. 325).

Kıpçak kelimesi için 3 anlam vermiştir. Bunlar: 1. Türklerden büyük bir bölük 2. Bu bölüğün oturduğu yer 3. Kaşgar yakınında bir yer adı olarak geçmektedir (Atalay, 1985, s. 474).

Macarcadaki *Kun* isminin *Kuman*'dan geldiği ve bu ismin önceleri bir şahsın adı iken sonradan bu adın bir uruğa dönüştüğü söylenmektedir. Kıpçak adının anlamı bilinmemekle birlikte Ebulgazi Bahadır Han, bu kavmin adı için halk etimolojisine dayanarak “ağacın içindeki boşluk” anlamına geldiğini yazmaktadır (Alkaya ve Buran, 2019, s. 12).

Reşidüddin ise eserinde Kıpçaklara verilen adın Türkçe *kovuktan* geldiğini söylemektedir.

Kovuk kelimesinin gelişimi şu şekilde gösterilmektedir: *Kabu-çak* < *Kabuk-Kavuk* “Kovuk” (Kononov, 2000, s. 525). Kononov bu isimle ilgili görüşünde, Kıpçak kelimesinin “*kub-aç-ak*” kelimesinden geldiğini; bu kelimedeki *-aç* ekinin küçültme eki, *-ak* ekinin ise topluluk eki olduğunu belirtir. Aynı zamanda bu kelimenin *kıb-aç-ak* şeklindeki değişiminin ise tıpkı Uygurca *kıv* “sevinç”, *kıvan-* / *kuban-* “sevinmek” kelimesindeki gibi olduğunu söyler. Kumuk-Kuman adının açıklamasını *kub* > *kum-a/-ı* + *-k* (küçültme + topluluk eki) şeklinde ifade etmektedir.

Bir kavmin ve bunun idaresi altındaki bir kavmî birliğin adı olan Kıpçak kelimesinin asıl şekli *Kıvçak* > *Kıbçak*'tır. Daha sonra bu kelime gelişen ses değişimleri ile *Kıfçak*, *Kıpçak*, *Hıfçak* ve *Hıfçah* şekillerine de girmiştir. Uygur dönemine ait belgelerde bu adın şahıs adı olarak da geçmekte olduğu ve anlamının kesin olarak bilinmediği görülmektedir. Bu kelime *Kutadgu Bilig*'de de dört yerde geçer. Eserde bu kelime *kovı* kelimesi ile birlikte geçtiği için Radloff bu iki kelime arasında yakınlık düşünmüştür. Nemeth'e göre, Kıpçak ismi Sagay lehçesinde

“hiddetli, kızgın” manalarına gelen Kıpçak sözü ile aynıdır (Karamanlıoğlu, 1994, s. XVII).

1.2. Kıpçaklar ile İlgili Bilgilerin Verildiği Eserler

Kıpçaklar ile ilgili bilgilerin alındığı kaynakların çoğunluğunu Müslüman yazarların eserleri oluşturmaktadır. Arap ve Fars yazarların eserlerine baktığımızda ise tıpkı Çin ve Göktürk kitabelerindeki gibi herhangi bir bilgiye kesin olarak rastlanmadığı görülmüştür (Kıldıroğlu, 2006, s. 137).

Kıpçaklar, yazılı kaynaklarda ilk olarak 8. yüzyılın ikinci yarısında Moyen-Çor adına Şine Usu’da dikilen kitabede zikredilmektedirler. Bu tarihten öncede eski bir kavim olduğu için yaşadığı söylenilmektedir. Bazı araştırmacılar ise Şine Usu kitabesinde geçen tartışmalı Tür(k) (Kı) bçak ibaresini bir kenarda tutarak bu adın ilk defa 1077’de yazılan *Dîvânu Lüğâti’t Türk*’te geçtiğini belirtir (Kasapoğlu Çengel, 2012, s. 18). Şine Usu yazıtı bazı alimlere göre Kıpçakların adının ilk geçtiği belge iken İbn Hurdazbih’in eseri Kıpçak adının kesin olarak geçtiği belgedir. Bu eserde Hurdazbih, Tokuz Oğuzların Kıpçaklara komşu olduğundan bahsetmektedir. Şine Usu’da ise Kırgızlar ile ilgili bilgilerden yola çıkılarak Kıpçaklarla Kırgızların Uygurların hâkimiyeti altında yaşadığı ve bu iki boyun Uygurların düşmanı olduğu bilinmektedir (Kıldıroğlu, 2006, s. 141).

Hudûd el-âlem adlı eser, Kıpçaklarla ilgili bilgilerin verildiği bir diğer önemli eserdir. Bu eserde Kimeklerin doğusunda Kırgız boylarının yaşadığı, güneyinde İrtiş ve İdil Nehirlerinin yer aldığı, batısında Kıpçak boyunun bulunduğu, kuzeyde ise kimsenin yaşamadığı belirtilir. Andar-az-Kıpçak bölgesinin Kimeklerin olduğu hâlde yaşatılan bazı âdetlerin Oğuz boylarındakine ve Kırgızlardakine benzediği görülmüştür. Bugün de Kıpçaklar ile Oğuzlardaki bazı benzerliklerin görüldüğü adetlerin o dönemlere kadar uzandığı ve bu birlikteliğin o dönemden bu döneme yaşatıldığını söylemek yanlış olmayacaktır (Kıldıroğlu, 2006, s. 142).

Kıpçaklar ile Kırgızlar arasında da çok eski zamana dayanan bir ilişki vardır. Bu ilişkinin ne zaman başladığı tam tarih olarak kaynaklarda geçmese de Göktürk döneminde başladığı Kırgızların uruklarından anlaşılmaktadır. Tarihî kaynaklara bakıldığında ise bu ilişkinin başlangıç yeri Altay bölgesidir. 9. yüzyıldan sonra Müslüman yazarların eserlerinde Kırgız, Kimek ve Kıpçak adları genellikle birlikte anılmıştır.

Dîvânu Lüğâti't Türk'te de bu üç kavim hakkında bilgiler verilmiştir. Kaşgarlı Bizans ülkesine en yakın olan boyları yakından uzağa doğru sıralarken şu şekilde belirtmiştir: Peçenekler-Kıpçaklar-Kırgızlar. Kırgız boyu için ise “Çin ülkesine daha yakındır.” der. Aynı zamanda Kaşgarlı, Yemekleri Kıpçaklardan bir boy olarak saysa da Kıpçakların kendilerini ayrı bir boy olarak kabul ettiklerini söylemektedir (Atalay, 1985, s. 28-29).

DLT'deki haritaya bakıldığında Hazar denizinin Kuzeybatısında Kıpçak ve Oğuz grubu gösterilmektedir. Bunun nedeni ise 9. yüzyıl batıya göç eden Kıpçakların Oğuzlarla kuzeyden komşu olmasıdır.

1.3. Kıpçak Tarihi

Konumuz olan Kıpçakların tarihine baktığımızda Doğu Kıpçak ve Batı Kıpçak boyu olarak iki koldan devam ettiklerini görmekteyiz. Kazakistan'ın batısı ile Güney Rusya bozkırları Batı Kıpçaklarını oluşturur. Bunlardan Doğu kolu ise bir zamanlar Kimek ve Kırgızların hâkimiyeti altına girmiştir. Daha sonra bu boylar birleşerek Kırgız adı altında Altay, Yedisu ve Tyan-Şan'da yaşamışlardır. İşte buradan hareketle tarihî metinlerdeki Doğu Kıpçak olarak adlandırılan bu boy, Batı Altay ve Doğu Kazakistan bölgelerinde bulunmuştur (Kıldıroğlu, 2006, s. 137).

Doğu Kıpçakların bir kısmının özellikle de Güney Altaydakilerin, Kimeklerle karışan Kıpçaklar ve Yedisu bölgesinde bulunanların daha sonraki zamanlarda Kazak boyunun oluşmasında önemli katkılarının olduğu bilinmektedir. S. G. Klyashtorny Şine Usu yazıtındaki bilgilere dayanarak Göktürk dönemindeki Sir Tarduşların Kıpçaklar olduğunu söylemektedir. Klyashtorny'i bu görüşe iten sebep ise şudur: Şine Usu yazıtında Türk Kıpçaklar, Türkler, Kıpçaklar şeklinde geçen adları; Göktürk yazıtlarında geçen Türk Sir bodun kelimesine benzetmiş ve o dönemlerde Kıpçak adının geçmediğini Uygurlar tarafından da Kıpçak adının bu boya aşağılayıcı bir isim olarak verildiğini belirtmiştir (Kıldıroğlu, 2006, s. 138).

Kıpçaklar 9. yüzyılda Kimekler ile bir arada yaşamışlardır. Bundan dolayı bazı yazarların eserlerinde Kimekler için Kıpçak adını kullandıkları görülür. Örneğin; Gerdizi, Kıpçakları Kimeklerin bir boyu olarak göstermiştir. Bu konu ise bilginlerin bazısının bu görüşe katıldığı, bazısının ise katılmadığı bir konu olarak hâlâ çözüme kavuşmamış şekilde karşımıza çıkmaktadır (Atalay, 1945, s. VII).

L. P. Potapov, Doğu yazarlarının eserlerinde Kimek-Kıpçakların İrtiş ile Batı Sibirya bozkırlarının halkı arasında gösterildiğini ve onların özellikle eserlerde verilen bilgilere göre Batı Altay’da yaşadıklarını söylemiştir. N. B. Baskalov ise Kıpçakların Kırgızların ismini kullandığını belirtmiştir (Kıldıroğlu, 2006, s. 150-153).

Kumekov, 9.-10. yüzyıllar arasında Güney Urallar ile Kuzey Aral bölgesi arasında dolaşan farklı bir Kuman grubu olduğunu söylemiştir. Kumanlar, 1017 yılında Kara-Kıtayların baskısı sonucunda batıya doğru göçerek bugünkü Kazak-Kırgız bozkırlarının doğusuna yerleşmişlerdir. 11. yüzyıldaki batıya doğru göçün olmasında Kumanlarla birlikte Shary ve Kun kabilelerinin de yeri önemlidir. Oğuz, Peçenek ve Türk kavimlerini de içine alan Kumanlar; Rus ve Bizanslıların kışkırtmasıyla Peçenek ve Macarlarla savaşmıştır. 1103 tarihinde ise Ruslara yenilmiştir. Bu savaştan sonra 11. yüzyılda dağılarak yerini Kıpçaklara bırakmış, Avrupa’da Kuman adıyla anılmaya devam etmiştir (Karamanlıoğlu, 1994, s. XVII; Klyashtornyj, 2013, s. 179).

11. yüzyıl başlarında Nazır Hüsrev Kıpçakların Yayık boylarında yaşadıklarını yazmıştır. Kıpçaklar, 1030 yılında Oğuzları batıya itmişler ve Rus prenslikleriyle komşu olmuşlardır. Rus kaynakları Kıpçakların 1055 yılında Doğu Avrupa bozkırlarında olduklarını bu boyun Peçenek, Türkmen ve Oğuz boylarıyla kardeşlik bağı bulundurduklarını belirtir. 1055 yılında Kıpçakların bu bölgede Kay, Yimekler ve Aşina grubunu da içine aldığı bilinmektedir. Bu tarihten itibaren Aral ve Sirderya bölgesine Kuman-Kıpçakların egemen olması sonucunda bölgenin durumunda değişiklikler meydana gelmiş ve Oğuz Bozkırı deyimi yerini Deşt-i Kıpçak (Kıpçak Bozkırı) tabirine bırakmıştır. İslam dünyasında bu tabirle adlandırılan bölgeye Batı da ise *Cumania* denilmiştir (Argunşah, Sağol Yüksekaya, 2015, s. 265; Atalay, 1945, s. VII). Kıpçaklar için bu bölge çok önemlidir. Çünkü onlar bu bölgede etkilerini yüzyıllar boyunca sürdürmüşlerdir. Burada Moğol, Bulgar, Romen, Rus, Gürcü, Macar milletlerinin gerek siyasi gerek kültürel hayatlarına önemli derecede katkı sağlamışlardır. Yine bununla birlikte bu bölgede sonradan ortaya çıkan halkların (Özbek, Karakalpak, Kazak vb.) dilinde önemli ölçüde yer edinmişlerdir.

Deşt-i Kıpçak bölgesinde birçok Kanglı kabile çıkmıştır ve Kıpçakların içinde erimeyip belirli bir konuma gelmeyi başarmıştır. Kanglı’nın merkezi konumu ise Ceyhun olmuştur. Sigi Hutuhu tarafından yazılan *Moğolların Gizli Tarihi*’nde İrtiş’in batısındaki bölgeye “Kanglı ve Kıpçakların Yurdu” denilmesi bunun kanıtıdır.

Bununla birlikte Timur ve Toktamış zamanında Kıpçaklar buraya sürülmüş ve Timur'un Tanrı Dağlarında Moğolları tamamen çökertmesiyle Kıpçaklar buraya daha çok yerleşmiştir (Klyashtornyj, 2013, s. 179).

DLT'de yine bu bölgede yer alan nehir için şöyle bir açıklama yapılmaktadır: İtil Nehri "Kıpçak illerinde akan bir ırmağın adı" dır. Onların bu nehrin kuzeyindeki komşuları tarihî kaynaklarda Bulgarlar olarak belirtilmiştir. Kaşgarlı etil maddesinde de bu ırmağın Bulgar Denizine döküldüğünü belirtir. Doğudaki komşuları ise Başgırtlar ve Yimeklerdir (Atalay, 1985, s. 73).

11. yüzyılın sonunda Macaristan, Lehistan ve Bizans topraklarına giren Kıpçaklar aynı zamanda Rus prenslikleriyle de savaşmışlardır (Argunşah, Sağol Yüksekaya, 2015, s. 266). 12. yüzyılda Gürcistan'da, Macaristan'da, Bulgaristan'da ve Güney Rusya'da önemli bir konuma ulaşmışlardır. Aynı yüzyıl içinde Naymanlar, Kırgız ve Kıpçakları kuzeye doğru itmişlerdir. İlerleyen yıllarda ise Moğollar Naymanları bozguna uğratmıştır. Bu olaydan sonra bazı kavimlerin Kırgız-Kıpçak topraklarına geldiği görülür. Ara ara mücadeleye giren bu gruplar belli bir zaman sonra Kırgız-Kıpçakların içinde temelli kalmışlardır. 1208 yılında Kıpçak-Kanlı grubu da Moğollara boyun eğmiştir. Cuci ulusunun kuruluşuyla birlikte Moğolların bir kısmı Yenisey-İrtiş bölgesine gelmiştir. Bunların çoğu ise İtil bölgesine yerleşip Kıpçaklar içinde erimişlerdir. Tüm bu bilgiler ışığında Kimek-Kıpçak boylarının 200 yıla aşkın Kırgız ismini kullandığı ve tarih sahnelerinde bu üç boy isminin bir arada anıldığını görmekteyiz (Kıldıroğlu, 2006, s. 157).

1236 yılında Türk-Moğol ordusu bütün Asya'yı, Avrasya'da yaşayan Rusları, İdil Bulgarlarını ve Kıpçakları ezerek geçmiştir. Daha sonra Kıpçakların, 1241 yılında Altın Orda Devleti'nde çoğunluğu oluşturarak hâkim bir unsur haline geldiği görülmektedir. Türk-Moğol ordusunun bu hareketiyle kaçan Kıpçaklar, söz konusu coğrafyada büyük bir nüfusa sahip olmuş; ayrıca bu bölgenin Türkleşmesini sağlamışlardır (Argunşah, Sağol Yüksekaya, 2015, s. 266-267).

Kıpçakların çoğunluk olarak karşımıza çıktığı bir bölge de Mısır ve Suriye'dir. Mısır ve Suriye'de 9. yüzyıldan itibaren Türk varlığı hissedilmeye başlamıştır. Bu bölgenin gelişmiş olması, ticaret ve geçim seviyesinin yüksekliği Kıpçakların da göç ederek buraya yerleşmesini sağlamıştır. Ancak buraya gelişlerindeki en önemli neden ise küçük yaştaki Kıpçak çocuklarının köle olarak

satılmasıdır. Kıpçaklar, Moğollarda da yaptıkları gibi bu köle olarak satılan çocuklar içerisinde bazı üstünlükler sağlamışlardır. Örneğin askerlikte hatta sultanlıkta yükselen isimler olmuştur. Sultan Baybars bunun en önemli göstergesidir. Mısır'da Kıpçakların yanı sıra o dönemde Türkmenler de yaşamaktadır. İlk Türk Memlûk hükümdarı Aybek Türkmen'dir. İşte bu dönemde Kıpçaklarla Türkmenlerin de birbirine karıştığı ve birbirlerinden etkilendiği görülmektedir. Daha sonra Kıpçaklar büyük bir güç hâline gelmiş, 1250 yılında Eyyubi Devletine son vererek bağımsız Memlûk Kıpçak Devletini kurmuşlardır (Karamanlıoğlu, 1994, s. XVIII).

13. yüzyılda Kıpçaklar ile ilgili bilgilerin verildiği önemli bir kaynak Yuan-Şi yıllıktır. Bu kaynakta konuyla ilgili şu bilgiler geçmektedir: Yuan Devlet askerlerinin Kıpçak, Kanglı, Karluk, ve Öngütlerden oluştuğu, yine bu devletin iç işlerinde Kıpçakların önemli bir rol oynadığı, Kırgızların 1291/ 1292 yılında Kubilay'ın Kıpçak asıllı komutanı tarafından hâkimiyet altına alındığı, Toktak'ın Yenisey-İrtiş arasını ve Altay'ı almak için Haydu ile neredeyse yarım asır savaşa girdiği ve bu bölgede alamadığı yerlerde Kırgız ve Kıpçakları göç ettirdiği, Kırgız ve Kıpçakların yaşadıkları yerlerde Kubilay ve Arık Buka arasında yaşanan sert mücadelelerle iki boyun birbirlerine saldırdığı belirtilmiştir (Kıldıroğlu, 2006, s. 157-158).

14. yüzyılda Ak Orda ve Gök Orda devletlerinin içinde yer alan Kıpçaklar Ak Orda devleti için önemli bir boydur. Ak Orda'nın yıkılışından sonra orada oluşan halk kitlelerinde (Türkmen, Tatar, Özbek vb.) Kıpçaklar önemli rol oynamıştır. 14. yüzyılın sonu ile 15. yüzyılın başına baktığımızda Deşt-i Kıpçakların Kazakların şekillenmesinde, Tanrı Dağı Kırgızlarına gidenlerin Kırgızların şekillenmesinde, Batı Tanrı Dağındakilerin Özbekleri şekillendirmesinde büyük rol oynadığı görülmektedir (Kıldıroğlu, 2006, s. 162).

15. yüzyılın sonlarında Altın Orda Devleti parçalanmıştır. Bu devlet toprakları yerini Kırım, Kazan, Nogay, Astrahan ve Sibir hanlıklarına bırakmıştır. Bu coğrafyadaki Kıpçakların büyük bir bölümü Hristiyanlaşıp kaybolmuşken bir kısmı Karaim, Nogay, Tatar vb. adlarla günümüze kadar gelmişlerdir (Argunşah, Sağol Yüksekaya, 2015, s. 268).

1.4. Ermeni Kıpçaklar

Türkler ile Ermeniler, tıpkı diğer topluluklarda olduğu gibi gerek dinî gerek ticari açıdan ilişkilerde bulunmuşlardır. Ancak bunun hangi dönem ve tarihe geldiğini kesin bir şekilde söylemek mümkün değildir. Bu ilişkiler din ve dil arasında hem kültürleşmeyi hem kültürlenmeyi sağlamıştır. Geçmiş dönemlere baktığımızda Gregoryan Kıpçaklarını (Ermeni Kıpçakları) da bu şekilde değerlendirmek mümkündür.

Ermenilerin köken olarak Babil'den gelen Hayklar ile Balkanlardan gelen Friklerin karışımı olduğu, Hayaşalı oldukları, Frikyalılarla Balkanlardan geldikleri gibi farklı görüşler vardır. Ana yurt olarak ise Urartu ve Armina bölgeleri Ermenilerin ana vatanı olarak geçmiştir. Aynı zamanda Ermeni kimliğinin temelinde Hristiyanlığın çok önemli bir rolü vardır. Bu topluluğun Hristiyanlıkla tanışmasında hem Batı kolu hem Güney kolu etkili olmuştur. Türklerin Ermenilerle en sık teması Selçuklular dönemi olarak gösterilse de bu bilginin tarihî kaynaklar incelendiğinde doğru olmadığı açıkça görülmektedir (Yükselen, Peler, 2015, s. 257).

Türkler ile Ermenilerin 3. asır ile 4. asır arasında da birbirleriyle temasa geçtiği ve bu ikili ilişkinin Hunlar dönemine denk geldiği görülür. Örneğin 395 yılında Basık ve Kursık komutasındaki Hunların Ermenilerle ilişkisi, 363-373 yıllarındaki Hunların Ermeni arazisinden Mezopotamya'ya girmeleri bunun bir göstergesidir. Hazar döneminde, Hazarların Emeviler ve Abbasiler ile yaptıkları savaşlarda Ermeniler ile yakın ilişkiler kurdukları bilinmektedir. Çağrı Bey, Tuğrul Bey ve Sultan Alparslan döneminde Ermeni topraklarına girildiği hatta bunun Tuğrul Bey döneminde fetihlere dönüştüğü; Melikşah döneminde ise artık sadık Selçuklu halkından sayıldıkları tarihî kaynaklarda geçmektedir. Selçukluların Ermeni topraklarına girişiyle aynı zamana denk gelen bir başka hareket ise Kıpçakların kuzeyden Ermeni topraklarına girmesidir. Selçukluların Ermeni topraklarında ilerlemesi karşısında Gürcistan Kralı David, Kıpçak Beyi Atrak'ın kızıyla evlenmiştir. Daha sonra Kıpçak Beyini Gürcistan'a davet etmiş, bu davet sonucu Kıpçak Beyi gelip Gürcistan'a yerleşmiştir (Yükselen, Peler, 2015, s. 259- 261).

11. yüzyılda Ermeni Bağratlılar İmparatorluğu Selçuklu akınlarına dayanamayarak çökmüştür. Bunun üzerine Ermenilerin büyük bir çoğunluğunun Kırım'a göçtüğü bilinir. Moğol istilasıyla birlikte bu göçler devam etmiştir. Bunun

sonucunda Ermenilerin önce Karadeniz'in kuzeyine oradan da batıya doğru göçtüğü görülmüştür. Kıpçaklarla burada temasa geçen halk Türkçe konuşup Türkçe yazmıştır. 13.-14. yüzyıllarda buradaki yarımada için yazarlar tarafından "Ermeni Adası" ya da "Ermeni Denizi" denilmesi bize hem Ermenilerin kalabalık bir nüfus olarak buraya yerleştiklerini hem de burada tanınmış olduklarını gösterir. Ermenilerin bir kısmının da Leos I'in Ukrayna'nın batısındaki yerleştirme uygulamasına uyduğu görülür. Buradaki Ermenilere "Polonyalı Ermeniler" denilmiştir. Kamenez-Podolsk şehrinde yoğun olarak yaşamışlardır (Akalin, 1979, s. 131). 14. yüzyılın sonlarına doğru Timur'un akınlarıyla göçler devam etmiş başta Kefe ve Sudak olmak üzere Solhat, Karasubazar, İnkerman, Gözleve, Akmescit Ermenilerin yerleştikleri bölgeler olmuştur (Kasapoğlu Çengel, 2012, s. 20).

12. yüzyıldan sonra bu Kıpçakların zamanla Hristiyanlığa girdiği ve Ermeni toplumunun etkisiyle Ermenileştiği bilinmektedir. Örneğin Ertik kasabasındaki Hariç köyünün eski isminin Kıpçağ olduğu, buradaki manastırın Kıpçak-a Vank isminde olduğu resmî kayıtlara geçmiştir (Yükselen, Peler, 2015, s. 261).

İbnü'l Esir, Suğdak şehri için Kıpçakların yurdu demiştir. Arap coğrafyacısı İdrisi ise Kıpçakların yurdunun Kırım içlerine kadar uzandığını belirtir. Ancak kesin bilgilerden birisi Kıpçakların Kalka Savaşı'nda Kırım'a sığındıkları hatta bunlardan bazısının Sinop'a ve Karadeniz'e geldikleridir. Yarlıklardan aldığımız bilgilere göre 14. ve 15. yüzyıllarda Suğdak civarında Kıpçakların geniş topraklara sahip olup ziraatle uğraştıkları bilinmektedir. İşte tüm bu ilişkiler sonucunda Ermeni Kıpçak yani Gregoryan Kıpçak grubu ortaya çıkmıştır. Gregoryan Kıpçakları, 16. yüzyıl ve 17. yüzyılda Ukrayna ve Polonya'da çok zengin yazılı eserler bırakmışlardır. Ancak bu coğrafyada da Ermeni Kıpçaklarının ne zaman ortaya çıktığı bilinmemektedir. Bazı tarihçilere göre bu tarihin 1045 yılında Bagrati Ermeni Krallığı'nın yok olmasıyla birlikte olduğu söylenir (Yükselen, Peler, 2015, s. 263).

Gregoryan Kıpçaklarının, Kıpçaklar arasında dilini kaybeden Ermeniler mi yoksa Ermeni dinine giren Kıpçaklar mı olduğu kesin değildir. Ancak Kıpçakların tarihleri boyunca hiçbir tek tanrılı dine kayıtsız kalmadıkları bilinmektedir. Gregoryan dinine de kayıtsız kalmamaları bundan kaynaklı olabilir. Ermeni Kıpçakların 12 Hayvanlı Türk Takvimi'ni kullandıkları ve eski Türk gün adlarını bilmeleri dikkat çekici bir bilgi olarak karşımıza çıkmaktadır. Asırlarca Doğu Avrupa'da yaşayan

Ermeni Kıpçakların yok olmasında dönemin toplumsal gelişimi, ticareti, siyaseti vb. durumları neden olmuştur (Yükselen, Peler, 2015, s. 263).

Kıpçaklar, coğrafi olarak geniş bir alanı işgal ettikleri hâlde, siyasi birlik olarak teşkilatlanıp bir devlet kuramamışlardır. En önemli sebebi ise Orta Asya'dan Tuna boylarına kadar çok dağınık halde bulunmalarıdır. Orta Asya'dan Tuna'ya kadar yayılan Kıpçakların Orta Asya'daki hâkimiyeti Cengiz Han'a kadar devam edebilmiştir. Diğer bölgelerdeki hâkimiyetinin bitişine ise Moğol İstilasası etkili olmuştur (Özkan, 2004, s. 80).

1.5. Kıpçakların Orta Asya'dan Anadolu'ya Gelişi

Anadolu, Asya ve Avrupa arasında köprü konumunda olduğu için birçok çeşitliliği içinde bulunduran bir coğrafya olmuştur. Bu çeşitlilik dil, siyaset, din, kültür vs. her açıdan kendini göstermektedir. Anadolu çeşitli kavimlerin göçlerine sahne olmuş ve çok sayıda uygarlığı bünyesinde barındırmıştır. 11. yüzyıldan bu yana göç alan bu coğrafya birçok Türk boyuna ev sahipliği yapmıştır. Oğuzlar, Kara Koyunlular, Ak Koyunlular, Ağaç-erleri, Karluklar, Halaçlar, Kıpçaklar, Kangeliler, Uygurlar bunlar arasındadır.

Kıpçakların Anadolu'ya gelişlerine bakacak olursak bu boy üç koldan Anadolu'ya giriş yapmıştır. Kafkaslar üzerinden Karadeniz bölgesine, Trakya bölgesine ve Mısır üzerinden Gaziantep, Hatay gibi güney illerimize gelmişlerdir.

Tarihî sürece baktığımızda Bizans İmparatorluğu, Moğollardan korunmak üzere bazı stratejiler uygulamıştır. Bunlardan biri de sınırları tehdit eden kavimleri uç bölgelere yerleştirerek tampon bölge oluşturmaktır. 1237 yılında Bizans yönetiminin başında bulunan Vatatzes, Moğollardan kaçarak Bulgaristan, Macaristan, Trakya'ya yığılan Kıpçakları çeşitli hediyelerle ikna etmiş, İznik Rum İmparatorluğu topraklarına yerleştirmiştir. Sayıları yaklaşık 10.000 kadar olan Kıpçakların bir kısmı Makedonya ve Trakya sınırlarına, bir kısmı da Anadolu'daki Menderes Nehri ve çevresine, bir kısmını ise Frigya ve Bitinya (Ankara, Afyon, Eskişehir, Bolu, Düzce, Kastamonu, Zonguldak, Sakarya) topraklarına yerleştirilmiştir. Ayrıca bu dönem içinde Celaledin Harzemşah'ın Moğollara yenilmesinin ardından birçok Karluk ve Kıpçak boyu Anadolu'ya yayılmıştır (Şen, Yağcı, 2021, s. 99).

Tarihî kaynaklar Anadolu'ya 15. yüzyılda Osmanlılar ile Temürlüler arasındaki Ankara Savaşı sonucunda Moğolların ve Kıpçakların gelip yerleştiğini, 18. yüzyılda Kırım ve Karadeniz'in kuzeyini Rusların istila etmesi sonucunda Anadolu'ya Kıpçak ve Kumanların göçtüğünü ve 19. yüzyılda Kafkaslardaki Rus baskısından kaçarak Kıpçakların geldiğini yazmaktadır. Bununla birlikte Osmanlı'nın Gerileme Dönemi'nden sonra Balkan göçleriyle de Kıpçaklar Anadolu'ya gelmiş ve İstanbul'a yerleşmişlerdir (Akar, 2007, s. 25-27).

11. yüzyılda Balkaş gölünden göç ederek Karadeniz'in batısına Kıpçak boylarının geldiği ve en çok Torul, Alucra, Şebinkarahisar'a yerleştikleri bilinmektedir. Bu yerlerdeki Koman isimli köyler bunun kanıtıdır (Özmenli, 2016, s. 531).

Birçok Türkmen boyu 1040 Dandanakan Savaşı ile Irak ve Suriye'ye yerleşmiştir. 1071-1076 yılları arasında Atsız, Fatımî egemenliğine son vererek Suriye Selçuklu Melikliği'ni kurmuştur. 1260'tan sonra Moğol akınları yapılan Suriye'ye, 1400 yılında Timur'un akınları olmuştur. 1516 yılında Mercidabık Savaşı'nda Yavuz Sultan Selim Memlûk ordusunu yenmiş, Suriye'yi Osmanlı yönetimine geçirmiştir. 15. yüzyılda Suriye'ye göç eden Halep Türkmenleri arasında Bayat, Karkın, Peçenek, Kınık, Büğdüz, Beğdilli, Çepni gibi birçok boy bulunmaktadır. 17. yüzyılda Celali isyanları ile birlikte bölgede hareketlilik olmuş ve bazı boyların göçerek Kilis, Gaziantep ve Hatay gibi güney illerine geldikleri görülmektedir (Korkmaz, 2013, s. 191).

II. BÖLÜM

KIPÇAK TÜRKÇESİ VE KIPÇAK TÜRKÇESİ İLE YAZILMIŞ ESERLER

2.1. Kıpçak Türkçesi

Orta Türkçe döneminde Türk dilinin kollarına baktığımızda Batı Grubunda Kuman-Kıpçak ve Oğuz boylarında yer alan Türklerin lehçeleri yer almaktadır. 13. yüzyılda gerek Oğuzların gerekse Kıpçakların göç etmeleri farklı lehçelerin de doğmasına sebep olmuştur. Bu yüzyılda Karahanlı Türkçesinden farklı olan yeni lehçeler ortaya çıkmıştır. Harezmi-Altın Orda ve Kıpçak Türkçesi buna örnek olarak gösterilebilir (Argunşah, Sağol Yüksekşah, 2015, s. 270-271). Kıpçak Türkçesi ile eserlerin yazıldığı dönemler Türk dilinin tarihî gelişim evresinde çok önemli bir konuma sahiptir. Çünkü bu döneme kadar Göktürk, Uygur, Karahanlı dönemi tek yazı diline mensup iken bu dönemden sonra yazı dilinde dalgalanmalar meydana gelmiştir. 13. yüzyılda meydana gelen bu değişim 14. yüzyılda daha belirgin bir şekilde kendini göstermiştir. 14. yüzyılda Harezmi merkez olmak üzere kuzeyde Harezmi-Altınordu, Altınordu-Kıpçak, Kuman-Kıpçak isimleri arasında bir gelişme görülmüş; güneyde Memlûk Kıpçakçası, Oğuz-Kıpçak karışımı ve asıl Oğuzca farklılaşması ortaya çıkmıştır. Yine aynı yüzyılda doğuda Kıpçak Türkçesi, Doğu Türkçesi ve Oğuz-Türkmen temeline dayanan Batı Türkçesi karşımıza çıkmaktadır (Gökbil, 2000, s. 161).

L. Ligeti, günümüzde Mişer, Özbek, Tobol, Balkar, Başkırt, Tura, Nogay, Karaçay, Kırım, Kumuk, Kırgız-Kazak, Karaim, Kazan ve Kara-Kırgız gibi kavimlerin Kıpçak Türkçesi konuştuklarını söylemektedir. Pascal de Victoria ise Kuman dilinin bütün Orta Asya'ya yayıldığını, Çin'e kadar her yerde anlaşıldığını ve Uygur harfleriyle yazılan bir dil olduğunu belirtir (Gökbel, 2000, s. 163).

Kıpçak Türkçesi ile Türkmen Türkçesi arasında çok yakın ilişkiler vardır. Bunun nedeni bu iki boyun yıllarca bir arada yaşamasıdır (Argunşah, Sağol Yüksekaya, 2015, s. 270-271).

Türk dili için çok önemli bir kaynak olan *Dîvânu Lüğâti't-Türk*'te Kaşgarlı, Kıpçak Türkçesiyle Oğuz Türkçesini birçok örnekte birlikte vermiştir. Bu verdiği bilgilerden iki lehçenin birbirine benzediği görülmüştür. Bu iki kavimde de tıpkı diğer kavimlerde olduğu gibi göçler yaşanmış yeni gittikleri coğrafyalarda dillerinde değişimler meydana gelmiş ve iki yeni lehçe olarak karşımıza çıkmıştır. Daha sonraları Mısır'da bu iki lehçenin yeniden bir araya geldiğini görmekteyiz. İşte bu birleşip ayrılma olayı o dönemde yazılmış olan eserlerin içinde kullanılan dil özelliklerinin net olarak ortaya konulmamasına neden olmuştur (Argunşah, Sağol Yüksekaya, 2015, s. 270-271; Atalay, 1985, s. 473).

Eserlerde "Halis Türkçe" terimi kullanılmaktadır fakat bunun tam olarak hangi lehçenin özelliklerini içine aldığı belli değildir. Nedeni ise Türkmençe ile Kıpçakçanın yan yana olması veya bütün eserlerin Kıpçakların hâkim olduğu dönemde yazılmamasıdır. Bu terim ile ilgili görüşler vardır. Örneğin *Dîvânu Lüğâti't-Türk*'ün Sultan Baybars zamanında istinsah edilmiş olması, *Kutadgu Bilig* nüshasından birinin Aydemir'in kütüphanesinde bulunması gibi nedenlerden Halis Türkçe ile Hakaniye Türkçesi arasında A. İnan bir ilişki kurup ortak yazı dili fikrine varmıştır (Gökbel, 2000, s. 163).

Belgelere göre Kıpçakların dili, Güney Almanya'da 15.-16. yüzyıllara kadar korunmuştur. Hatta 1204 yılında Roma'yı, Konstantiniye'yi fethetmek için giden askerlere emirler Kıpçak Türkçesi ile verilmiştir (Adji, 2016, s. 161).

2.2. Kıpçak Türkçesi Ses Özellikleri

Kıpçak Türkçesinin ses özelliklerine baktığımızda Ahmet Gökbel'in *Kıpçak Türkleri*, Ali Akar'ın *Türk Dili Tarihi*, Galip Güner'in *Kıpçak Türkçesi Grameri*,

Mustafa Argunşah ve Gülden Sağol Yüksekaya'nın *Karahanlıca Harezmce Kıpçakça Dersleri* eserlerinden ve İbrahim Arıkan'ın *Ermeni Harfleriyle Yazılmış Zebur Metin-Dizin* tezinden hareketle şunları söylemek mümkündür:

*Kıpçak Türkçesinde vokaller, Eski Türkçeden beri çok az değişikliğe uğramıştır. Eski uzun ünlüler dağınık bir şekilde bulunsa da kendisini korumuştur.

Örneğin “toodak-todak” gibi.

*Kıpçakça metinler, uzun-kısa aralıklarla tespit edilmiş ve istinsah edilirken değişimler görülmüştür.

Örneğin “küyegü-köyöv, iğne-ine” gibi.

*Kıpçak Türkçesi üzerine yazılan Arapça eserlerde Arap harfleri kullanılmıştır. Fakat P, Ç, O, J gibi bazı sesleri göstermek bu alfabede mümkün olmadığı için yazarlar çeşitli yöntemlere başvurmuşlardır.

Örneğin P sesi için Arapçadaki B veya F kullanılmış,

Ç sesi için C bazen Farsça Ç sesi kullanılmış,

J sesi için N, NK, G ve Ğ sesleri kullanılmıştır.

*Kıpçak Türkçesinde temel olarak sekiz ünlü vardır. Bunların yanında yazımında bazı farklılıklara rastlanan bir de kapalı e ünlüsü vardır. Genel olarak /ɛ/ ile gösterilmiştir.

*Kıpçak Türkçesinde kalın ünlü uyumu ile ince ünlü uyumu vardır. Fakat Arap harfli metinlerde yazarların Türkçeyi çok iyi bilmemesinden dolayı bazen bu uyumun korunmadığı görülür.

*Kıpçak Türkçesinde düz-yuvarlak ünlüler karışık olarak kullanılmıştır. Bundan dolayı metinlerde düzlük-yuvarlaklık uyumu yoktur. Bunun en iyi örneğine ise eklerde rastlanmaktadır.

Örneğin “tizgün-, satuğçı, satun” gibi.

*Kıpçak Türkçesi metinlerine bakıldığında ilerleyici-gerileyici benzeşme yoluyla, dudak-diş dudak ünsüzü bulunan kelime tabanlarında, -g sesinin düşmesi veya v sesine dönüşmesiyle yuvarlaklaşma oluşmaktadır.

Örneğin “bitüv, saru, ovuz, ötük” gibi.

*Kıpçak Türkçesinde genellikle *n*, *ñ*, *ş*, *y* ünsüzleri geniş ünlüleri daraltmaktadır.

Örneğin “yılduz, biyi-, yalıñ” gibi.

*Metinlerde düzleşme kurallı bir şekilde gelişmediği için örneklerin hem yuvarlak hem düz şekilleri görülür.

Örneğin “abuşka, abışka”

*Ünlü düşmesi ve türemesi kelime başında, ortasında ve sonunda görülmektedir. Bunlardan ikincisi çoğunlukla alıntı kelimelerde vardır.

Örneğin “afuv, tañusuk, ordakini”

*Kıpçak Türkçesi metinlerinde $b > m$, $b > v$, $\zeta > \varsigma$, $d > t$, $g > k$, $k > ħ$, $p > b$, $z > s$, $g > y$ gibi ünsüz değişimlerine sık rastlanılmaktadır.

* *b*, *h*, *y*, *r* seslerinin bazı örneklerde kelime başında, ortasında ve sonunda düşmektedir.

Örneğin “ol-, eç, bek”

*Metinlerde kelime başında *h*-, *v*-, *y*- türemesi örnekleri vardır.

Örneğin “yaşık, haķıl, vayna-”

*Ermeni harfleriyle yazılan eserlerde $k > ħ$ değişimi çok sıktır. *ħ* sesi ile *ğ* sesi birbiri yerine karışık olarak yazılmıştır. Aynı zamanda ön damak *k* ünsüzü için iki adet ses kullanılmıştır. Bu gösterimler *p* ve *q* şeklindedir. Birincisi Türkçe ikincisi Ermeni kelimeler içindir. *k* ünsüzünün ise metinlerde tam karşılığı yoktur ve genellikle ünlü-ünsüz uyumunu bozmaktadır. *m*, *n*, *ñ* ünsüzleri ile *o*, *u*, *ö*, *ü* (uyumlu olarak) ünlülerinin birbiri yerine kullanıldığı örnekler vardır. *dIr* eki (uyuma uygun) kelimelerden ayrı yazılarak bildirme görevindedir.

*Memlûk Kıpçakçası ile yazılan eserlerde kelime sonundaki *-ğ* / *-g*’ler çoğu zaman düşmektedir. Ayrılma eki *-dAn* ekinin ünlüsü her zaman *elif* ile yazılmıştır. Metinlerde *ermez* / *ermes* yerine *değül* kullanılmıştır.

2.3. Kıpçak Türkçesi Hakkında Türkologların Görüşleri

Kıpçak Türkçesi asıl gelişimini, Mısır ve bugün Yakın ve Orta Doğu denilen ülkelerde sağlamıştır. Eckmann, Memlûk Kıpçakçasının Harezmi-Altın Ordu yazı

diline yakın olduğunu; *Gülistan Tercümesi*, *İrşadü'l-Müluk ve's-Selâtin*, *Baytaratü'l-Vazih*, *Minyetü'l-Guzat* adlı eserlerin asıl Kıpçakça olduğunu söyler. Karışık dilli eserleri ise baskın olduğu dil özelliklerine göre iki gruba ayırır:

1-Kıpçak unsurlarının baskın olduğu eserler.

2- Oğuzca unsurların baskın olduğu eserler.

Bunlardan birinci gruba *Kitāb Fi 'İlmü'n-Nüşşāb* ve *Kitābü'l-Hayl* adlı eserleri alırken ikinci gruba *Kitābu Fi'l Fıkh Bi Lisāni'l-Türkî*, *Hulāsa* ve *Kitab-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkandi* adlı eserleri almıştır. 15. yüzyıl sonlarında yazılan Sultan Kayıtbay, Muhammed b. Kayıtbay gibi eserlerin ise tamamen Anadolu Türkçesiyle olduğunu kaydeder (1996, s. 53-54).

T. Halasi-Kun, Kıpçak Türkçesini Asıl Kıpçakça, Asıl Oğuzca ve Kıpçak-Oğuz karışımı bir dil olarak ele alır (Akalin, 1979, s. 120).

Ercilasun, Kıpçak Türkçesi terimini gerek eserin yazıldığı çevre gerekse gramerciler tarafından kullanılsa da Kıpçak Türkçesi denilen yazı dilinin, Kıpçak ağzından doğmuş bir yazı dili olarak düşünülmemesi gerektiğini belirtir. Ona göre Kıpçak Türklerinin konuşma dili, Ermeni Kıpçakçasıyla ilgili metinler hariç, yazı dili olarak kullanılmamıştır. Ercilasun'un görüşüne göre *Codex Cumanicus*, Kıpçak ağzından yapılan derlemeleri içine alırken Mısır'da yazılanlar ise döneminin ölçünlü yazı diline aittir. Bu yazı dilinin Harezmi Türkçesi dışında Karahanlı ve Çağatay Türkçeleri arasında bir geçiş dönemi olarak ele alınması gerektiğini savunur. Ercilasun; Harezmi eserlerinin Karahanlı dönemine, Memlûk devri eserlerinin ise Çağatay dönemine daha yakın olduğunu söyler (Alkaya ve Buran, 2019, s. 16).

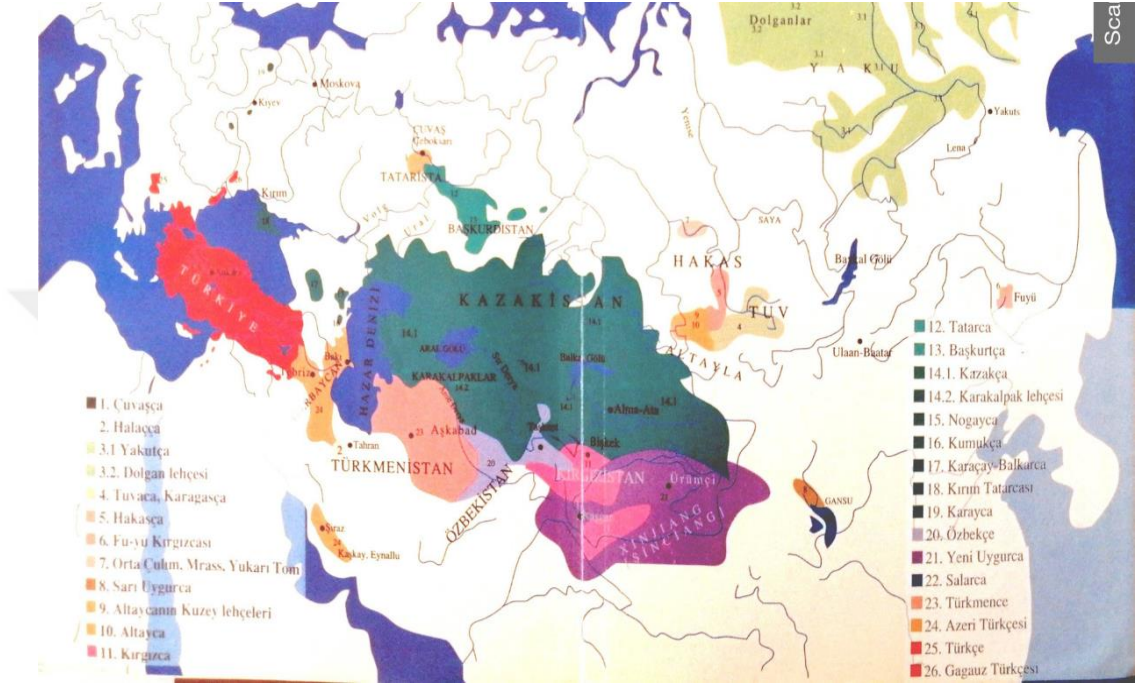
Günümüzde Kıpçak Türkçesinin Türk lehçeleri içindeki yerine baktığımızda ise geniş bir grubu oluşturduğunu görmekteyiz. Bu grup için Kuzeybatı Türkçesi, Batı Türkçesi ve Kuzey Türkçesi şeklinde adlandırmalar mevcuttur. A. Temir “Kuzey” teriminin coğrafi bir terim olduğunu, bazı Türkologlar tarafından tüm Türklerin yaşadığı coğrafya içerisinde kuzeybatıda bulunan boylar için kullanıldığını söyler. Reşid Rahmeti Arat'ın da katıldığı bu görüşe Samoyloviç, Ramstedt, Radloff gibi önemli isimler “Batı Grubu” derken Ligeti “Kıpçakça”, Nemeth “Volga Grubu” demişlerdir. Radloff'un 1882'de yayımlanan eserinde Kıpçak grubu Batı grubuna dahil edilerek dört başlığa ayrılmıştır (1- Kırgız şiveleri 2- İrtiş şiveleri 3- Başkırt şiveleri 4- Volga ve Doğu Rusya şiveleri). Samoyloviç 1922'de yaptığı tasnifte ise ses

ölçütleri belirlemiştir. Toplamda 6 ölçütün olduğu bu tasnifte Kıpçak lehçelerini 3. Tav grubunda göstermiştir. Bu grubun özellikleri ise şu ses özellikleridir: *z, *y<d, bol-, -v<ğ, -<ğ, g- . Ligeti, Türk lehçelerini 6 gruba ayırmış ve bu altı grup içerisinde Kıpçak dillerini bir grup olarak göstermiştir. Baskalov, Türk lehçelerini Batı Hun ve Doğu Hun olarak ikiye ayırmıştır. Kıpçak Türkçesini Batı Hun kolunda gösteren Türkolog, Kıpçak Lehçelerini; Bulgar, Oğuz, Kıpçak ve Karluk olarak dört gruba ayırmıştır. T. Tekin ise Türk lehçelerini eski tasnifleri de göz önüne alarak 12 başlık altında toplamıştır. Bu başlıklardan beşincisi Tawlı Grubu ismini alır ve Kıpçak lehçeleri bu gruba dahil edilir. Tekin Eski Türkçeden bu yana bazı lehçelerde varlığını koruyan koş- (katmak) kelimesini göz önüne alarak Kıpçak lehçelerini kendi içinde üç gruba ayırır. Ayrıca Kırgız Türkçesini bu grupta ele almayıp ayrı bir grup ismiyle göstermiştir. Benzing, Fundamenta'daki makalesinde Türk lehçelerini beş gruba ayırmıştır. Bunlardan C. grubunu oluşturan Batı Grubu yani Kıpçak-Kuman grubu üç alt başlığa ayrılmıştır (1. Karaimce, Karaçayca, Balkarca 2. Tatarca, Başkurtça 3. Kazakça “Karakalpakça ve Nogayca ile beraber”, Kırgızca). Menges, Türk lehçelerini 6 başlık altında göstermiş ve Kıpçak lehçelerini; B. Kuzeybatı/Kıpçak grubu adı ile tasnif etmiştir. C. Schönig, 1997'deki tasnifinde Kıpçak lehçelerini “Merkezi Türkçenin Genetik İç Ayrımı” başlığı altında ele almış ve bu merkezde Oğuzca, Kıpçakça, Güneydoğu Türkçesi gösterilmiştir. Kıpçakça-Tawlı alt grubunda olmuştur. Bu tasnifte dikkat çeken bir diğer konu ise Altay ve Yenisey Türkçesinin, Çulım Türkçesinin Kıpçakça özellikler bulundurduğundan dolayı “Kıpçakoid” adı altında anılmasıdır (Alkaya ve Buran, 2019, s. 16-21).

Kaşgarlı, Türk dilini Doğu ve Batı olarak ikiye ayırmıştır. Bunlardan Doğu Grubunu Kaşgar ve Balasagun çevresi oluşturur; bu gruba Çiğil, Yağma, Argu, Tohsı, Uygur ağızları dahil edilir. Bu grup sözlüğe bakıldığında Hakaniye ismiyle bilinir. Batı kolu ise Oğuz grubu, Peçenek, Kıpçak, Kırgız ve Bulgarları içine almıştır. Birçok örnekte bu ayrım net bir şekilde görülür (Atalay, 1985, s. 33- 67). Tüm bu tasniflere baktığımızda ise Kıpçak Türkçesinin yerinin belirlenmesinde ve alt gruplara ayrılmasında gerek coğrafi konumdan gerekse ses bilgisinden yararlandığı görülmektedir. Kıpçak Türkleri, başlangıçtan bu yana geniş coğrafyalarda bulunmuş ve aynı şekilde birçok Türk grubuna da dillerini yaymış bulunmaktadır. Bu tasniflerin ortaya çıkmasında da bunun önemi oldukça açık ve nettir. Bugün Tatar,

Kırgız, Nogay, Karaim, Karakalpak, Oğuz gruplarının ve daha adı anılan diğer grupların Kıpçak lehçeleri adı altında değerlendirilmesi bundan kaynaklıdır.

Günümüz Tarihî Türk Lehçelerinin konuşulduğu yerlere bakacak olursak aşağıdaki haritayla karşılaşmaktayız.

Şekil 1. Tarihî Türk Lehçelerinin dağılım alanları

2.4. Kıpçak Türkçesi Eserleri

Kıpçak Türkçesi yazılı eserlerinin büyük bölümü Mısır ve Suriye’de kaleme alınmıştır. Kıpçak Türkçesine ait eserleri üç gruba ayırmak mümkündür.

- 1- Codex Cumanicus,
- 2- Altın Orda, Mısır-Suriye’de yazılan eserler,
- 3- Kırım’daki Gregoryen Kıpçaklardan kalan eserler (Akar, 2018, s. 228).

2.4.1. Codex Cumanicus

Kıpçak Türkçesi için önem arz eden *Codex Cumanicus* 13-15. yüzyıllarda Altın Orda Devletinin içerisinde İtalyan ve Almanlar tarafından Hristiyanlığı yaymak amacıyla yazılmış, günümüzde ise Kıpçak dil özellikleri hakkında önemli bilgileri bize

vermekte faydalı olmuştur. Bugün Rusya, Ukrayna ve Kafkaslar'da yaşayan Kıpçakların dilinin oluşmasında bu dönemin etkisi çok büyüktür. Aynı zamanda bu saha Ermeni yazı dilinin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. 13. yüzyılın ortalarından 16. yüzyılın başlarına kadar Memlûk Kıpçaklarının kullandığı dil, Mısır ve Suriye'de konuşma dili yanında yazı dili olarak devam etmiştir. Her toplumun dilinin içinde oluşan ve gelişen ses ve şekil bilgisi farklılıkları Mısır-Suriye'de yaşayan topluluklar içinde de olmuştur (Argunşah, Sağol Yüksekaya, 2015, s. 271).

Karadeniz'in kuzeyindeki Kıpçaklardan derlenen bu eser "Kuman Külliyyatı" anlamına gelir. Eserin yazıldığı yer, tarih ve yazarı hakkında şimdiye kadar kesin bir bilgiye ulaşılmamıştır. Gotik harfleriyle yazılmış tek Eski-Orta Türkçe eseridir. Eser iki ciltten oluşur ve toplam 82 sayfadır. Birinci bölüm Latin harfleriyle bir İtalyan tarafından ikinci bölüm ise Gotik harflerle Alman bir rahip tarafından yazılmıştır. Kitapta Latince, Farsça, Kumanca kelime listeleri; sıfatlar, isimler, fiiller, zarflar, zamirler kısmı; bilmece ve sözlük bölümü vardır. Sadece sözlükten ibaret olmayıp içinde filolojiye ve folklorik unsurlara da yer verir. Eserin İtalyan bölümünde Latince-Farsça-Kumanca iki sözlük listesi ve Kıpçak Türkçesine ait gramer kuralları verilirken Alman bölümünde ise Kumanca-Almanca ve Kumanca-Latince iki karışık sözlük listesi, bazı Katolik ilahiler, İncil'den çeviriler ve metinlerin Latince çevirileri verilir (Kasapoğlu Çengel, 2012, s. 19; Akar, 2018, s. 229).

Batılı Türkologlar tarafından *Codex Cumanicus* dili Kumanca, Mısır ve çevresinde kullanılan dil ise Kıpçakça olarak ikiye ayrılmıştır. Fundementa'da da aynı grup iki ayrı şive olarak ele alınmıştır. Mısır ve civarında yazılan eserler içinde bulunan halka Türkçe öğretmeyi amaçladığı için gramer ve sözlük kitaplarından oluşmaktadır. Yine bunun yanında dini ve dünyevi konuların da bulunduğu eserlerden söz etmek mümkündür. Ancak bunlardan ilk grupta olanların çoğunluğu bir hayli fazladır (Karamanlıoğlu, 1978, s. I).

Ahmet Caferoğlu *Codex Cumanicus* için Kıpçak Türkçesinin bugüne kadar ele geçirilen eserleri arasında derli toplu olarak bulunan tek eser olduğunu söyler.

Tüm bunların yanı sıra *Codex Cumanicus* ile diğer eserler arasında sadece yer, muhit ve zaman farkının olduğunu da savunan görüşler vardır. Hatta bu kadar farkın *Codex Cumanicus*'un Alman ve İtalyan bölümleri arasında dahi olabileceği,

aynı muhitte yazılan eserlerde görülebileceği ve ikisinin de Türkçe olduğunun unutulmaması gerektiği vurgulanır (Gökbel, 2000, s. 163).

Codex Cumanicus Kuun tarafından positivist görüşe uygun olarak neşredilmiş. Tercümelerin, notların ve indeksin yer aldığı bir çalışma olmuştur. Eserin Lâtin harfleriyle yazılması, Türkçe ve Farsça dil malzemeleri bulundurması, konuşma dilinden gelerek günlük konuşmayı temsil etmesi, aynı türden kullanıma sahip nesnelerin bir arada grup olarak verilerek kelime-mana sisteminin ortaya konması, dil malzemelerini yani Kuman kelimelerini karşılaştırma imkânı sunarak güvenilir bir şekilde vermesi eserin önemli özelliklerindendir. Codex üzerine çalışan bir diğer isim Radloff'tur. Radloff dil malzemesini yayınlamış ve bu malzemeyi ünlü sözlüğünün içinde kullanmıştır. Gronbech 1930'da eserin tıpkıbasımını, 1942'de Kumanca bir sözlük yayınlamıştır. Tietze, 1966'da Kuman Bilmeceleri ve Türk Folkloru eserinde Codex'teki bilmeceler üzerindeki tartışmalara son vermiştir. V. Drimba Kuman sentaksı üzerine durmuştur. A. Bodrogligeti 1971'de Codex'in Farsça haşiyeleri üzerine çalışmış ve burada kullanılan Farsçanın Orta Doğu ve Akdeniz'deki ticaret merkezinin ortak dili olduğunu tespit etmiştir (Bodrogligeti, 1992, s. 176-179)

Pritsak, Kıpçak Türkçesi için *Codex Cumanicus*'un yanı sıra Memlûk Kıpçakçası eserlerine ve Ermeni Kıpçakçası eserlerine bakılabileceğini belirtir (Akalin, 1979, s. 119).

Codex Cumanicus'un dili "Tatar til" olarak Türkçe metinde geçmektedir. Gerçekten de bugün Kazan Tatarcasıyla birçok benzerliğinin olduğu görülmektedir. Hatta bazı dilciler sırf bu benzerlikten dolayı bile Kıpçak Türkçesine Tatar Türkçesi demektedir.

2.4.2. Altın Orda, Mısır-Suriye'de Yazılan Eserler

13. yüzyılda Eyyubiler de tıpkı Abbasiler gibi hâkimiyetleri için güçlü esirlere sahip olmuşlardır. Moğol istilâsı ile birlikte birçok Kıpçak ve Çerkez esirler Mısır-Suriye'ye gelmiştir. 1259 yılında 'Ayn Câlût Savaşında Moğolları yenen Baybars Memlûk hâkimiyetinin kurucusu olmuştur (Akalin, 1979, s. 120).

1517 yılına kadar Mısır ve Suriye'yi yöneten Memlûklar Osmanlı fethiyle birlikte Bahrî Memlûklar ve Burcî Memlûklar diye ikiye ayrılmıştır (Eckmann, 1996, s. 52).

Memlûk Kıpçak Devlet yönetiminin Türklerde olması Türkçenin de önem kazanmasını sağlamış ve o dönemde yazılan eserlerin Türkçe yazılması için yöneticiler tarafından yazarlar teşvik edilmiştir (Argunşah, Sağol Yüksekaya, 2015, s. 269).

Aynı zamanda Memlûk sultanlarının bir kısmı Arapça bildiği için Türkçe ile Arapça edebi eserler yazmıştır. Bir kısmı ise okuma yazması olmadığı için konuşmayı tercih etmiştir. İşte tüm bunlardan dolayı Türkçeye verilen önem artmıştır (Eckmann, 1996, s. 52).

14. yüzyılda siyasi ticari ilişkilerin yanı sıra Altın Orda ile Memlûklar arasında kültürel ilişkiler de olmuştur. Altın Orda'da yaşayan ve edebiyatla uğraşan şairler Mısır-Suriye'ye gelmiştir. Bu dönem içerisinde önemli gelişmeler olmuştur. Örneğin Seyf-i Sarâyî'nin Gülistan Tercümesi bu dönemde oluşmuştur. 15. yüzyıldan itibaren kültürel ilişkiler daha da artmış, bunun sonucunda eserlerde Oğuz Türkçesinin yaygınlaştığı görülmüştür. Nüfusun çoğunluğunun Araplardan meydana gelmesi, yöneticilerin ise Türk olması sebebiyle Araplar Türkçeyi öğrenmek istemiştir. Bu dönemde aynı topraklarda gerek Oğuzların gerek Kıpçakların birlikte yaşaması farklılaşan dilleri dolayısıyla karma bir dili de meydana getirmiştir (Argunşah, Sağol Yüksekaya, 2015, s. 269).

Sözlük ve gramer kitaplarında Kıpçak Türkçesi hâkim olmuştur. Diğer eserlerde 15. yüzyılın ilk yarısında Oğuz unsurları artmış, ikinci yarısından itibaren de Osmanlı Türkçesi etkisi görülmüştür. Kıpçakların Altın Orda'da oluşturdukları dil Memlûk sahasında da devam etmiş, fakat kalıcı bir yazı dili oluşturamamıştır. 1517 yılında Yavuz Sultan Selim bu ülkeleri fethederek Osmanlı topraklarına katmış, bununla birlikte eserlerde kullanılan dil yerini Osmanlı Türkçesine bırakmıştır. (Argunşah, Sağol Yüksekaya, 2015, s. 270).

Mısır'da meydana getirilen eserlerin önemli bir bölümünü sözlük ve gramer kitapları oluşturmuştur. Bunun yanı sıra askerlik, dinî ve edebî eserler de yazılmıştır. Eserler fazla değildir. Çoğu Burcî Memlûklar zamanından kalmıştır. Eserlerin tanıtımında Omeljan Pritsak'ın *Kıpçakça*, Janos Eckmann'ın ise *Harezmi Türkçesi* makalelerinden yararlanılmıştır.

Kitâb-ı Mecnû-ı Tercüman-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî

Arapça-Türkçe Sözlük ve Moğolca-Farsça Sözlük olarak iki kısımdan oluşur. Yusuf el-Konevî tarafından yazılmıştır.

Kitabü'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk

Ebu Hayyân'a ait eser üzerine Mustafa Beg ve Ahmet Caferoğlu eser üzerine çalışmışlardır. İki bölümden oluşan bu eser yaklaşık 3500 kelimedenden oluşan Kıpçakça-Arapça bir sözlüktür.

Kitâbu Bulgatü'l-Müştak fî Lügati't-Türk ve'l-Kıfçak

Zajackowski neşretmiştir. 2 kısımdan oluşan bu kitabın birinci kısmını isim konusu ikinci kısmını ise fiil konusunu oluşturmaktadır. Yaklaşık içinde 1500 kelime vardır. Cemaleddin Ebu Muhammed Abdullah et-Türkî yazmıştır.

El-Kavânînü'l-Küllîyye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye

Yazarı belli olmayan eser üzerine Muallim Rifat ve Telegdi çalışmıştır. Eser içinde dil bilgisi ve kelime listeleri vardır.

Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye

14. yüzyılda yazılan bu eser hakkında en geniş bilgiyi Zajackowski vermiştir. Kun ve Besim Atalay eser üzerinde çalışmıştır. 2 bölümden oluşan Arapça-Kıpçakça sözlüktür. Yazarı bilinmeyen bu eser 91 sayfadır. Kıpçak sözlük ve gramerleri arasında gerçek Kıpçak dil özelliklerini en iyi yansıtan kitaptır.

Eş-Şuzuru'z-Zehbiyye ve'l-Kıta'l-Al-Ahmediyye Fî'l-Lûgati't-Türkiyye

Besim Atalay tarafından çalışılan eser 5 bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler şunlardır: fiil, isim, şekil bilgisi, Arapça ve Türkçedeki ortak kelimeler ve Osmanlıca kelimeler.

Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye

Eseri kimin yazdığı belli değildir. “Türk dilinin parlayan incisi” anlamına gelir.

Bu kitaplar Kıpçak Türkçesinin önemli gramer ve sözlükleri arasında yer almaktadır. Sözlüklerin yok denecek kadar az olan yabancı kelimelere yer vermesi yani kelimelerin büyük çoğunluğunun Türkçe olması çok önemlidir. Pritsak'a göre

gramer ve sözlüklerde kullanılan dil asıl Memlûk Kıpçakçasıdır. Pritsak, 1950'lerde yaptığı çalışmada edebi eserleri ise Kıpçakça veya Memlûk Kıpçakçası olarak sınıflandırmamıştır. Özbek ilim adamları ise eserlerin kendilerine ait olduğunu söyleyerek bu eserleri Eski Özbek Dili armağanları olarak yayınlamışlardır (Bodrogligeti, 1992, s. 180-181).

Oğuzların ve Kıpçakların uzun yıllar bir arada yaşamalarından dolayı eserlerin genellikle karışık dil ile yazıldığı görülür. Örneğin Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye'de bazı maddeler Kıpçakça adı altında kaydedilmiştir. Bugün ise bunun gerçekten Kıpçakça olduğu tartışılmaktadır. Asıl Kıpçakçayı *Codex Cumanicus* ve Ermeni Kıpçaklarının yazdığı eserlerdeki dil olarak kabul eden araştırmacıların da olduğu unutulmamalıdır. Memlûk sahasında yazılan eserlerin ise Çağatayca dil özelliklerini yansıttığı görülür (Kasapoğlu Çengel, 2012, s. 19-20).

Bu eserler üzerine çalışırken Türkologların bazı konularda farklı bakış açılarını tercih ettiklerini görülür. Bu konulardan bazıları şunlardır: Hangi transkripsiyon sisteminin kullanılacağı, bu metinlerin neşrinde modern bir dille tercümesinin gerekli olup olmadığı, eserlerdeki kelime malzemelerinin nasıl kullanılacağı, sözlük bölümlerinin yapısı ve düzeninin nasıl olacağı gibi (Bodrogligeti, 1992, s. 185-186).

Pritsak, Kıpçakça üzerine yazılan Arapça eserlerde Arap alfabesinden dolayı Kıpçak Türkçesindeki tüm seslerin verilemediğini bundan dolayı transkripsiyona ihtiyaç duyulduğunu belirtir (Akalin, 1979, s. 123).

Husrev ü Şirin

Berke Fakih tarafından 51 beyitlik otobiyografik özellik gösteren hatime eklenerek Kutb'un aynı isimdeki eserinin istinsahıdır.

Gülistân Tercümesi

Seyf-i Sarâyî tarafından çevrilen eser Bathas Beg'e ithaf edilmiştir. Eserin tek yazma nüshası Hollanda da Leiden Akademisi Kütüphanesindedir. Bodrogligeti, Seyf-i Sarâyî'nin mensur kısımları tam olarak tercüme ettiğini manzum kısımlarda ise oldukça serbest davrandığını belirtir.

İrşdü'l-Mülûk ve's Selâtîn Tercümesi

1387 yılında Berke Fakih tarafından yazılan fıkıh kitabıdır. Melik ve sultanlara yol göstermek istenilen bu eser emir Bacman adına tercüme edilmiştir. Pek çok fasıl, kitap ve baplara ayrılmıştır. 498 sayfadan oluşan eserin iki nüshası vardır. Bu nüshalar Ayasofya ve Yusuf Ağa kütüphanesindedir.

Kitâbu Fi'l Fıkh Bi Lisâni'l-Türkî

14. yüzyılda yazılmıştır. 295 sayfa olan eser Kıpçak Türkçesiyle yazılmış bir fıkıh kitabıdır. Tek nüshası Ali Emiri kütüphanesindedir.

Mukaddimetü'l-Gaznevî fi'l İbâdât Tercümesi

Oğuzca özelliklerin yoğun olduğu satır arası tercüme kitaptır. Hanifi mezhebindeki ibadet şeklini anlatır.

Kitab-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkandi

Ebu'l Leys tarafından yazılmıştır. Dini konuları ele alan eser satır arası tercümedir. İsenbay Sudun tarafından istinsah edilen eserin nüshası Ayasofya kütüphanesinde bulunmaktadır. Eckmann bu tercümenin dilini tamamen Osmanlı Türkçesi sayar. Eser içinde Kıpçak Türkçesini hatırlatan hususların ise gelecek-istek kipi, isim-fiil eki ve birkaç kelimeden ibaret olduğunu belirtir.

Münyetü'l Guzât

Binicilik ve atçılıkla ilgili olan eserin tek nüshası Topkapı Sarayı 3. Ahmet kütüphanesindedir. Arapça bir eserden tercüme edilmiştir.

Kitab fi İlmi'n-Nüşşab

Mehmet Tolu Bey'in isteği üzerine Arapçadan tercüme edilen bu eser "Ok İlmi Kitabı" anlamına gelmektedir. Eserin İstanbul ve Paris'te iki nüshası vardır.

Kitâb fi Riyâzâtî'l Hayl

Farsçadan tercüme edilen eserin iki nüshası İstanbul ve Paris'te bulunmaktadır. Atçılık ile ilgilidir.

Baytaratü'l-Vâzih Tercümesi

Baytarlıkla ilgili bilgilerin verildiği eser dört bölümden oluşur. Baytarat adlı eserden tercüme edilmiştir. İki nüshası İstanbul Bayezid genel kitaplığı ve Paris Biblioteque Nationalite’de bulunmaktadır.

2.4.3. Kırım’daki Gregoryen Kıpçaklardan Kalan Eserler

Ermeni Kıpçakçası 11. yüzyılın ortalarında Ermeni Bogratlılar Devletinin yıkılmasından sonra Kırım’a göç ederek yerleşen Ermeniler tarafından kullanılmıştır. Bu yazı dili hem kilisede hem resmî yazışmalarda önem arz etmiştir.

En geç 13. yüzyılda başlayan Ermeni-Kıpçak ilişkilerinin 14. yüzyılda gerek komşuluk gerekse ticaret ilişkileriyle daha da geliştiği, bu yüzyılın sonunda ise Kıpçak Türkçesinin Ermeniler tarafından konuşma dili olarak benimsendiği görülür. Dillerinin Lehçe ve Ukranca ile karışmaması için farklı terimler kullanmışlardır. (Bizim til, Tatarca gibi). Bu ikili ilişkide Ermeniler Kıpçak Türkçesini benimserken Kıpçakların da etkilenip Ermeni dinini benimsediği görülür. 13.-15. yüzyıllarda hem konuşma hem din dili olan Ermeni Kıpçakçası, 16.-17. yüzyıllarda önemli yazılı belgeler bırakacak düzeye yükselmiştir. 17. yüzyıldan sonra ise eski işlekliği kalmamıştır. Bu dili konuşanlar ise Slavlarla karışmıştır. Bu dilin evreleri ise şu şekilde gösterilebilir: Sözlü dönem (13. yüzyılın sonu ile 15. yüzyıl), yazılı dönem (16. yüzyıl ile 17. yüzyılın ilk yarısı), kaybolduğu dönem (18. yüzyılın ikinci yarısı) (Kasapoğlu Çengel, 2012, s. 23).

Ermeni metinlerinden ilk defa Avusturyalı Türkolog Friedrich von Kraelitz-Greifenhorst bahsetmiştir.

Agatangel Efimoviç Krımskiy Türkçe adı “Türkler: Onların Dilleri ve Edebiyatları” eseriyle Ermeni Kıpçakçası metinlerini daha ayrıntılı bir şekilde tanıtmış ve bu topluluğu Türk olarak kabul etmiştir.

Bu metinler üzerine Krımskiy, Timofey İvanoviç Grunin, Jean Deny, Kohnowa, Omeljan Pritsak, Edmond Schütz, Sir Gerard Clauson, Yaroslav Daşkeviç, Edward Tryjarski, Aleksandr Garkavest çalışmıştır. Türkiye’de ise; Nadejda Chirli, Hülya Kasapoğlu Çengel, İbrahim Arıkan, Mehmet Kutalmış çalışmıştır.

1559-1664 yıllarına Polonyalı Ermenilere ait olan evraklar 1943’e kadar Kiev’de muhafaza edilmiştir. 32 cilt olan bu eserlerden 4386 numaralı tamamen Ermeni Kıpçakçası ile yazılmıştır. Ancak bunlar 2. Dünya Savaşı esnasında bir yangın

sonucunda yanmıştır. 1930 yılında Ukrayna İlimler Akademisi Hrunin'i Kiev'de bulunan evraklar üzerine çalışması için göndermiştir. Hrunin bütün metinleri işlemiş ve transkripte etmiştir. Bu ise yangında yanan eserlerin bir nebze de olsun varlığını koruduğunu gösterir. Bugün Viyana'da Mehitaristlerde 15 yazma eser, Viyana Millî Kütüphanesinde 2 yazma eser, Paris Millî Kütüphanesinde 5 yazma eser, Venedik Mehitaristlerinde 1 yazma eser, Breslau Ossolineum'da 1 yazma eser, Krakav'da 2 yazma eser, Polonya'da hususi mülkiyette 2 yazma eser bulunmaktadır. Daha sonra Ermeni Kıpçakçası eserleri üzerine çalışmalar yapılmıştır. Örneğin; Jean Deny Ermeni kolonisi yıllıklarını, Diakon Lusik edebiyat ve mezmurları, Kraelitz ve Greifen mezmur 50'yi çalışmıştır (Akalin, 1979, s. 131-132). Eserlerin tanıtımında Omeljan Pritsak'ın *Ermeni Kıpçakçası*, Hülya Kasapoğlu Çengel'in ise *Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi* makalelerinden yararlanılmıştır.

Bu eserler ve konuları şöyledir;

***doğa bilimi**

Taynı Filosofskogo Kamnya “Felsefe Taşının Sırları” adlı eser, kimyasal problemleri anlatır.

***kronikler**

Kamenets vakayinamesi (Agop tarafından 1582-1621 yıllarında yazılmıştır. 1650-1652 yılları arasında Aksent der Krikor tarafından eklemeler yapılarak tamamlanmıştır. Eserde Kamenets-Podolsk'da geçen olaylar anlatılır), Venedik vakayinamesi (Hz. İsa'nın doğumundan 1537'ye kadar olan olayları anlatır), Polonya vakayinamesi (Hz. İsa'nın doğumundan 1537'ye kadar olan olayları anlatır)

***hukuk belgeleri ve mahkeme tutanakları**

Hukukla ilgili konuları anlatan bu belgelerde Töre Bitigi (12. yüzyılda Mhitar Goş tarafından yazılan eser 3 bölümden oluşur.) adlı kitap önemlidir. 32 ciltten oluşan mahkeme tutanaklarının ise 1 cildi tamamen Kıpçakçadır.

***dini konular**

5 Zebur, 1 Zebur sözlüğü, 9 dua kitabı (en önemlisi Alış Bitig'dir.), 4 vaaz kitabından oluşan bu eserler Avrupa, Rusya ve Ermenistan kütüphanelerindedir.

***filoloji**

2 ders kitabı, 5 Ermenice-Kıpçakça sözlük ve 1 Zebur sözlüğü vardır.

***edebî**

Bilge Hikar adlı hikâye Ermeni Kıpçakçasının edebî eseridir. Bu eser üzerine J. Deny, E. Tryjaski, Siysenbay çalışmıştır.

Ermeni Kıpçakçası; *Codex Cumanicus*'un diline, Trakay, Haliç Karaim Türkçesi ve Lutsk'a benzemektedir. Karaim Türkçesi ile Ermeni Kıpçakçasına bakıldığında iki dil arasındaki farkın tamamen dinî olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda sözlüklerine bakıldığında ise Lehçe, Ukrainece, Moğolca, Farsça, Arapça ve Slavcadan alınmış kelimelere rastlanmaktadır. Bunlardan en az bulunanı Moğolcadır. Dikkat çeken bir diğer bilgi ise Arapça Farsça kelimelerin Ermenice kelimelerden fazla olmasıdır. Kalan kelime kökenlerinden Türkçenin boyutuna baktığımızda bunları dört gruba ayırabiliriz: 1- Göktürkçe-Uygurca devrinden kalanlar 2- Karahanlı devrine ait olanlar 3- Harezmi Türkçesi denilen Orta Türkçe devrindeki metinlerde kullanılan kelimeler 4-17. yüzyıldaki ilk defa Ermeni Kıpçakçası metinlerinde kullanılan kelimeler (Yükselen, Peler, 2015, s. 263-264).

17. yüzyılın ikinci yarısından sonra bu dilin kullanımdan düştüğü görülmüştür. Bunda deniz ticaretinin etkisi de olmuştur. Deniz ticaretinin keşfi Ermeni Kıpçakları için olumsuz bir gelişmedir. Çünkü Ermeni Kıpçaklarının yurdu kara yolları üzerinde bulunmaktadır. Bu ise zamanla hem ticaretin yok olmasına neden olmuş hem de ticaret dili olan Ermeni Kıpçakçasının kullanımına son vermiştir.

Bu dili konuşan topluluğun bir kısmı Ermeniceyi bir kısmı ise Lehçeyi veya Ukraineceyi benimsemiştir.

2.5. Kıpçakça Unsurlar Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Türkoloji çalışmalarında Kıpçakça unsurlar üzerine birçok Türkolog çalışmış ve çeşitli görüşler bildirmişlerdir. Bu çalışmalar ve görüşler şu şekildedir:

Ali Akar, “*Türkiye Türkçesi Ağızlarında Oğuzca Dışı Dil Öğeleri*”

Ali Akar, makalesinde $g > v$ değişimine, söz başındaki t -lere, $\tilde{n} > y$ değişimine ve $s > h$ değişimine değinerek bunun Kıpçakça bir unsur olduğunu savunur. Aynı zamanda bunun bir ölçü kabul edilebileceğini ve ağızlardaki örneklerin

buna göre değerlendirilebileceğini belirten Akar, bu değişimlerin yaygın olduğu lehçeleri bize açıklar.

Zeynep Korkmaz, “*Anadolu ve Rumeli Ağzlarını Dayandığı Temeller*”

Korkmaz, bu makalesinde 3 tane ses değişimini Kıpçak Türkçesinin özelliği olarak göstermiş ve ses değişimlerine örnekler vermiştir. Bu değişimler şunlardır:

- 1- $-ñ > -y / -ñ > -y$ değişimi
- 2- $-ñ > -v / -ñ > -v$ değişimi
- 3- $-g > -v > -g > -v$ değişimi

Mustafa Tanç, “*Türkiye Türkçesi Ağzlarında Çağdaş Kıpçak Lehçeleriyle Ortaklık Gösteren $s > h$ Değişimi Üzerine*”

Mustafa Tanç, söz konusu değişimin Oğuz grubunda kurallaşmazken Başkurt lehçesinde tamamen kurallaştığını ve bu değişimin Kıpçak Türkçesi unsur olacağını savunmaktadır. Makalede örnekler verilerek bu düşünce açıklanmaya çalışılmıştır.

Gürer Gülsevin, “*Türkiye Türkçesi Ağzında Kıpçakça Denilen Unsurlar Üzerine 2: $\varsigma > \varsigma$ Değişimi*”

Gülsevin makalesinde bu değişimin ortaya çıkmasından önce bir $\varsigma > s$ değişimi olduğu ve daha sonra bu değişimin ortaya çıktığını belirtmektedir. Aynı zamanda bu değişimin Kıpçakça unsur olarak değerlendirmede acele davranılmaması gerektiğini ve iddia edilen örneklerin ağız içinde tespit edilmesi gerektiğini belirtir.

Gürer Gülsevin, “*Türkiye Türkçesi Ağzlarında Kıpçakça Denilen Unsurlar 1: $g > v$* ”

Gülsevin, Kıpçakça unsurları iki makalede değerlendirmiştir. Söz konusu makale bunlardan birincisini oluşturmaktadır. Kıpçakça unsur kabul edilen $g > v$ değişimini 2 başlık altında değerlendirir: 1- $g > v$ değişiminin Kıpçakça unsur olacağı 2- $g > v$ değişiminin fonetik değişimden kaynaklanacağı. Gülsevin, makalenin devamında ise 2. görüşüne daha sıcak bakarak örneklerle görüşünü açıklar.

Ahmet Buran, “*Türkçede ve Türkiye Türkçesi Ağzlarında s / ς Meselesi*”

Ahmet Buran, düzenli olarak ağızlarda oluşan s / ς meselesinin fonetik bir unsur olmadığını ve bu değişimin Oğuz-Kıpçak grubu ağızlarında yaygın bir şekilde görüldüğünü dile getirmektedir.

Necati Demir, “*Orta Karadeniz Ağzlarında Nazal N (ñ) Sesi*”

Necati Demir, $\tilde{n} > \tilde{g}$ değişimini $\tilde{g} > v$ değişiminin ikinci aşaması olarak değerlendirir ve bu değişimin Kıpçakça unsur olduğunu savunur.

Leyla Karahan, “*Türkiye Türkçesi Ağzlarında $\mathfrak{s} > s$ Değişmesi ve Çalış Beldesi (Haymana) Ağzı*”

Leyla Karahan, $\mathfrak{s} > s$ değişimini konu aldığı makalesinde bu olayın bir lehçe tabakalaşması oluşturduğunu belirtir. Nogayca, Kazakça ve Kıpçak grubunda söz konusu değişimin karakteristik bir özellik olarak karşımıza çıktığını açıklar.

III. BÖLÜM

AĞIZLAR VE GAZİANTEP AĞZI

3.1. Dil

Dil, insanın düşüncelerini anlatmasını sağlayan canlı bir mekanizmadır. İnsanı diğer canlılardan ayıran, iletişim kurarak zihnindeki düşünceleri aktarmayı sağlayan bu vasıta insanoğlu için hep önemli olmuştur.

Zeynep Korkmaz, dil tanımında dilin en basit tasnifi ile bir bildirim aracı olduğunu; insanlar arasında karşılıklı haberleşme aracı olarak kullanıldığını; duygu, düşünce ve isteklerin ses, şekil ve anlam bakımından her toplumun kendi değer yargılarına göre şekillenmiş ortak kurallarının yardımı ile başkalarına aktarılmasını sağlayan, seslerden örülü ve çok yönlü, gelişmiş, canlı, sosyal ve manevî bir varlık olduğunu söylemektedir (2017, s. 660-662).

Muharrem Ergin ise dilin insanlar arasında anlaşmayı sağlayan doğal bir araç, kendisine özgü kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli anlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş toplumsal bir kurum olduğunu belirtir (2013, s. 3).

Tahsin Banguoğlu'na göre dil insanın meramını anlatmak için kullandığı bir sesli işaretler sistemidir (1986, s. 9).

3.2. Lehçe – Şive – Ağız

Türkçede terim sorunları birçok alanda görüldüğü gibi dil alanında da kendisini göstermektedir. Ağız-şive-lehçe tartışmaları günümüzde bile hâlâ sürmektedir. Bazı Türkologlar lehçe için şive derken bazı Türkologlar şive için lehçe

demektedir. Ayrıca bunlar dışında farklı farklı terimlerin de kullanıldığını görürüz (Uzak lehçe gibi).

Dil altında lehçe-şive-ağız şeklinde üçlü bir ayırım yapma en çok İstanbul ekolüne aittir. Bunda Reşit Rahmeti Arat'ın ve Muharrem Ergin'in çok etkisi olmuştur. Ergin, bir dilin karanlık bir devirde kendisinden ayrılmış olup çok büyük ayrımlar gösteren kollarına lehçe; bir dilin bilinen tarihî seyri içinde ayrılmış olup bazı ses ve şekil ayrımları gösteren kollarına şive; bir şive içinde mevcut olan ve söyleyiş farklarına dayanan küçük kollara, bir memleketin çeşitli bölge ve şehirlerinin kelimeleri söyleyiş bakımından birbirinden ayrı olan konuşmalarına ise ağız açıklamasını yapar. Ankara ekolü ise lehçe terimini Çuvaşça ve Yakutçayı da içine alarak kullanır. H. Eren, lehçe için diyalekt terimini kullanırken Ercilasun, lehçe ve şive için halk dilinde aksan denildiğini belirtir. Zeynep Korkmaz, şive terimine açıklamasında yer vermeyip İstanbul ekolündeki üçlü ayırım yerini uzak lehçe-lehçe ayırımına bırakır. Hacettepe üniversitesi ise lehçe terimini geleneksel anlamda kullanmayıp Türkçenin kolları için dil terimini kullanır. Bunda yurt dışı Türkolojisinin etkisi olmuştur (Demir, 2006, s. 123-125).

3.3. Gaziantep Ağız

Gaziantep ağızı denilince bu terimden Gaziantep şehri içindeki halkın birtakım özellikleri bulunan konuşma dili anlaşılmalıdır. Gaziantep ağızında bir kelimenin farklı farklı söyleniş biçimlerini görmek pek mümkündür. Bu biçimlerin ortaya çıkmasında farklı yerlerdeki köyler mahalleler ve iletişim kurulan kültürler önemli bir rol oynamaktadır.

Gaziantep ağızındaki özelliklerin bir kısmına yalnız bu şehir çevresinde değil, Gaziantep'ten uzakta olan başka coğrafyalarda, eski metinlerde veya başka lehçelerde de rastlanır. Bu gibi özelliklerin farklı yerlerde bulunuşu çalışmamızı hazırlamamızda ıssık olmuştur. Gaziantep ağızı da tıpkı lehçe ve şivelerde olduğu gibi zamanla değişikliklere maruz kalmıştır. Çeşitli yerlerdeki göçlerle birlikte hem kendine ait ses unsurlarını başka bölgelere vermiş hem de o bölgelerdeki ses özelliklerini kendine katmıştır (Aksoy, 2021, s. XIII).

Şunu belirtmek gerekir ki Gaziantep ağızı kendi özelliklerini yoğun olarak koruyan bir ağız olmuştur. Bu durum ele alındığında önceki dönemden (yani

Gaziantep Halep'in bir kazası iken) bu yana ağızın kendi özelliklerini yoğun bir şekilde muhafaza ettiğini söylemek mümkündür (Aksoy, 2021, s. 277).

Caferoğlu Gaziantep ağızını merkez, Kilis ve yöresi, Türkmen uruğu ağız olmak üzere üç alt grupta toplamaktadır (Karahana, 2017, s. X). A. Caferoğlu 1959'da yaptığı bir diğer çalışmada ise Türkiye Türkçesi ağızlarını 6 gruba ayırmış ve Gaziantep ağızını Adana ve Antalya civarı ağızlarıyla birlikte 5. başlık altında göstermiştir (Alkaya, 2018, s. 1364).

Tahsin Banguoğlu 1977 tarihli "Anadolu (ve Rumeli) Ağızları" başlıklı yazısında ise Türkiye Türkçesi ağızlarını "1. Güney Batı ağızları, 2. Orta Anadolu ağızları, 3. Doğu ağızları, 4. Kuzey Doğu Karadeniz ağızları, 5. Rumeli ağızları, 6. Güney Doğu ağızları, 7. Kastamonu'ya, Karamanlı ve başka boylara mahsus ağızlar" olmak üzere kabaca yedi ayrı bölgeye ayırmıştır. 6. başlıkta gösterdiği Güneydoğu Anadolu ağızlarındaki Gaziantep ağızına ait ayrı bir bölüm açarak bu ağız bölgesinin önemine şöyle dikkati çekmiştir:

"Güneydoğu Anadolu ağızları yer yer epey farklı görünürler. Burada en çok Gaziantep ağızı bölgesinde komşu yabancı dilin, Arapçanın -Türk ses sistemi üzerindeki- bazı etkileri kulağa çarpar. Kimi kalın seslilerin ve artdamak sesdeşlerinin yer yer boğaz seslerine dönmüş oldukları görülür: *ayak* > '*ayaq, takım* > *dalım, akşam* > '*āşam, kalktı* > *qaqtı, meşgul* > *meşğul, kıkırdak* > *ğaxırdaq* gibi." (Alkaya, 2018, s. 1364-1365).

Farsça ve Batı dillerine baktığımızda ise bu ağızda da İstanbul ağızındaki gibi bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

Ömer Asım Aksoy, Gaziantep ağızına Azeri Türkçesinin özelliklerinden bir kısmının girmiş olduğunu belirtir. Azeri Türkçesi tesirinin Gaziantep ağızında Erzurum, Elazığ, Erzincan, Kars, Iğdır, Ardahan, Muş, Bitlis, Van şehirlerindeki gibi yoğun olmasa da bazen net bir şekilde görülebileceğini, yine bununla birlikte az da olsa Şark Türkçesi ve Uygur lehçesinin izlerine de bu ağızda rastlanabileceğini savunur (2021, s. 293).

Aksoy, Fonetik bakımdan Gaziantep ağızıyla Standart Türkiye Türkçesini karşılaştırdığında Bir kurala bağlanmayacak kadar dağınık fonetik gelişmeler olduğunu belirtir. Bu gelişmelerden çıkan sonuçlar şu şekildedir:

- 1- Gaziantep ağızında alfabemizdeki harflerle gösterilmeyen sesler vardır.

è sesi, ñ sesi: sèl, bèş, beniz.

2- Genel dil fonemleri birçok değişmelere uğrar.

halay: halèy, şalgam: çelem.

3- Bazen sesli ve sessiz harfler yerine başka sesli ve sessiz harfler kullanılır.

sır: sir, kışkırtmak: kişkirtmek, tırtır: tırtıl, yüzük: yüssük.

4- Bazı sessizler sertleşir bazı sert sessizler yumuşar.

karınca: karınça, pişirmek: bişirmek.

5- Bazen bir sessiz iki katlanır, fonemler yer değiştirir, fazla bir fonem bulunur.

küçük: güccük, tiksirmek: tisginmek, kızamık: kızambık.

6- Bazen fonemler düşer ve düşen fonem yerine uzun sesliler meydana gelir.

gündüz: günüz, yufka: yuğa, buğday: būda.

7- Bazen birkaç değişme birden olur.

reçel: ireçel, gölge: körge.

8- Y sesi kendisinden önceki veya sonraki seste değişiklikler meydana getirebilir.

başlıyan, tepiye, deriy.

9- Farklı farklı söyleme şekilleri olan kelimeler vardır.

şimdi: şindi-şindik, sana: saña-s'ā.

10- Büyük ünlü uyumu ve küçük ünlü uyumu sağlamdır.

hangi: hangı, anne: ana, yavuz: yavız.

11- Vurguda bazı özellikler vardır.

Antep: An'tep, çorba: şō'ra (2021, s. 5-83).

Aksoy, morfolojik bakımdan Gaziantep ağızıyla Standart Türkiye Türkçesini karşılaştırdığında bazı farklılıkların olduğunu belirtir. Çıkan sonuçlar şu şekildedir:

1- Gaziantep'te başka bölgelerde çok görülmeyen yerli bazı şahıs isimleri vardır.

Hanifi, Höggeş.

2- Bazı şahıs isimlerinin sonu özel şekil ve seslerle biter.

Fatma yerine Fatış.

3- Kürtçe bilen veya bunlarla komşu olan köylerde Kürtçe ahenge uygun olarak isimlerde o harfine rastlanır. Standart Türkiye Türkçesinde kullanılmayan Gaziantep ağzında kullanılan sıfatlar vardır.

Bor “sürülmemiş yer”.

4- Bazı sıfatların farklı şekilde söylenildiği görülür.

üstünlük derecesi olarak pek yerine daha sıfatı çok kullanılır ve cip “çok” sıfatı kullanılır.

5- Zamirlerde 1. ve 2. şahıslardaki e hâli Standart Türkiye Türkçesinden ayrılır.

kendi > gendi

6- Bu ağza ait özel zamirler, fiiller, zarflar ve çekimlerini de görmek mümkündür.

Kömesi “hepsi”, gelicim, cip “çok”, neciye “ne kadar”.

7- Gaziantep ağzına ait özel ünlemler de bulunmaktadır.

Aboo!, kiş! Viy! Puh! (2021, s. 102-136).

Aksoy, Gaziantep ağzındaki ekleri ise iki grupta toplamıştır. Çıkan sonuçlar şu şekildedir:

- 1) Gaziantep ağzında bulunup Standart Türkiye Türkçesinde bulunmayan fakat Anadolu’nun farklı yerlerinde ve eski metinlerde karşılaşılan ekler.

tuhsunmak: tuh tuh diye eseflenmek.

- 2) Standart Türkiye Türkçesinde bulunan fakat kelime üretmede daha dar alanda kullanılan eklerdir.

büngüldemek: suyun büngül büngül ses çıkararak kaynaması (2021, s. 169-170).

Aksoy, bu ağızdaki söz dizimini “tâyin ve hüküm grubu” olarak ikiye ayırır ve Standart Türkiye Türkçesinden ayrılıklar teşkil ettiğini belirtir (Aksoy, 2021, s. 245-272).

Çıkan sonuçlar şu şekildedir:

A- Tâyin Grubu

1- İsim takımı

tilki şafağı, ağzının yatımı.

2- Sıfat takımı

kara kavurma, gel sene.

3- Edat grubu

nanca, ondan kelli.

4- Zarf grubu

alaçık, cip yeğın.

5- İsim grubu

katkatı, taş döven.

6- Atıf grubu

bet berekât, yar yaş.

7- Ünvan grubu

Mustafa doktor.

B- Hüküm Grubu

1- Fiilin şekil değiştirmesi

Ali’yi görmemiz oldu mu? “Ali’yi gördünüz mü?”

2- Farklı kiplerin kullanılması

Şunuñ ağzına vurasıñ. “Şunun ağzına vurasım geliyor.”

3- Fiilin bulunmaması

Akçe akıl öğretir; don yürüyüş.

4- Tümlecin ve öğelerin yer değiştirmesi

Bura güzelmiş.

Hanımım aşağıda da gördüm seni.

5- Temel cümlelerin tamamlayıcıdan önce gelmesi

İte vurmazlar ki sahibinin hatırı var diye.

6- Birleşik cümlelerin ağza özel olarak farklı bağlanması

Tekme ile vurduğu bille kapı açıldı.

Vurduğu bille “vurunca” anlamındadır.

7- Özel sözlerle kurulan özel cümleler

-Bayramın mübarek ola!

-Bilece mübarek ola!

Bilece “sizinde” anlamındadır.

8- Gaziantep ağzında olmayan şekiller olarak

okuyuverdim

3.4. Gaziantep Ağzı ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Gaziantep ağzıyla ilgili birçok önemli çalışma yapılmıştır. Ercan Alkaya “*Gaziantep Ağzı ve Bu Ağızla İlgili Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme*” adlı yazısında bize bu çalışmalardan bahsetmektedir. Bu çalışmalara baktığımızda şu eserler karşımıza çıkmaktadır:

1- Ömer Asım Aksoy

Gaziantep Dilinin Tetkiki

9 bölümden oluşan eser, Gaziantep ağzının fonetik yapısı ve grameri hakkında bilgilere yer vermektedir.

Gaziantep Ağzında Sintaks Araştırmaları

Eserin adından da anlaşılacağı üzere cümle bilgisini ele alınmıştır ve İstanbul Türkçesiyle karşılaştırılmıştır.

Gaziantep Ağzı I

Gaziantep ağzının fonetik, morfolojik ve sentaks özelliklerinin incelendiği üç ciltten oluşan bir kitaptır.

Gaziantep Ağzı II

Eser; Gaziantep ağzındaki deyimler, meşhur sözler, atasözleri, dua ve bedduaların açıklanmasından oluşmaktadır. Derlemelerden örnekler veriliyorken faydalanılmıştır.

Gaziantep Ağzı III

Kitabın son cildi olan eserde sözlük ve kullanılmayan kelimelere yer verilip diğer lehçelerdeki karşılıkları yer almaktadır.

Gaziantep Ağzında Atasözleri

Eserde Gaziantep'te kullanılan atasözleri verilip örneklendirilmiş ve atasözleri Dîvânü Lugâti't-Türk, Azerbaycan Ata Sözleri ve Atalar Sözü adlı eserlerle karşılaştırılmıştır.

Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler I

Türkiye Türkçesindeki atasözleri ve deyimlerden oluşan eser alfabetik sıradan oluşmaktadır. Aynı zamanda yerel kelimeler açıklanmıştır.

Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler II

Birinci cildin devamı olan bu eserde ilk ciltte olmayan atasözleri ve deyimlere yer verilmiştir.

2- Mehmet Asaf Kaleoğlu

İbrişimden İnce: Gaziantep Deyimleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Deneme
Gaziantep'te kullanılan deyimlerden bahseden eser birçok kitaptan yararlanılarak oluşturulmuştur.

3- Ahmet Caferoğlu

Güney-Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar: Malatya, Elazığ, Tunceli, Gaziantep, Maraş vilayetleri ağızları.

6 bölümden oluşan eserde her bölüm bir ile ait olup son bölümde 1000 kadar kelimedenden oluşan sözlük yer almaktadır. Caferoğlu bu eserde derlediği metinlerden

hareketle Gaziantep ağzını Gaziantep merkez, Kilis ve yöresi, Türkmen uruğu olmak üzere üç gruba ayırmıştır.

4- Abdullah Edip Çitçi

Dört Nala Geçti Zaman: Antep Hanekleri Anılarda Gaziantep

Gaziantep'in gelenek ve göreneklerinden bahseden eserin son sayfalarında bu yöreye ait dua, beddua ve güzel sözler yer almaktadır.

5- Adil Dai

Gaziantep Evlenme Adetleri

Gaziantep'te düğün geleneğinin anlatıldığı eserde standart Türkçe kullanılmıştır. Ancak bazı manilerin yerel ağızdaki gibi verildiği de görülür.

6- Kazım Erkent

Gaziantep Ağzıyla Nostaljik, Folklorik Deyişler

Kitapta Gaziantep ağzına ait deyişler yer almaktadır.

7- Nurel Taner (Haz.)

Gaziantep Masalları

172 masal yer almaktadır. Masallar Gaziantep ses bilgisine göre yazıya geçirilmeye çalışılmıştır. Eserin sonunda sözlük kısmı vardır. Fonetik kurallar eksiktir.

8- Muhtar Göğüş

Kitabı Dedekorkut, Gaziantep Dili ve Göreneği

İki bölümden oluşan eserde ilk bölümde Dede Korkut hikâyelerinden bahsedilir. Daha sonra Gaziantep'teki Türkmen boylarıyla hikâyeler arasında bağ kuran yazar aynı zamanda Gaziantep'te kullanılan kelime ve deyimlerle hikâyelerdeki kelime ve deyimler arasında da ilişki kurmuştur ikinci bölümde ise cümlelere yer verilmiştir.

Bu ağızla ilgili yapılan tezlere bakacak olursak şu tezler karşımıza çıkmaktadır:

1- Rıza Gül

Gaziantep Barakları Ağzı

Doktora tezidir. Çalışma giriş, ses bilgisi, sonuç ve dizin kısmından oluşmaktadır. Eserde Barak kültürü, tarihî, köyleri hakkında bilgi verilir. Ses bilgisi bölümünde yapım ekleri, çekim ekleri, sıfatlar, zamirler, zarflar, edatlar ve filler yer alır. Diğerlerinden farklı olarak burada Azerbaycan Türkçesi ile Barak ağzındaki benzerlikler ele alınmıştır.

2- Zeynep Şimşek Umaç

Çepni Ağzı

Anadolu'da yaşayan Çepnilerden toplanan malzemelerden yararlanılmıştır. Aynı zamanda Gaziantep'teki Çepnilerin ağız özelliklerine bakılarak bu ağzın gösterdiği özelliklerin Batı Grubu ile aynı olduğu sonucuna varılmıştır. Doktora tezidir.

3- Abdullah Kök

Oğuzeli ve Yöresi Ağzları

21 metnin dil incelemesi yapılmıştır ve metinlerden hareketle sözlük oluşturulmuştur. Yüksek lisans tezidir.

4- Mehmet Sarıyıldız

Gazi Antep İli Ağzları (Yüksek lisans tezidir).

5- Emine Soyyiğit

Karkamış Ağzı

Giriş, Ses bilgisi ve Şekil bilgisi bölümlerinden oluşmaktadır. Karkamış ilçesinden yapılan derlemeler incelenip Batı Grubu ağzında yer aldığı belirtilmiştir. Yüksek lisans tezidir.

Gaziantep İli Ağzı

Soyyiğit'in Doktora tezidir. Bu tez yeni olduğu için 25.08.2024 tarihine kadar kullanımı yazar tarafından kısıtlanmıştır.

6- Hafıza Şeyma Kocakerim

Gaziantep Şahinbey Ağzı

Yüksek lisans tezi olup Şahinbey ilçesindeki derlemeler incelenerek bu ağzın Batı Grubu ağzında yer aldığı belirtilmiştir. Çalışma giriş, ses bilgisi ve şekil bilgisi başlıklarından oluşmaktadır.

Lisans tezleri ise şöyledir:

1- Nihayet Pahalı

Gaziantep Ağzında Fiil Tabanları

2- Feridun Evrensel

Gaziantep ağzı

3- Şakir Laçın Bala

Gaziantep Ağzı

4- Cemal Turan

Gaziantep Ağzı

5- Ahmet Cengiz Bozok

İslahiye ve Köyleri Ağzı

6- Nurullah Özer

İslahiye Köyleri (Akbeş, Telli, Gazeluşağı) Ağzı

7- Abdülkadir Bakırcı

Nizip Ağzı

8- Vehbi Öztürk

Gaziantep-Oğuzeli-Yazılı Köyü Ağzı

9- Yasin Doğan

Araban (Gaziantep) Yöresi Ağzı

10- Mehmet Duran

Gaziantep İli Nurdağı İlçesi İncirli Köyü Ağzı

11- Emine Yılmaz

İdilli Köyü (İslahiye-Gaziantep Ağzı)

12- Ayşe Bolatkıran

İslahiye Yöresi Ağızları

13- Fadime Taşdemir

Araban (Gaziantep) Yöresi Elif Köyü Ağızı

Gaziantep ağızıyla ilgili 52 makale vardır. Bunlardan 28 tanesi Ömer Asım Aksoy’a aittir. Aksoy bu makalelerinde düşüncelerini kitap haline dönüştürmeden önceki halini vermiştir. Makaleler, Başpınar, Türk Dili-Belleten, Çağdaş Türk Dili ve Yöre dergilerinde yayımlanmıştır. Bunlar:

- 1- Ömer Asım Aksoy “*Gaziantep Lehçesine Ait Yeni Notlar I.*”
- 2- Ömer Asım Aksoy “*Gaziantep Lehçesine Dair Yeni Notlar II (Kullanılmayan Kelimeler).*”
- 3- Ömer Asım Aksoy “*Gaziantep Lehçesine Ait Yeni Notlar III (Kullanılmayan Kelimeler).*”
- 4- Ömer Asım Aksoy “*Gaziantep Lehçesine Ait Yeni Notlar IV (Tabirler, Klişe Cümleler, Meşhur Sözler, Darbimeseller).*”
- 5- Ömer Asım Aksoy “*Gaziantep Lehçesine Ait Yeni Notlar V (Tabirler, Klişe Cümleler, Meşhur Sözler, Darbimeseller).*”
- 6- Ömer Asım Aksoy “*Gaziantep Lehçesine Ait Yeni Notlar VI (Tabirler, Klişe Cümleler, Meşhur Sözler, Darbimeseller).*”
- 7- Ömer Asım Aksoy “*Gaziantep Lehçesine Ait Yeni Notlar VII (Tabirler, Klişe Cümleler, Meşhur Sözler, Darbimeseller).*”
- 8- Ömer Asım Aksoy “*Gaziantep Lehçesine Ait Yeni Notlar VIII (Tabirler, Klişe Cümleler, Meşhur Sözler, Darbimeseller).*”
- 9- Ömer Asım Aksoy “*Gaziantep Lehçesine Ait Yeni Notlar IX (Tabirler, Klişe Cümleler, Meşhur Sözler, Darbimeseller).*”
- 10- Ömer Asım Aksoy “*Gaziantep Lehçesine Ait Yeni Notlar X (Tabirler, Klişe Cümleler, Meşhur Sözler, Darbimeseller).*”
- 11- Ömer Asım Aksoy “*Gaziantep Lehçesine Ait Yeni Notlar XI (Tabirler, Klişe Cümleler, Meşhur Sözler, Darbimeseller).*”
- 12- Ömer Asım Aksoy “*Gaziantep Lehçesine Ait Yeni Notlar XII (Tabirler, Klişe Cümleler, Meşhur Sözler, Darbimeseller).*”

13- Ömer Asım Aksoy “*Gaziantep Lehçesine Ait Yeni Notlar XII (Tabirler, Klişe Cümleler, Meşhur Sözler, Darbimeseller).*”

14- Ömer Asım Aksoy “*Gaziantep Lehçesine Ait Yeni Notlar XII (Tabirler, Klişe Cümleler, Meşhur Sözler, Darbimeseller).*”

15- Ömer Asım Aksoy “*Gaziantep Lehçesine Ait Yeni Notlar XIII (Tabirler, Klişe Cümleler, Meşhur Sözler, Darbimeseller).*”

16- Ömer Asım Aksoy “*Gaziantep Lehçesine Ait Yeni Notlar XIII (Tabirler, Klişe Cümleler, Meşhur Sözler, Darbimeseller).*”

17- Ömer Asım Aksoy “*Gaziantep Lehçesine Ait Yeni Notlar XIV (Tabirler, Klişe Cümleler, Meşhur Sözler, Darbimeseller).*”

18- Ömer Asım Aksoy “*Gaziantep Lehçesine Ait Yeni Notlar XV (Tabirler, Klişe Cümleler, Meşhur Sözler, Darbimeseller).*”

19- Ömer Asım Aksoy “*Gaziantep Lehçesine Ait Yeni Notlar XV (Tabirler, Klişe Cümleler, Meşhur Sözler, Darbimeseller).*”

20- Ömer Asım Aksoy “*Gaziantep Lehçesine Ait Yeni Notlar XV (Tabirler, Klişe Cümleler, Meşhur Sözler, Darbimeseller).*”

21- Ömer Asım Aksoy “*Gaziantep Lehçesine Ait Yeni Notlar XV (Tabirler, Klişe Cümleler, Meşhur Sözler, Darbimeseller).*”

22- Ömer Asım Aksoy “*Gaziantep Lehçesine Ait Yeni Notlar XV (Tabirler, Klişe Cümleler, Meşhur Sözler, Darbimeseller).*”

23- Ömer Asım Aksoy “*Gaziantep Ağzı Üzerine Etütler.*”

24- Ömer Asım Aksoy “*Gaziantep Ağzında Ata Sözleri.*”

25- Ömer Asım Aksoy “*Bölge Ağzıları.*”

26- Ömer Asım Aksoy “*Divandaki Gaziantep Sözcükleri.*”

27- Ömer Asım Aksoy “*Antep Ağzından Derlemeler.*”

Bundan sonraki makalelerde ise genel olarak Gaziantep ağzına ait olan özellikler ele alınmıştır. Örneğin; ses, yapı, anlam, söz varlığı gibi.

28- Nurettin Artam “*Gaziantep Ağzında Atasözleri.*”

29- Hamit Başbakkal “*Gaziantep’te Derlenen Bir Halk Masalı: Aydını Sakar.*”

30- Atilla Büyükmurat “*Gaziantep’te Derlenen Bir Halk Masalı: Anam (Yeni Oğlum Git de Babanı Avıt) Dedi.*”

31- Atilla Büyükmurat “*Gaziantep Şivesi ile Monoloğ: Börekler.*”

32- Ahmet Günşen “*Gaziantep Ağzının Şekil Bilgisini Belirleyen Temel Özellikler.*”

33- C. Cahit Güzelbey “*Dacık ve Hey Deyimleri Üzerine Bir İnceleme.*”

34- Nadir İlhan “*Dîvânü Lügâti’t Türk’ten Gaziantep Ağzına Atasözleri*”

35- Zeynep Şimşek Umaç “*Gaziantep Çepni Ağzının Türkiye Türkçesi Ana Ağız Gruplarını Belirleyen Özellikleri Bakımından Değerlendirilmesi.*”

36- Şakir Sabri Yener “*Eski Gaziantep Lehçesinin Bir Örneği.*”

37- Şakir Sabri Yener “*Gaziantep Deyimlerinden: Ağzı Urup.*”

38- Hulusi Yetkin “*Gaziantep Atasözleri ve Deyimleri Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler.*”

39- Felix von Luschen “*Kuzey Suriye’den Birkaç Türk Halk Türküsü ve Etnoloji İçin Fonografik Kayıtların Önemi.*”

40- Fahri Dağı “*Nur Dağı (Gavur Dağı) Platosunda Derlenen Bazı Yerel Kelimelerin Etimolojisi Üzerine Bir Değerlendirme.*”

41- H. Turan Dağlıoğlu “*Gaziantep Ağzında Atasözleri.*”

42- Faruk Gökçe “*Gaziantep Ağzı ve Azeri Türkçesi.*”

43- Cemil Göğüş “*Gaziantep Ağzı.*”

44- Reşit Göğüş “*Gaziantep Ağzıyla Televizyon Haberleri.*”

45- H. Haksever “*Gaziantep Ağzından Bir Örnek.*”

46- H. Haksever “*Gaziantep Şivesinden Bir Örnek.*”

47- İhsan Aysu “*Gaziantep’te Derlenen Bir Halk Masalı: Afsınlı Gutu.*”

49- Ömer Güven ve Asena Yalnız “*Oğuzeli (Gaziantep) Ağzından Derleme Sözlüğüne Katkılar.*”

50- Emine Soyyiğit “*Gaziantep Ağzının Dizilerde Kullanımı Üzerine Bir İnceleme.*”

51- Emine Soyyiğit “*Gaziantep İli Ağzında Ünlü Yuvarlaklaşması.*”

52- Hakan Sarıtiken “*Gaziantep Merkez Ağzında Fiil Çekimleri-Bildirme Kipleri.*”

Gaziantep ağzına ait bildiriye ise Sevil Hasırcı “*Kalıp Sözler ve İkilemeler Açısından Gaziantep Ağzı Üzerine Bir İnceleme*” adıyla sunmuştur.

IV. BÖLÜM

KIPÇAK TÜRKÇESİ UNSURLARI VE BU UNSURLARIN GAZİANTEP AĞZINDAKİ YERİ

4.1. Gaziantep Ağzında Kıpçak Türkçesi Ses Unsurları

Anadolu ağızlarına bakacak olursak Leyla Karahan bu ağızları; Doğu Grubu ağızları, Kuzeydoğu Grubu ağızları ve Batı Grubu ağızları olarak 3 başlık altında toplamaktadır. Gaziantep ağzı Batı Grubu ağızları içinde yer almaktadır (2017, s. 1-2). Dil kendi içinde şekillenip üzerinde yaşayan coğrafyanın da izlerini taşıyarak farklılaşıp halk ağzına dönüşür. İşte göç ile Gaziantep’e gelen Kıpçaklar dillerindeki bazı ses unsurlarını geldikleri coğrafyanın diline de yansıtmıştır. Bugün dahi bu unsurların dilin kendi doğal işleyişi içinde yaşatıldığını görmekteyiz. Tezimizde bu konu dâhilinde incelediğimiz örnekler genel olarak Ömer Asım Aksoy’un *Gaziantep Ağzı 1* adlı eserinden, Mustafa Argunşah ve Galip Güner’in *Codex Cumanicus* adlı kitabından, Hülya Arslan Erol’un *Kilis İli Ağızları* kitabından, Hakan Sarıtiken’in *Gaziantep Merkez Ağzı* doktora tezinden, Rıza Gül’ün *Gaziantep Barakları Ağzı* doktora tezinden, Emine Soyyiğit’in *Karkamış Ağzı* yüksek lisans tezinden, Zeynep Şimşek Umaç’ın *Çepni Ağzı* adlı doktora tezinden, Hafıza Şeyma Kocakerim’in *Gaziantep Şahinbey Ağzı* adlı yüksek lisans tezinden, Abdullah Kök’ün *Oğuzeli ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)* adlı yüksek lisans tezinden ve Mustafa Argunşah ve Gülden Sağol Yüksekaya’nın *Karahanlıca Harezmce Kıpçakça Dersleri* kitabından alınmıştır. Gaziantep ağzı ile Kıpçak Türkçesi içinde benzer olacak unsurlara bakacak olursak bunları iki başlık altında toplayabiliriz:

4.1.1. Sesler

4.1.1.1. Ünlüler

Kıpçak Türkçesinde temel olarak sekiz ünlü vardır. Bu ünlülerin yanında metinlerde yazımında sıkıntılar bulunan bir de kapalı è ünlüsü vardır. Bu ünlü Kıpçak eserlerinde /ɛ/ harfi ile yazılmıştır. /ɛ/ harfinin transkripsiyonlarda i olarak mı è olarak mı gösterileceği başta tartışılmış sonradan bu sesin kapalı è olduğu görüşü daha çok kabul görmüştür. Türk olmayan yazarlar tarafından yazılan metinlerde ünlüler standart Kıpçak Türkçesinden farklı gösterilmiştir (Güner, 2020, s. 77). Kıpçak Türkçesinde asli uzun ünlülerin korunduğu örnekler de eserlerde karşımıza çıkmaktadır. Gaziantep ağızında Latin alfabesinde gösterilen ünlülerin dışında 13 tane ünlü bulunmaktadır. Bunları uzun olanlar ve uzun olmayanlar şeklinde iki başlık altında toplamak mümkündür (Aksoy, 2021, s. 5-8). Kıpçak Türkçesi için bahsettiğimiz kapalı è ünlüsü ile asli ünlü uzunluklarının korunması Gaziantep ağızında da vardır. Uzun ünlülerin korunması genel Türkçede görülen bir ortaklıktır. Bu unsur hem Kıpçak Türkçesinde hem de Oğuz Türkçesinin parçası olan Gaziantep ağızında devam etmiştir.

Türkçede asli uzun ünlülerin var olup olmadığı konusunda Türkologlar çeşitli görüşler öne sürmüşlerdir. Bu konu ilk defa Böhthlig'in Yakutça Grameri ile ele alınmıştır. Bugün Standart Türkiye Türkçesinde yabancı kökenli kelimeler hariç asli uzun ünlüler yok denecek kadar azdır (Erdem, 2008, s. 237-239). V. Grönbech ve W. Radloff Türkçede asli uzunluğun bulunmadığını tek heceli kelimelerde dahi bulunan asli uzunluğun hece kaynaşmasından oluşabileceğini belirtirler. L. Ligeti, M. Räsänen, G. Jarring ise birbiriyle kilometrelerce uzaklıkta bulunan Türk lehçelerindeki uzunlukların tesadüfi olmayıp ortak bir köke bağlanabileceğini belirtmişlerdir. Zeynep Korkmaz, Grönbech'in gösterdiği örneklerde haklı olabileceğini söylese de örneklerinin yetersiz olduğunu; bazı örneklerin hece kaynaşması ile açıklanamayacağını belirtir. Korkmaz, yaptığı derlemelerden yola çıkarak söylenen kelimelerdeki uzunlukların hepsinin değilse bile bir kısmının Yakut, Özbek ve Türkmencedeki şekilleri de göz önüne alınarak Eski Türkçedeki iddia edilen asli uzunluklar olabileceğini belirtmiştir (2017, s. 1085-1087).

Ergin ise Türkçede asli uzun ünlü bulunmadığını ünlüleri normal, normalden biraz uzun ve kısa olarak üç gruba ayırdıktan sonra bu uzunluk ve kısalığın kulakla hissedilmeyecek kadar az olduğunu belirtir (2013, s. 55). Tekin, Ana Türkçede

bulunan asli ünlü uzunluklarının yalnızca Yakutça ve Türkmencede korunduğunu diğer lehçelerde ise asli ünlü uzunluklarının kısaltarak yok olduğunu savunur (1995, s. 38).

Gaziantep ağzındaki bazı örneklerde alıntı kelimelerde tam uzunluk söz konusu iken Türkçe kelimelerde bu uzunluğun yarım olduğu görülür.

Tanç, bu konu hakkında şu açıklamayı yapmaktadır. Söz konusu değişimin coğrafi unsur bir tarafa bırakılırsa başka bir açıdan da ele alınabileceğini belirtir. Örneğin bazı lehçeler bir ses unsurunu koyulaştırıp genel bir kural haline getirirken bazıları bunun tam tersini göstererek genelleştirmemektedir. Bundan dolayı belki de önceden Oğuzlar içinde de asli uzun ünlüleri koruyan gruplar vardı ve bunu kullanan gruplar bu uzunlukları günümüze kadar devam ettirdi yorumunu yapmıştır (2008, s. 676).

Codex Cumanicus'ta asli ünlü uzunluklarına rastlanılır ve burada ünlü uzunlukları harf tekrarıyla gösterilir. Gaziantep iline yakın olan Kilis ağzında da asli ünlü uzunlukları vardır. Söz konusu ses unsurunun bu bölge dilinde kalıcı izler bıraktığını söylemek mümkündür.

Barak ağzında ve nadir olarak Şahinbey ilçesinde rastlanan bu ses olayına Yavuzeli, Şehitkamil ilçelerinde rastlanılmamaktadır.

4.1.1.1.1. Türkçe kelimelerde kelime başında asli uzun ünlülerin korunması

âğıcı

bir âğicîn içine gelî tek başına, orda dōğūrū bir de kötū bıçā vârmış “Gaziantep/Merkez” (Gül, 1999, s. 200).

‘ölümüş “oluyormuş”

‘am bizim iş ‘ölümüş “Gaziantep/Nizip/Düzbayır” (Gül, 1999, s. 126).

‘öylene

sabeħini gene ‘öylene ğader davıl çalınır “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Gül, 1999, s. 155).

‘öyüne

suyn ‘öyüne geldi “Gaziantep/Karkamış/Çiftlik” (Gül, 1999, s. 180).

4.1.1.1.2. Türkçe kelimelerde kelime ortasında asli uzun ünlülerin korunması

bēyle

kēbabın hesebı, bir balcan, bir şey, et. gor, sıhar bēyle genni düzer, şeye düzerig, mangala kömürü goyar düzerig, şeyin üşdüne mangala, közün üşdüne “Gaziantep/Nizip/Merkez” (Gül, 1999, s. 116).

bōyüg

bu oħuntu da tabī buna göre, o megduḅ algēdenin cebinde de bir çihın olur; şeḷe bōyüg bir çihına gōllar “Gaziantep/Nizip/Düzbayır” (Gül, 1999, s. 127).

bōyük

iki, üç bin tene ceviz alınır, fısdıK, fındıK. ḥavışımızda bizim bōyük, genişdi “Kilis/Merkez/Bölük” (Arslan Erol, 2018, s. 167).

dēğişiglig

yalañız bir şey vardı: Ø günün 'ayle terbiyesindeñ bugünkü 'ayle terbiyesindeñ çoğ dēğişiglig var “Gaziantep/Karkamış/Erenyolu” (Gül, 1999, s. 173).

d‘övüşürken

‘arab çölünden d‘övüşürken ‘arabların belki onda birini vurdu, diyor. depesini yere dikdi, buranın deyimiyile “Gaziantep/Nizip/Merkez” (Gül, 1999, s. 123).

ğāyi boyu

yānī bilḥasa bu ḥālebin bu muç gazasında ḡan‘eyım, ḡāyı boyu diye otuz üç ‘aşıreti temsil eden reyisleri /. . . / olmağ şartıylā ğāyi boyuna bağı “Gaziantep/Karkamış/Erenyolu” (Gül, 1999, s. 171).

g‘örenēmiz

ḡız evine, ḡına davarı götürür keserig; ḥanya gēderseg, bizim köy g‘örenēmiz “Gaziantep/Nizip/Merkez” (Gül, 1999, s. 114).

g‘öynüñ

g‘öynüñ ne isdī ? “Gaziantep/Nizip/Düzbayır” (Gül, 1999, s. 136).

s'öylüyo

gelin getirirken sivas yöresinde, köprü yıhıyılıyo, bu gelinçiler suya, gelinçiler suya garh oluyō, suya garğ olünça, anası mı, artı güvênin babası mı s'öylüyō “Gaziantep/Nizip/Gevence” (Gül, 1999, s. 148).

vármış

bir ağıcın içine gelī tek başına, orda dōğūrū bir de kötü bıçā vârmış “Gaziantep/Merkez” (Gül, 1999, s. 200).

yaa

yaa kurar-mên “yay kurarım” (Argunşah, Güner, 2015, s. 65b-b, 396).

yâğlığ

Gaziantep ağzında bu kelime mendil için kullanılmaktadır.

çoh farğlı yā, esgiden üç etek gēyerdig, üç etek gēyerdig; başımıza iki yâğlığ bağlardıg. şindik,'ēle bir, bir etek g'ēyiller “Gaziantep/Karkamış/Yurtbağı” (Gül, 1999, s. 164).

yâğmır

çamaşınmı yudum, bilmem ne'tdim. onda birez yâğmır yağdı. üşüdmüşüm “Gaziantep/Karkamış/Karacurun” (Gül, 1999, s. 186).

yánlız

ataş söner duman ız galır

pınar gurur suya hâsret tas galır

hâsret çeken gönüllerde yas galır

pederinden ayrı düşen yánlız galır “Gaziantep/Karkamış/Karacurun” (Gül, 1999, s. 186).

yárīb

motörün arhasına efendim şey, liper dağmışım; başdan başa tarlī yárīb, hisablı olarağ fisdıg şetillerini sablīm “Gaziantep/Karkamış/Erenyolu” (Gül, 1999, s. 170).

yārin

arḥadaşlara işde ḳāhvede arḥadaşlara işde ḳāhvede yārin ceyizim var deym
“Gaziantep/Şahinbey/Tabakhane” (Sarıtiken, 2017, s. 199).

yīrāġ ede

öldüyü gün gömer geliller. allah yīrāġ ede, geçinden versin
“Kilis/Merkez/Ekrem Çetin” (Arslan Erol, 2018, s. 145).

yırāk

şindi ben bâhıym bi uşāñ elinde herbirin elinde papuç tayı kimi bi telefon āllā
yırāk eyliye bu telefonda ne varsa “Gaziantep/Şahinbey/Şehreküstü” (Sarıtiken, 2017, s. 188).

yüssüg

eve geldigdeñ sóna, bu adam, kaġar bir gaç gün sóna bir yüssüg daġma,
geçer “Gaziantep/Nizip/Düzbayır” (Gül, 1999, s. 127).

4.1.1.1.3. Alıntı kelime sonunda asli uzun ünlülerin korunması

elā

Ela kelimesinin kökeni Farsçadır.

şah senemiñ elā gözü

yākdı beni kül eyledi (Sarıtiken, 2017, s. 239).

5.1.1.2. Ünsüzler

Kıpçak Türkçesinde ünlülerde olduğu gibi ünsüzlerinde yazımında tutarsızlıklar vardır. Örneğin ç, d, n, ñ, p, s, t, z ünsüzleri Arap harfli metinlerde farklı farklı harflerle gösterilmiştir. Aynı durum Latin ve Ermeni harfli metinlerde de geçerlidir (Güner, 2020, s. 61-75). Gaziantep ağzında Latin alfabesinde gösterilen ünsüzlerin dışında 4 tane daha ünsüz kullanılmaktadır. Bu seslerden geniz n’si genel Türkçede de olup hem Kıpçak Türkçesinde hem Oğuz Türkçesinin bir parçası olan Gaziantep ağzında da aynen devam etmiştir. Aynı zamanda kelime başında h- sesinin türemesi Kıpçak metinlerinde ve Gaziantep’te derlenen metinlerde karşımıza çıkmaktadır.

Türkçe kelimelerde asli olarak h sesi yoktur. Bugün karşımıza çıkan bu sesin Eski Türkçede k sesi olarak karşımıza çıktığını görürüz. Türkçedeki bazı k'lar değişmiş ve böylelikle h sesi ortaya çıkmıştır. Değişim ise önce *k > ħ* şeklindedir. Daha sonra h sesi oluşmuştur. Batı Türkçesinde ħ sesi, Eski Anadolu Türkçesinde k sesi, Osmanlı Türkçesinde ise bir önceki dönemin bazı kelimelerindeki ħ sesi korunmuştur (Ergin, 2013, s. 58).

Gülsevin, Standart Türkiye Türkçesinde bulunan h-'leri Türk dili kaynaklı olanlar ve yabancı kaynaklı diye ikiye ayırmaktadır. h- sesi ile başlayan kelimelerin *hangi<kangı* gibi istisnalar dışında yabancı asıllı olduğunu belirtir. Bununla birlikte *hayva*, *höyük*, *höllük* gibi kelimeleri ise ön türeme olarak kabul eder (2001, s. 130).

Kıpçak Türkçesinde h sesinin türemesi *Codex Cumanicus*'un dil özelliklerinde kendini göstermektedir.

Karkamış ilçesi ve Merkez'de görülen bu ses olayına Barak ağzı, Şahinbey, Şehitkamil, Nizip ve Yavuzeli'nde rastlanmamıştır.

4.1.1.2.1. Türkçe kelime başında h- sesi türemesi

hatladım

tirende atladım. deve mğārasından dēdi, vur ula dedi. türk yurdu muntıhasında hatladım. de sana bişey etmicēm. sen de mi tirenden hatından hatladın dēdi “Gaziantep/Karkamış/Yolağzı” (Soyyigit, 2012, s. 111).

hayva

gēderim ben de ben de

bir h'ayvam galdı sende

h'ayva kimi saraldım

din iman yok mu sende? (Aksoy, 2021, s. 354).

4.1.1.2.2. Alıntı kelime başında h- sesi türemesi

hakıl

Kökeni Arapça ‘akl’dır.

barça tēñrilik us ērūr barça hakıl bilik turur (Argunşah, Güner, 2015, s. 71a-13, 296).

hayvah

Kökeni Farsça ay-vāh'dır.

atıyor da zalım gâvır atıyor

hayv'ah yılan beyim ölü yatıyor

güccük memo, çeteleri gatiyor

ünüñ angarıya gèddi yılan bey (Aksoy, 2021, s. 362).

haziz

Kökeni Arapça 'azīz'dir.

kimni köktegi hazizler över hem barça frişteler uçmaklı tınlar (Argunşah, Güner, 2015, s. 71b-10, 302).

Geniz “n” si olarak bilinen ses, İstanbul Türkçesinde olmayıp ağızlarda kendini yaşatan bir sestir. Kıpçak Türkçesinde bu ses, dönem eserleri yazılıyorken farklı şekillerde gösterilmiştir (Argunşah ve Yüksekaya, 2015, s. 316).

Batı Türkçesinin karakteristik sesi olan ñ dilin arka tarafından yumuşak damağa teması ile çıkmakta ve Eski Türkçeden beri varlığını korumaktadır. İstanbul Türkçesi dışında bütün ağızlarda yaygın olarak kullanılmaktadır. İstanbul Türkçesi, ñ sesini n'ye dönüştürmüştür. Bu değişimin ise eserlerden ve bugün hâlâ canlılığını korumasından Osmanlı Türkçesinin son zamanlarında olduğu tahmin edilmektedir (Ergin, 2013, s. 92).

Codex Cumanicus'ta bu ses /g/ olarak gösterilmiştir. Metinleri Latin harflerine aktaranlar bunları /ñ/ olarak yorumlamıştır (Argunşah ve Yüksekaya, 2015, s. 307). Gaziantep'e yakın olan Kilis ilinde de ñ sesi metinlerde karşımıza çıkmaktadır. Kilis'in Elbeyli ilçesinde konuşulan ağız özellikleriyle Gaziantep'in ağız özellikleri arasında benzerlikler vardır.

Geniz n'si, Gaziantep ağzında kelime köklerinde ve eklerde kendini göstermektedir. Örneğin ilgi hali, teklik ikinci şahıs iyelik eki, çokluk şahıs iyelik eki, emir kipi ve teklik ikinci şahıs eklerinde karşımıza çıkmaktadır.

Tanç, bu konu hakkında değerlendirdiğimiz ñ sesini Kıpçak Türkçesine ait olarak ele aldığımızda bize şu açıklamayı yapmaktadır. Söz konusu değişimin coğrafi unsur bir tarafa bırakılırsa başka bir açıdan da ele alınabileceğini belirtir. Örneğin bazı

lehçeler bir ses unsurunu koyulaştırıp genel bir kural haline getirirken bazıları bunun tam tersini göstererek genelleştirmemektedir. Bundan dolayı belki de önceden Oğuzlar içinde de *ñ* sesini yoğun kullanan gruplar vardı ve bunu kullanan gruplar bu değişimi günümüze kadar devam ettirdi (2008, s. 676).

Ağızlarda canlılığını koruyan *ñ* sesi incelenen metinler kapsamında Gaziantep'in tüm bölgelerinde karşımıza çıkmaktadır.

4.1.1.2.3. Türkçe kelimelerde kelime köklerinde korunan *ñ* sesi

añası

kimin añası ölürse o eyilir. herkes de üsdünden adlar onun
“Gaziantep/Şahinbey/Düredüzü” (Kocakerim, 2014, s. 132).

añlamak

sen, didi suydan añliñ şu bizim suya, tarlıa bir baħağ
“Gaziantep/Karkamış/Çiftlik” (Gül, 1999, s. 179).

üş dus, üş dafē duzlallar beyle. añnadın. he üş dafē duzlallar biddi
“Gaziantep/Şahinbey/Kavşak” (Kocakerim, 2014, s. 140).

beña

halası õluymuş büydüz 'ānıñ o yiğit

b'aña 'aħıl dēdi ki k'ak da onuñ yanına gēt (Aksoy, 2021, s. 316).

onu baña alın diy. anası diy, sen bir padişah oğlusun, o bir abdal gızı diy, çadır gızı almaħ diy. yoğ diy heç çarası yoğ diy “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Soyyığit, 2012, s. 93).

ēr ben de seni avrat ēdersem 'alem b'aña ħ'adduç dēmesiñ (Aksoy, 2021, s. 338).

ille b'aña alafır'anga çente, fīngili fistan zubun (Aksoy, 2021, s. 338).

gala galiya garşı

galanıñ altı çarşı

gız b'aña bir çüt öpüş

dosta düşmana garşı (Aksoy, 2021, s. 338).

yattīm yerde beña gulhuvallahi 'yi belletdi, o zaman nenem rāhmatlık, derin oħumuşdu “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Sarıtiken, 2017, s. 174).

ōlana dēdim acı acir alıyhan baña da al “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Sarıtiken, 2017, s. 168).

valla ramazan baña gülen ōlanım ben tááfime geliy şindikiler

“Gaziantep/Şahinbey/Bekişli” (Kocakerim, 2014, s. 144).

ovası var ovası var

ğanp guşun yıvası var

mèvlem vermiş baña derdi

çekileceg neresi var “Gaziantep/Oğuzeli/Aşağı Yeniyapan” (Kök, 1995, s. 120).

benim guru ekmēm onun etinden baña èyi dimiş “Gaziantep/Oğuzeli/Merkez” (Kök, 1995, s. 122).

baña yar olmıyan heç kimsèye yar olmaz dīp hócovu öldürmiş “Gaziantep/Oğuzeli/Büyükkaracaören” (Kök, 1995, s. 91).

baña birşey olırsa melmeketi sen yönetecēn oğıl didi “Gaziantep/Oğuzeli/Merkez” (Kök, 1995, s. 111).

baña bir gün musada et saña yarın dīm “Gaziantep/Oğuzeli/Merkez” (Kök, 1995, s. 111).

herifin neyden biliysin sen? dedi: omuzunda beñ var. köynēni ğaldırdı. beñi görüyen —öpti, yanında ğaldı. nıkehini tezelemeye yüz tene deynek vuracaħ, özi deymiy ki vura “Gaziantep/Karkamış/Öncüler” (Soyyigit, 2012, s. 99).

biz beyle yerde yetişdik ağām. beñ yīmi yaşamışdım artı genşlē hizmet ediyım “Gaziantep/Şahinbey/Kalealtı” (Sarıtiken, 2017, s. 177).

beñe

iki odasını beñe vèrdiler “Kilis/Merkez/Hacı Gümüş” (Arslan Erol, 2018, s. 254).

beñiz

gız anasına beñzemèy. anası gözel (Aksoy, 2021, s. 334).

çadır gazzāna beñzer , çöp kimi hıra v'ah'ah yüzlü, tıs g'abiye kimi, kirtik g'ader yüzü var, cirtèynaniñ biri “Çadır kazığına benzer (kısa boylu). Çöp gibi zayıf, vahvah (bir sarı çiçek) yüzlü. Sarı kavun gibi, sabun kırığı kadar yüzü var. Adama benzer yeri yok” (Aksoy, 2021, s. 336).

beñzer

karalı karalı gelen bulutlar

babamın damınıñ başına beñzer

ufacık ufacık yağan yağmırlar

anamın gözünüñ yaşına beñzer “Kilis/Merkez/Uzun Köyü” (Arslan Erol, 2018, s. 328).

biñ

yîmi yèddi gişi birdenbire harhop zorzop “yirmi yedi kişi birdenbire hep toplanarak” arâhımız yanımızda iki biñli bir küp “rakımız yanımızda iki binli bir küp” (Aksoy, 2021, s. 308).

mırad'ı geçdi de yèridi beri

orul'da, mızar'da gomadı darı

ne yapsıñ elinden şu yetim ali

allah biñ bèlañi vère çekirge

(mızar orul : köy adı, darı: mısır)

o da bir daşın üzerine biñ hana türkü s'öler “Gaziantep/Karkamış/Erenyolu” (Gül, 1999, s. 166).

çalışırsa ām günnük ğapasitesi beş biñ sıhışdırırsa altı biñ çif. altı kere yedi ğırh_iki. ğırh_iki biñ çif tellik döküy herif (Sarıtiken, 2017, s. 215).

sıcağken belki eliñde durur, ğuruduğdan sona biñ parça olur o ekmeg “Gaziantep/Şahinbey/Kazıklı” (Kocakerim, 2014, s. 113).

buñalmak (Aksoy, 2021, s. 40).

taman esgiden dellermiş kine, bunnu ğader ėren, buñalmamış deller “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Sarıtiken, 2017, s. 174).

ceñgiz han

*saña derim saña göca ceñgiz han,
zal_oğlu rüstemle bâhram, napolyon,
atilla, timurleng, yavuz, sülëyman,
ğarşı varın, sizden büyüğ er gelir* “Gaziantep/Nizip/Merkez” (Gül, 1999, s. 121).

deñişik

*ē ğızamığa da sabın gelmez. ben bunu çimdirdim, asbabını deñiştım, beşiğe
ğodum, ğaynanama dedim o da bibi derdim, bibi dedim: sen acı bu ğıza bak*
“Gaziantep/Karkamış/Yolağzı” (Soyyığit, 2012, s. 115).

dayı da aynı dayı deñişmīn “Gaziantep/Yavuzeli /Kuzuyatağı ” (Şimşek Umacı, 2011, s. 424).

ørda oturan adamlar, birbirīnin bacısını, biz deyişig dërik, deñişig yapılar
“Gaziantep/Nizip/Düzbayır” (Gül, 1999, s. 139).

şuranın ismi babağır. o deñişdi törelı oldu. burayı deñiştirmediler
“Gaziantep/Şahinbey/Çapalı” (Kocakerim, 2014, s. 125).

hanfı ‘emmi özóvu deñişig yaparaK almış “Gaziantep/Oğuzeli/Uruş” (Kök, 1995, s. 81).

deñiz

dëmemişik ki anası olac ‘ak yëddi deñiziñ dışarı attē yirik urhuta (Rukiye) da
evimize ort ‘ak olacak (Aksoy, 2021, s. 338).

ā size suy, ā size deñiz didim “Gaziantep/Karkamış/Çiftlik” (Gül, 1999, s. 182).

‘abbes paşa ağ_ deñizden ‘asger ğuvatıyla çığmış, bu Culabdan dağıdacag
“Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Gül, 1999, s. 154).

eveli hâzar deñizi dey bi deñiz var ğurumuş, orda ğutlık başladī kimi sultan
alpaslan’ıñ malazirt zaferi’nden sōna bu taraflara dōru gelmişler
“Gaziantep/Şahinbey/Tabakhane” (Sarıtiken, 2017, s. 190).

diñdirmeye

bi° yağmırın _arhasından ğurbanım gendine şeyle bi tolu tutdurduhu, allah yırah eylesinki âmed âbi. bekir ğurban bunı° dindir, yok ben yağıdımıya söyledim, diñdirmiye bişey dimem, didim “Gaziantep/Karkamış/Yolağzı” (Soyyığit, 2012, s. 113).

diñlemek

‘abbisi de diñniyenneriñ başına (Aksoy, 2021, s. 308).

b‘ezi yerlerde ben çoğ diñledim “Gaziantep/Nizip/Düzbayır” (Gül, 1999, s. 136).

karanlık göz gözü görmor, diñlē “Kilis/Merkez/İzzettin İyigün Paşa” (Arslan Erol, 2018, s. 171).

doñanan

simdi efendim inancımıza göre seyde âmet yesevi tekkesinde eyitilen olgunlaşan işte bilimle doñanan insannarı anadoluya iste alevilî türklū diyelim yaymak için gönderiyolar “Gaziantep/Yavuzeli /Göçmez ” (Şimşek Umaç, 2011, s. 428).

doñdurullar (Aksoy, 2021, s. 40).

on beş gün millet hazırılığ görür; çamaşır yıhar, temizlig yapar, k‘ahge yapar; ondan _keri sütlaş, dërig biz, pirinç bişir... doñdurullar düzeller tabağlara “Gaziantep/Nizip/Merkez” (Gül, 1999, s. 117).

eñ

eñ soñunda y‘at‘ā düşmüş. sultan hanım gızıñ bu h‘alını görmüş (Aksoy, 2021, s. 304).

eñ sōna güccük vezire danışmış (Aksoy, 2021, s. 304).

eñ soñunda, işde güvënin ğınası yanılır, yaħar “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Gül, 1999, s. 155).

şirin tārħana biziñki şeyiñ eñ soñ ğalanı var ya şire mäsere ğazanniñ dibinde ğaldı, sucōnu batırdıñ, ilki basdıķ en ğıymetlisi en hässas olanı, sōna mı basdī alırsın (Sarıtiken, 2017, s. 231).

gonu goñşu

bir gũñ gonu goñşu dèmiş kine: yerin saḡreye gidegin dèmiş
“Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Soyyigit, 2012, s. 92).

goñşu da satlık yapıy o da gelirdi “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu”
(Sarıtiken, 2017, s. 167).

göñül/ köñül (Aksoy, 2021, s. 40).

şeyin ğızın bûdçesine göre, babanın istēine göre. bâzi qöñülsüz olur bir buçuğ
dir “Gaziantep/Şahinbey/Almalı” (Kocakerim, 2014, s. 130).

teñeri maña bērsin andı köñül kim mēn tērçe dağı yakşı til üvrengey-mēn
“Tanrı bana öyle bir gönül versin ki ben çabucak iyi bir dil öğreneyim” (Argunşah, Güner, 2015, s. 61a, 350).

gũñ

bir gũñ gonu goñşu dèmiş kine: yerin saḡreye gidegin dèmiş
“Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Soyyigit, 2012, s. 92).

mēñü

mēñü teñriniñ öz sözi “*ebedi Tanrı’nın öz sözü*”

kēydi kulunñ tenini “*giydi kulunun bedenini*” (Argunşah, Güner, 2015, s. 76a, 396).

oña

bāzıñ argısa oña içirilller (Sarıtiken, 2017, s. 231).

oñarmak

onu temizlellerdı, oñarıllardı “Gaziantep/Karkamış/Yurtbağı” (Gül, 1999, s. 163).

öñ

bunı öldürmiye, öñüne düşüP bı°nnarı öldürmiye kim gidebilir bizden
“Gaziantep/Karkamış/Yolağzı” (Soyyigit, 2012, s. 109).

s’aña derim s’aña Süleyman paşa

’asgeriñ sığmıyır d’ağınan daşa

'aşəyir h'arbini èyle tamaşa

borannı, gıcılı d'ağ var õnde (Aksoy, 2021, s. 350).

he davul õnde davul çalır. köçeg sıçırar. düyün sâbi olanlar hoblar
 “Gaziantep/Şahinbey/Bekişli” (Kocakerim, 2014, s. 145).

puñarı

aha şorda kövüñ bõk bi puñarı var, alèyndan yiyitmiş, o çıhtı (Aksoy, 2021, s. 348).

(alèyn: hepsi)

puñarıñ başı gara

içiniñ daşı gara

yēñile bir yar sevdim

gözü göv, gaşı gara (Aksoy, 2021, s. 356).

saña

ēvallahım var saña, dedi, heç dolaştırmayıksın dedi
 “Gaziantep/Karkamış/Yolağzı” (Soyyığit, 2012, s. 112).

şeytanda cenāb alla dedi ki eyyūb saña du'a etmiy çoluğu çocuğu oldu_ū
uçun, onun uçun şırbiyir, y'ani du'a ediyir “Gaziantep/Karkamış/Öncüler” (Soyyığit, 2012, s. 99).

baña bir gün musada et saña yarın dīm “Gaziantep/Oğuzeli/Merkez” (Kök, 1995, s. 111).

ilahi yarabbi sāña güvenerekten biz bir söz söyledik
 “Gaziantep/Karkamış/Yolağzı” (Soyyığit, 2012, s. 114).

s'aña derim s'aña Süleyman paşa

'asgeriñ sığmıyır d'ağınan daşa

'aşəyir h'arbini èyle tamaşa

borannı, gıcılı d'ağ var õnde (Aksoy, 2021, s. 350).

ağlarsañ ağladım gülerseñ güldüm.

gizli sirlerimi hep saña verdim,

lâl_ølsun dilleriñ söylerseñ yada “Gaziantep/Nizip/Gevence” (Gül, 1999, s. 152).

uruma geden geri gelemes

urumda gözel çoğdur saña yâr_olmaz “Gaziantep/Nizip/Gevence” (Gül, 1999, s. 150).

saña derim saña göca ceñgiz han,

zal_oğlu rüstemle bâhram, Napolyon,

atilla, timurleng, yavuz, sül_eyman,

ğarşı varın, sizden büyüğ er gelir “Gaziantep/Nizip/Merkez” (Gül, 1999, s. 121).

anam öldü dedi. saña ömür dedi “Gaziantep/Şahinbey/Killik” (Kocakerim, 2014, s. 122).

siñlenmek “gizlenmek”

ben_arhadaşıma dèdim, vahtda aħşam yaħın dèdim aħşam yaħın İbrahim, bı° adamlar bı°rda dağın başında biz bı°rda siñlenemek, bir çadırları var bı° oda gadarı o ev emseli göriliy, bir de ufak bir çadır gürmuşlar orda da süt filan bişiriylermiş, mutfahları var “Gaziantep/Karkamış/Yolağzı” (Soyyığit, 2012, s. 105).

soñra

üç tene dört tene igneyi bağılyer, uşlarını beyle bağılyer ibliknen, burıy da yazılyer. Ondan soñra bele innenen vuriylar vuriylar ğan çıħıy “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Soyyığit, 2012, s. 94).

ondan soña şeker ğor, dus ğor. şegernen duznan gendini duzlar ğızım “Gaziantep/Şahinbey/Kavşak” (Kocakerim, 2014, s. 140).

soñunda

soñunda eve geldikten kelli vallah, gene dedim ki sinsile şeyinde apo aliye bişey_etmediler “Gaziantep/Karkamış/Yolağzı” (Soyyığit, 2012, s. 111).

eñ soñunda, işde ğüv_enin ğınası yanılır, yaħar “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Gül, 1999, s. 155).

tārhana biziñki şeyiñ eñ soñ galanı var ya şire mäsere gazannıñ dibinde ğaldı,

sucōnu batırdıñ, ilki basdıq en ğıymetlisi en hässas olanı, sōna mı basdı alırsın (Sarıtiken, 2017, s. 231).

yalñız

yalañız bir şey vardı: Ø günün 'ayle terbiyesindeñ bugünkü 'ayle terbiyesindeñ çoğ dèğişiglig var “Gaziantep/Karkamış/Erenyolu” (Gül, 1999, s. 173).

yañlış

“dēyis_oğlu, dēyis,” didi. “Sen, lan,” didi. “Suyu bulduñ da,” didi. “bā gösdermediñ, yañlış yeri gösderdiñ,” didi “Gaziantep/Karkamış/Çiftlik” (Gül, 1999, s. 181).

yeñi

puñarıñ başı gara

içiniñ daşı gara

yēñile bir yar sevdim

gözü göv, gaşı gara (Aksoy, 2021, s. 356).

būluru ètmişler hazna katibi

maş şōrasınıñ hēc yokmuş dutumu

neçe bir 'āladiñ sēfil yētimi

yēñi būdēy görēydik çekirge (Aksoy, 2021, s. 342).

yeñi ğırhılan yuñları ahıllar, bi alleben'e ya kövlere ya bi şeylere gēder yuñları yıñhallardı “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Sarıtiken, 2017, s. 162).

şindi bu yeñi avratlar şey yapmasın bilmeyler, hububatda kef almasını bilmeyler (Sarıtiken, 2017, s. 228).

eskiden yeñinin arasını ğıyaslıyōrum. herkes şey olaraq düüne ğatılır “Gaziantep/Şahinbey/Kapcağız” (Kocakerim, 2014, s. 114).

yeñmiş

bu ortada gideki onun bir tene bu tarafta o yüze gideni vurduñ mu bu taraf yeñmiş olurdu. bizim oyunumus eyledi “Gaziantep/Şahinbey/Akbayır” (Kocakerim, 2014, s. 142).

yuñ (Aksoy, 2021, s. 99).

yuñ yıhamıya gidiyk dëllerdi, yeni gelinnerde evel başdan teze yuñ alıllar “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Sarıtiken, 2017, s. 162).

onu da davarın yuñuna sarar, buna derman èder esgi ebeler “Kilis/Merkez/Barış” (Arslan Erol, 2018, s. 265).

4.1.1.2.4. Eklerde korunan ñ sesi

-(I)ñ/ -nİñ (ilgi hali eki)

ağacıñ_ altı

padişahdan hanımı da kaçmış sahreye getmiş. hepsi beyle meyvalı beyle şeyli ağacıñ_ altına oturmuş “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Soyyigit, 2012, s. 92).

duzuñ

he yadmalı o duzuñ üsdüne. he, üsdüne ağır bir şe atallardı, yadsın dillerdi “Gaziantep/Şahinbey/Yeşilköy” (Kocakerim, 2014, s. 135).

herkesiñ

bizim ananemize göre ama herkesiñ dämäk tadı farklıdır. meselâ maş şorbası yaparık (Sarıtiken, 2017, s. 225).

kökniñ

kökniñ nurı etiz këydi, “göğün nuru vücut buldu”

kir yukturmay sazga tüşti, “kir bulaştırmadan bataklığa düştü” (Argunşah, Güner, 2015, s. 76a, 398).

köyüñ

mesela ben dūnnen iki gün önce köyü toplarım, köyün érkeglerini. bir gurban keser, yemeğ yapar, onları toplarım. mesela saā derim ki şu köyüñ gelen misafırı senin, filan köyünki senin “Gaziantep/Şahinbey/Killik” (Kocakerim, 2014, s. 118).

nevşeniñ

Gaziantep ağzında yeni doğum yapan kadın için nevse denilmektedir.

ğurān

ğorduğ yastıyn altına

ğuran olur bizler de ğurān var beyle

ğurān var yastıyn altına ğorlar nevşeniñ evel beyleydi “Gaziantep/Yavuzeli /Sarılar ” (Şimşek Umaç, 2011, s. 439).

onuñ

ey şeyde eyle şō bahırcı āsım āmmi belediye pasajı h/.../ bahırları yok mu dā *onuñ* *gimi neçeleri* “Gaziantep/Şahinbey/Şehreküstü” (Sarıtiken, 2017, s. 184).

seniñ _ adıñ

seniñ adıñ dèmiş ħurşid beg _ olsun, dèmiş, atınıñ _ adı da ‘ammar tay *olsun, dèmiş* “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Soyyığit, 2012, s. 92).

atıyn başı da alınmadı mı, dèrler onda kerı

seniñ _ elinde biñ tene bulunmadı mı

getdin yad ellere

atıyn başı da alınmazımış

elinde biñ tene bulunmazımış “Gaziantep/Karkamış” (Soyyığit, 2012, s. 98).

aman bacım, başıma gelen bişmiş tavēñ başına gelmèy. seniñ ħ ‘aberiñ yok (Aksoy, 2021, s. 336).

ħ ‘artik seniñ kirtik benim, her işime ğarışy “şu iş şöyle, bu iş böyle. her işime ğarışyır” (Aksoy, 2021, s. 338).

seniñ asbabē babama, benim asbabımı da anama gönderdim (Aksoy, 2021, s. 348).

bağ, işde seniñ adamıñ, bunu bunu yağdı “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Gül, 1999, s. 154).

sen bir peteg misli ben de bir arı

gel oturağ seniñle yapalım balı “Gaziantep/Nizip/Gevence” (Gül, 1999, s. 152).

seniñ elleriñden öperim; ğurbanım sâ “Gaziantep/Karkamış/Çiftlik” (Gül, 1999, s. 181).

bi buçuğ metire şap atarsıñ o tam yêrine, o bi buçâ iki buçuğ da seniñ yeriñdir zaten (Sarıtiken, 2017, s. 227).

seniñ gimi bi arhaş, ameliyet oldum ben işe gücüm yetmedi, üç kâda ciyer alırık, beş kâda ciyer satarık “Gaziantep/Şahinbey/Kalealtı” (Sarıtiken, 2017, s. 176).

irbem ağa mahmut beye señin kimi bir ağıya ğız vèrmek bizim uçun bir şereftir “Gaziantep/Oğuzeli/Verteniz” (Kök, 1995, s. 85).

söygil tēñirni, sēniñ bëyiñni kerti köñlüñden, barça canıñdan, barça küçüñden dağı teniñden “Samimi kalple, bütün canınla, bütün gücünle ve bedenle Tanrı 'yı, sesin Rabbini sev” (Argunşah, Güner, 2015, s. 62a, 355).

-(I)ñ/ -nİñ (iyelik eki)

adamıñ

bağ, işde seniñ adamıñ, bunu bunu yağdı “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Gül, 1999, s. 154).

anañ

yâ anañ, babañ cehennemde; aç cılb'ak gapılarda dilenişler (Aksoy, 2021, s. 348).

ğız adıñ ıraziya (raziye)

gül goydum tereziye

babèyiñ gōñü oluy

nèddim anañ câziya (cadiya) (Aksoy, 2021, s. 352).

şindi, o günler suya ğetdim. anañ aşā, babañ yoğarı “Gaziantep/Karkamış/Çiftlik” (Gül, 1999, s. 183).

ağlama ğız bacım, anañ ağlasın,

pullu yağlığımı da bacım bağlasın “Gaziantep/Karkamış/Yurtbağı” (Gül, 1999, s. 164).

babañ

yā anañ, babañ cehennemde; aç cılb'ak gapılarda dileniylər (Aksoy, 2021, s. 348).

bāzıñ

bāzıñ argısa oña içiriller (Sarıtiken, 2017, s. 231).

şindi, o günler suya gētdim. anañ aşā, babañ yoḥarı
“Gaziantep/Karkamış/Çiftlik” (Gül, 1999, s. 183).

derdiñ

sarı saçıña da ğan bılaşmış daranmaz

doḥtır ḥèkim, savcı gelse bu derdiñe dermen olamaz
“Gaziantep/Oğuzeli/Aşağı Yeniyapan” (Kök, 1995, s. 91).

ġardaşıñ

baḥdım ġardaşıñ geliy

ġanatlandım uçmıya “Gaziantep/Oğuzeli/Büyükkaracaören” (Kök, 1995, s. 119).

ġızıñ

benim bōk ġızıñ şeyde manisa'nuñ ġazāsı gördes vardı

“Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Sarıtiken, 2017, s. 155).

g'öynüñ

g'öynüñ ne isdī ? “Gaziantep/Nizip/Düzbayır” (Gül, 1999, s. 136).

kafañ

bir satıl yoğurdu kafañda kilise buradan afedersin eşşekneñ kilise yoğurt taşıdığımı ben çok bilirim “Gaziantep/Şahinbey/Kazıklı” (Kocakerim, 2014, s. 111).

suyuñ

ben çeker binerdim, suda çimdirirdim, tezden suyuñ ġaynāna da getirir tasnan taze sōk su atrım häyvan da onu sever “Gaziantep/Şahinbey/Tabakhane” (Sarıtiken, 2017, s. 184).

ñ (zamir n'si)**yağıñnan**

o bir şişe gaz yağıñnan bir gışı geçirirdik “Gaziantep/Şahinbey/Kazıklı” (Kocakerim, 2014, s. 112).

yeriñi

bir yeriñi bozduñ mu vay halına, vay başına “Gaziantep/Şahinbey/Kazıklı” (Kocakerim, 2014, s. 112).

yeriñnen

hayvanların samanını omuzumuzda taşır ahıra dökerik. omuzumuzda getirik harman yeriñnen “Gaziantep/Şahinbey/Kazıklı” (Kocakerim, 2014, s. 111).

bir yeriñi bozduñ mu vay halına, vay başına. candarma başında o zaman şey “Gaziantep/Şahinbey/Kazıklı” (Kocakerim, 2014, s. 112).

(I)ñ (şahıs eki)**açıñ**

toP toP gadifá, toP toP gadifa

bezirğan başu, bezirğan başu

açıñ gapiyu geldi gınaçı “Gaziantep/Karkamış/Erenyolu” (Soyyığit, 2012, s.129).

ağlarsañ

ağlarsañ ağladım gülerseñ güldüm.

Gizli sirlerimi hep saña verdim,

lâl_ølsun dilleriñ söylerseñ yada “Gaziantep/Nizip/Gevence” (Gül, 1999, s. 152).

bozduñ

bir yeriñi bozduñ mu vay halına, vay başına “Gaziantep/Şahinbey/Kazıklı” (Kocakerim, 2014, s. 112).

bulamañ

sona yumurtlar da bulamañ diyo “Kilis/Polateli/Bağarası” (Arslan Erol, 2018, s. 387).

bulduñ

“*dēyis* oğlu, *dēyis*,” *didi*. “*Sen, lan*,” *didi*. “*Suyu bulduñ da*,” *didi*. “*bā gösdermediñ, yañlış yeri gösderdiñ*,” *didi* “Gaziantep/Karkamış/Çiftlik” (Gül, 1999, s. 181).

dizeñ

oğlañ evine de boğça dizeñ “Kilis/Merkez/Yaşar Aktürk” (Arslan Erol, 2018, s. 224).

döveñ

dağdan sapları at arabasıñnan toplarıq aylarca. getiriñ, döveñ, savuruñ, içinden toz, toprak bir şey çıkmaz “Gaziantep/Şahinbey/Kazıklı” (Kocakerim, 2014, s. 111).

durĩñ

“*arhadaşlar yidi getdi, sen dağa ęyle durĩñ*,” *didi* “Gaziantep/Karkamış/Karacurun” (Gül, 1999, s. 187).

ğacıñ

bi dene ona vurur ğacıñ eviñize dellerdi, millet ğaçardı heç o dāvā da orda biterdi “Gaziantep/Şahinbey/Şehreküstü” (Sarıtiken, 2017, s. 182).

geçemezdiñ

hüyüe ğadeni ā şele ğavahdı. arasınnan geçemezdiñ “Gaziantep/Şahinbey/Yeşilköy” (Kocakerim, 2014, s. 136).

getiriñ

dağdan sapları at arabasıñnan toplarıq aylarca. getiriñ, döveñ, savuruñ, içinden toz, toprak bir şey çıkmaz “Gaziantep/Şahinbey/Kazıklı” (Kocakerim, 2014, s. 111).

gètseñ

bēdiremeyk, säbähleyn ğahvaltıda şindi apdalıñ çadırına gètseñ beş altı çeşid, yok pendirdi, yok leçerdi, yok bilmem neydi var
“Gaziantep/Şahinbey/Şehreküstü” (Sarıtiken, 2017, s. 185).

istĩñ

o zaman dèdi: ne istĩñ sen maħsadiñ ney? beni gendine musallat et
“Gaziantep/Karkamış/Öncüler” (Soyyığit, 2012, s. 99).

oturuñ

bizim o alt ğat boşdu ā burda boş evde oturuñ sekiz sene oturdular
“Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Sarıtiken, 2017, s. 155).

sarılıñ

dāvası ney bu şehir davası ney, ölüm ğâhın işiñize sarılıñ, iş-güç sâbi oluñ
“Gaziantep/Şahinbey/Tabakhane” (Sarıtiken, 2017, s. 203).

savuruñ

dağdan sapları at arabasıñnan toplarıq aylarca. getiriñ, döveñ, savuruñ, içinden toz, toprak bir şey çıkmaz “Gaziantep/Şahinbey/Kazıklı” (Kocakerim, 2014, s. 111).

tilerseñ

tilerseñ bilmege, söver-sen tēñirni ya sövmes-sen, sorgıl seniñ kōñlüñni, söver mi tēñirni “Tanrı’yı sevip sevmediğini bilmek istersen kendi kalbine sor, Tanrı’yı sever mi?” (Argunşah, Güner, 2015, s. 62a, 355-356).

vurmayıñ

çocuğunuz olur ve bir oğlunuz olur, adını da ben gelmeden vurmayıñ
“Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Soyyığit, 2012, s. 92).

yapañ

ne işyaparsıñ demirci demir, sen ne yapañ maç yaparım he seniki de maç yapsın (Sarıtiken, 2017, s. 222).

yyiñ

bu elmayı soy, ğabığını atıña vèr, içini de siz yyiñ
 “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Soyyığit, 2012, s. 92).

-ñIz (iyelik eki)**‘aşiretiñizle**

“sizi türkiyeye yollarım, ‘aşiretiñizle barabar,” didi
 “Gaziantep/Karkamış/Erenyolu” (Gül, 1999, s. 172).

hepiñiz

artık hepiñiz şettiñiz, bazar günü ek iş olarak dedi ciyer ğavurması sâtacāk
istesyonda dedi “Gaziantep/Şahinbey/Tabakhane” (Sarıtiken, 2017, s. 203).

-ñız/ -ñiz (şahıs eki)**bilmeñiz**

o dağa ğaşşāğ kesmiye ğetmiş, siz bilmeñiz ğaşşā “Gaziantep/Merkez” (Gül, 1999, s. 201).

-sIñ (şahıs eki)**allah hayırlı ğazançlar versiñ**

bayanım amma biz āsım’nan dā çok annaşırız, allah razı ossuñ heç ğırmadı
bi gün beni allah ömrünü uzun ètsiñ bi de hergün de dua ediyorum gendine allah
hayırlı ğazançlar versiñ rabbim (Sarıtiken, 2017, s. 226).

allah ömrünü uzun ètsiñ

bayanım amma biz āsım’nan dā çok annaşırız, allah razı ossuñ heç ğırmadı
bi gün beni allah ömrünü uzun ètsiñ bi de hergün de dua ediyorum gendine allah
hayırlı ğazançlar versiñ rabbim (Sarıtiken, 2017, s. 226).

allah razı ossuñ

bayanım amma biz āsım’nan dā çok annaşırız, allah razı ossuñ heç ğırmadı
bi gün beni allah ömrünü uzun ètsiñ bi de hergün de dua ediyorum gendine allah
hayırlı ğazançlar versiñ rabbim (Sarıtiken, 2017, s. 226).

alsıñ

ben de za_ār öyle oldum diy. niye allah senin canını alsıñ dèdim
 “Gaziantep/Karkamış/Yolağzı” (Soyyığit, 2012, s. 111).

baħarsıñ

ne baħarsıñ kēnni kēnni

ğavır mısıñ iki dinni “Gaziantep/Nizip/Gevence” (Gül, 1999, s. 150).

bilsıñ

yōsa natır seniñ hāmama gēdecēni nası bilsıñ (Sarıtiken, 2017, s. 226).

dīsıñ

biz, dē, allahın emriyle, peyğambarın ğavliyle, sizden şu ğızı isdīk. aġrabalīmızı tezelerig; bize ne dīsıñ ?” “Gaziantep/Nizip/Düzbayır” (Gül, 1999, s. 126).

içsiñ

o adama bu ğuyunuñ suyunu tavsiye etdik bu kesildē zaman içsiñ diye o adam da analız yapırdı “Gaziantep/Şahinbey/Tabakhane” (Sarıtiken, 2017, s. 191).

nediysiñ

şeytan geliy da_ā sen namaz mı ğılın da_ā sen nediysiñ
 “Gaziantep/Karkamış/Öncüler” (Soyyığit, 2012, s. 99).

sensiñ

bi ğaysere keteninden yelek, bi de elimize pontir geşdēkimi āġā da sensiñ paşa da sensiñ “Gaziantep/Şahinbey/Şehreküstü” (Sarıtiken, 2017, s. 185).

verirsiñ / verirseñ

ħoruz ekmegi vermiş, ya ekmēmi verirsiñ ya bene biş ğoyun verirsin, dēmiş
 “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Soyyığit, 2012, s. 91).

ne zaman o parayı götürün ġaraġola verirseñ yatāını yorganını ordan alır getirirsin “Gaziantep/Şahinbey/Kazıklı” (Kocakerim, 2014, s. 111).

yapsıñ

sen ne yapañ maç yaparım he seniki de maç yapsıñ (Sarıtiken, 2017, s. 222).

-nAñ (ayrılma hâli eki)

eşşekneñ

bir satıl yoğurdu kafañda kilise buradan afedersin eşşekneñ kilise yoğurt taşıdığımı ben çok bilirim “Gaziantep/Şahinbey/Kazıklı” (Kocakerim, 2014, s. 111).

4.1.2. Ses Değişimleri

4.1.2.1. Ünsüz Değişimleri

4.1.2.1.1. Kelime başında b- > m- / kelime ortasında -b- > -m- değişimi

Gaziantep ağzı ve Kıpçak Türkçesinde olan bu değişim bazen kelime başı bazen kelime ortasında olur (Argunşah ve Yüksekaya, 2015, s. 321).

Bu ses değişimini Batı Türkçesinin Eski Anadolu Türkçesi döneminde görürüz. Eski Anadolu Türkçesi b ve m sesi karışık olarak kullanılırken Osmanlı Türkçesi m’leri tamamen bırakılarak b tarafını tutmuştur. Azeri Türkçesinde ise yoğun olarak m tercih edilmiştir (Ergin, 2013, s. 90).

Tanç, söz konusu değişimin coğrafi unsur bir tarafa bırakılırsa başka bir açıdan da ele alınabileceğini belirtir. Örneğin bazı lehçeler bir ses unsurunu koyulaştırıp genel bir kural haline getirirken bazıları bunun tam tersini göstererek genelleştirmemektedir. Bundan dolayı Oğuzlar içinde de *b > m* değişimi vardı ve bunu kullanan gruplar bu değişimi günümüze kadar devam ettirdi (2008, s. 676).

Gaziantep’e yakın olan Kilis ilinde ve *Codex Cumanicus*’ta *b > m* değişimi metinlerde karşımıza çıkmaktadır. Anadolu’ya gelen Kıpçak boyunun Kilis ve çevresine de gelip yerleştiği bilinmektedir. Bundan dolayı söz konusu ses unsurunun bu bölge dilinde kalıcı izler bıraktığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Gaziantep’te bazı kelimelerde görülen bu değişim gibi kelimesi ile karakteristik bir özellik kazanarak Şahinbey, Karkamış, Yavuzeli, Nizip ilçelerinde varlığını göstermiştir.

4.1.2.1.1.1. Türkçe kelimelerde kelime başında b- > m- değişimi

maña

tèneri maña bèrsin andı köñül kim mèn tərçe dağı yakşı til üvrengey-mèn “Tanrı bana öyle bir gönül versin ki ben çabucak iyi bir dil öğreneyim” (Argunşah, Güner, 2015, s. 61a, 350).

masammaḳdı (Aksoy, 2021, s. 17).

sekiz masammakdan işde. çok şükür kimsiye möhtecim dēl. evlerden kira da alırım yeter fazlasıynan yeter “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Sarıtiken, 2017, s. 156).

mènim

keliñiz tērçe mènım artumça cuhut yèrine. anda tapgay-siz yañı ḡan togurmuş, kimni siz izder-siz “Hızla benim ardımca Filistin’e geliniz. Orada sizin aradığınız yeni doğmuş kralı bulacaksınız” (Argunşah, Güner, 2015, s. 61b, 354).

kim eter mènım buyruḡum, ol meni söver “Kim benim buyruḡumu tutarsa beni seven odur” (Argunşah, Güner, 2015, s. 62a, 355).

muniñ

muniñ dēy tañış kim kördi, “Bunun gibi mucizeyi kim gördü”

kuru çibuh yemiş bērdi, “Kuru çubuk yemiş verdi” (Argunşah, Güner, 2015, s. 76a, 397).

4.1.2.1.1.2. Türkçe kelimelerde kelime ortasında -b- > -m- değişimi

çelemi

Çelebi kelimesi Türkçe çalap kelimesine Arapça -ī ekinin gelmesiyle oluşmuştur.

çelemi dērdik bu tarafda ziyeret var. ayāmın birinden benim büyük ḡızım duttu, birinden de gelinim duttu “Gaziantep/Yavuzeli/Sarılar” (Şimşek Umacı, 2011, s. 437).

kimi

davşan bir çadıra giriy, çadırdan bir ḡız çıḡıy, bir ḡız çıḡıy lamba kimi, oḡlan orda o ḡıza vı^orıliy “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Soyyığıt, 2012, s. 92).

duzluca tezēyken alıñ! h’avla kimi ‘arḡadaş (Aksoy, 2021, s. 314).

kömesine verilir ise ēr dört mecdiyye “hepsine verilirse dört mecdiye”

balmumu kimi olur heppisiniñ de büzzō “hepsi de çok memnun olurlar” (Aksoy, 2021, s. 314).

bir alov gördōñüz kimi hemen kaçmaya kaḡıysēz (Aksoy, 2021, s. 330).

çadır gazzāna beñzer , çöp kimi hura v'aḥ'aḥ yüzlü, tıs g'abiye kimi, kirtik g'ader yüzü var, cirtèynaniñ biri “çadır kazığına benzer (kısa boylu). çöp gibi zayıf, vahvah (bir sarı çiçek) yüzlü. Sarı kavun gibi, sabun kırığı kadar yüzü var. adama benzer yeri yok” (Aksoy, 2021, s. 336).

sultan ḥanım yitmiş, açamamış; gapıy gız yiddē kimi açılmış. gız hemen içeri çekilmiş, 'arḥasından da gapı hemen tekrar gapanmış (Aksoy, 2021, s. 304).

gözler görmedik aslannar kimi bi yīt (Aksoy, 2021, s. 306).

dēdē kimi olannan sarmaş dolaş olullar. bunnar bu ḥ'aldèyken gız gelir onnarı bu ḥ'alda gördō kimi hemen yüzünü gözünü örter (Aksoy, 2021, s. 306).

gendi de güvèlè geçdē kimi: “ben gèdiym. gelen'āder bunnarı ērip iplik yapıp gomalısiñ ” dēmiş. “kendisi de damatlığı geçtiği gibi: “ben gidiyorum. gelinceye kadar bunları iplik yapıp koymalısn” demiş” (Aksoy, 2021, s. 344).

uyandē kimi b'aḥar ḥı pambık gene duruy (Aksoy, 2021, s. 344).

gèderim ben de ben de

Bir ḥ'ayvam galdı sende

ḥ'ayva kimi saraldım

din iman yok mu sende? (Aksoy, 2021, s. 354).

kimse bizim ḡadınlarımız, o davar, erkēmiz, b'öyümüz, erkēmiz yanı gelmeyinçe, bizim ḡadınlarımız o etde ne ḡopardır, ne elñi vurur; bişdī kimi, tümü bişmeli “Gaziantep/Nizip/Merkez” (Gül, 1999, s. 115).

şindiki kimi eyle iki buçuḡ kilo , beş kilo, on kilo çay alamañ nerdeydi çay “Gaziantep/Şahinbey/Kalealtı” (Saritiken, 2017, s. 180).

o buralī ārsayı gendi de almış bu da iki ḡardaş qimi etmişler almışlar bunu, sōna ben ev yapıdıracām dēdi, evel giriş ḡapı yapırdıḡ geldim orda sekiz sene oturdum “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoḡlu” (Saritiken, 2017, s. 155).

seniñ qimi bi arḥaş, ameliyet oldum ben işe gücüm yetmedi, üç kãda ciyer alırıḡ, beş kãda ciyer satarıḡ “Gaziantep/Şahinbey/Kalealtı” (Saritiken, 2017, s. 176).

arḥadaşıynan elli senelik de ossa ḡonuşmaz. oruç yidē kimi /.../ ellersiñ gendiniñ, düşman olur sã “Gaziantep/Şahinbey/Kalealtı” (Saritiken, 2017, s. 178).

adama dëmişler ki yav dörd dene beş dene zobyan kimi erkë genc avradîñ yanna nası göyuyñ sen utanmeymîñ sen filan demişler “Gaziantep/Şahinbey/Kalealtı” (Sarıtiken, 2017, s. 179).

săbahleyn gonusduk burda bi müşdereden, yav bõn otuz yaşında olan genç, herşey bõnkü yâşâdî gün kimi belley “Gaziantep/Şahinbey/Şehreküstü” (Sarıtiken, 2017, s. 184).

ey şeyde eyle şõ bahırcı âsım âmmi belediye pasajı h/.../ bahırları yok mu dâ onuñ gimi neçeleri “Gaziantep/Şahinbey/Şehreküstü” (Sarıtiken, 2017, s. 184).

qız almıya genelde görücü usülüyle oğula yahud gızın şimdiki gimi şeyi yoqdu “Gaziantep/Şahinbey/Kapcağız” (Kocakerim, 2014, s. 114).

iblile daş gimi olur bele. deynene vurdunan hanı çad didi mi ta şõ pirkedli olan yerin yere giderdi bu “Gaziantep/Şahinbey/Akbayır” (Kocakerim, 2014, s. 142).

õ da onun üstünnen geyilir işde çeked kimi “Gaziantep/Şahinbey/Killik” (Kocakerim, 2014, s. 117).

şindiki kimi gelip getme yokdu. geldikleri kimi yatallar. ulaşım yokdu yani “Gaziantep/Şahinbey/Killik” (Kocakerim, 2014, s. 118).

şimdiki kimi filan aā yarım altın dağtı, filan şunu dağdı deniñ ya “Gaziantep/Şahinbey/Killik” (Kocakerim, 2014, s. 118).

yani şindiki kimi günlük mezara gidib gelme “Gaziantep/Şahinbey/Killik” (Kocakerim, 2014, s. 121).

aldî kimi olanın başlının parasının babam hepsini dalıyaladıb olanın gızın babasına veriy al ölüm “Gaziantep/Şahinbey/Killik” (Kocakerim, 2014, s. 123).

yani neyse on kâid yirmi kâid hē onun kimi veriller “Gaziantep/Şahinbey/Çapalı” (Kocakerim, 2014, s. 126).

onu yuruğ. tegral geri süzdürrüg durū áyne kimi olur “Gaziantep/Şahinbey/Durantaş” (Kocakerim, 2014, s. 149).

irbem ağa mahmut beye señin kimi bir ağıya gız vèrmek bizim uçun bir şereftir “Gaziantep/Oğuzeli/Verteniz” (Kök, 1995, s. 85).

sıkıntısını ona añnadır, o da diynermiş genni annar kimi “Kilis/Elbeyli/Beşyüzevler” (Arslan Erol, 2018, s. 290).

4.1.2.1.1.3. Alıntı kelimelerde kelime başında *b-* > *m-* değişimi

mahana (Aksoy, 2021, s. 17).

Bahane kelimesinin kökeni Farsça bahanedir.

yok anam yok seniñ mahanā biz de içerik kele, bi çay goysuñ da gelsinler
“Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Sarıtken, 2017, s. 166).

4.1.2.1.1.4. Alıntı kelimelerde kelime ortasında *-b-* > *-m-* değişimi

kümülmüşye

Kübü’l-müşviyye kelimesinin kökeni Arapçadır.

kümülmüşye de çoğ güzel, dışına et koñ “Kilis/Merkez/Aktürk” (Arslan Erol, 2018, s. 233).

masmana (Aksoy, 2021, s. 17).

Bu kelime Gaziantep ağzında *meymana masmana* diye ikileme şeklinde de kullanılmaktadır. Geniş yer anlamına gelir.

temeşirden

Tebeşir kelimesinin kökeni Farsça tebāşīrdır.

o da geldikTen sōra o modele göre çizerik, temeşirden çizerik
“Kilis/Merkez/Innaplı Kütah” (Arslan Erol, 2018, s. 269).

4.1.2.1.2. Kelime başında *ç-* > *ş-* / kelime ortasında *-ç-* > *-ş-* / kelime sonunda *-ç* > *-ş* değişimi

Bu değişimin Arap yazarlara ait kaleme alınmış eserlerde bir yazım özelliği mi yoksa o dönemde başlayan çağdaş Kıpçak grubu lehçelerinde devam eden fonetik bir değişim mi olduğu konusu birçok araştırmacı tarafından tartışılmıştır (Argunşah ve Yüksekaya, 2015, s. 314-315).

Gülsevin, bu değişimin ortaya çıkmasından önce bir *ş* > *s* değişimi olduğu ve daha sonra bu değişimin ortaya çıktığını belirtmektedir. Aynı zamanda Türkiye Türkçesi ağızlarında kapalı hecenin son sesi konumunda iken yaygın olarak görülen *ç* > *ş* değişmesinin, Kıpçakçanın sadece bir kolunda ve her şartta görülen *ç* > *ş* değişmesinden farklı olduğunu belirtmektedir. Bazı ağız çalışmalarında bunun Kıpçakça unsur olarak değerlendirilmesinin acele bir iddia olduğunu eğer bu unsur

iddia ediliyorsa da s > ş değişimi örneklerinin o ağızlarda bulunmamasının izah edilmesini ister (2008, s. 381-384).

Eski Türkçe dönemi metinlerinde s sesi ön, iç ve son seste kullanılabilen bir ses iken ş sesi sadece iç ve son seste bulunmaktaydı. Ancak daha sonradan ünsüz zenginleşmesi ve yabancı kelimelerin artmasıyla ş sesi de tıpkı s sesi gibi ön, iç ve son seste kullanılmıştır (Buran, 2007, s. 121).

Leyla Karahan ise ş > s değişiminin Nogayca, Kazakça gibi bazı Kıpçak grubu lehçelerinin karakteristik bir özelliği olduğunu ve bu özelliğin bazı Anadolu ağızlarında yaşayarak bir lehçe tabakalaşmasının olabileceğini belirtir. Geçmişteki farklı boyların Anadolu'ya gelişi, Oğuzların Kıpçaklardan aldıkları bazı dil özelliklerini yansıtmaları bunu mümkün kılmaktadır (2003, s. 44).

Ahmet Buran düzenli olarak fonetik sebebe bağlı olmayan, kurallı bir s > ş değişiminin olduğunu ve bunun hem eski metinlerde hem de Çağdaş Türk lehçelerinde görüldüğünü belirtir. Bununla birlikte bu değişimin Türk dili içinde en çok Oğuz-Kıpçak grubunda yaygın olduğuna dikkat çeker (2007, s. 126).

Kilis ili ağızında da bu ses değişimine rastlanmaktadır. Hülya Arslan Erol, yaptığı çalışmasında bu değişimi Kıpçak Türkçesinin etkisine bağlamaktadır (2018, s. 8).

Bugün dahi Kıpçak Türkçesinde gerek konuşma içinde gerekse eserlerde bu değişimin sık sık karşımıza çıktığı unutulmamalıdır. Gaziantep ağızında da bazı kelimelerde görülen ses değişimi kelime başında, ortasında ve sonunda olmaktadır.

Gaziantep'in Şahinbey ve Karkamış ilçelerinde nadir görülen bu ses olayı Barak ağızında yaygın olarak karşımıza çıkar.

4.1.2.1.2.1. Türkçe kelimelerde kelime başı ç- > ş- değişimleri

şahımak (Aksoy, 2021, s. 19).

Bu kelime şimşek çakması anlamındadır.

şorak (Aksoy, 2021, s. 342).

4.1.2.1.2.2. Türkçe kelimelerde kelime ortası -ç- > -ş- değişimi

ağaşdır

işde bu fisdığ bugün eyi baharsañ, ön beş senede mığal alınır. Tabi çoğ nazig bir ağaşdır “Gaziantep/Karkamış/Erenyolu” (Gül, 1999, s. 170).

amaşlı

şindi adam ticari amaşlı baxiy “Gaziantep/Şahinbey/Kapcağız” (Kocakerim, 2014, s. 112-114).

aşdım

gözümü aşdım. orda şunu söledim “Gaziantep/Karkamış/Karacurun” (Gül, 1999, s. 188).

aşlıh

bı°na egmek verme, sacīnden bir tel vermezse egmek verme, aşlıh kötü bir şey. dutdu beligini kesTi, gendine verdi, gendine verdī zaman rahme anamız_egmē aldı eyyub’uñ yanma gediy “Gaziantep/Karkamış/Öncüler” (Soyyigit, 2012, s. 100).

aşdıg bi ne dīm sâ bî ufağ bi şişe sade yā gollardı evden “Gaziantep/Şahinbey/Hacıköprü” (Kocakerim, 2014, s. 116).

ğaşdı

bir bālıkcı aldı ğaşdı fesimi belālıyam “Gaziantep/Şahinbey/Tabakhane” (Saritiken, 2017, s. 200).

genşler

düğünümüz davıl çalınır, aPdallar zurna çalar, geşler oynar, ğurşunnar sıhılır. ezel, şindi tahsı var, o zamanda at vardı geşler_ata biner ciride çıhar. ā gelini getirirler. sabahdan_eledirler gelini, vallā üç gün sürer, dört gün sürer “Gaziantep/Karkamış” (Soyyigit, 2012, s. 98).

genşler arasında eğlenirler “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Gül 1999, s. 155).

biz beyle yerde yetişdik ağām. beñ yîmi yaşamışdım artı genşlê hizmet ediyım “Gaziantep/Şahinbey/Kalealtı” (Saritiken, 2017, s. 177).

aman yâkdı beni de bu genşlikde ğama yarası

öldürdü beni de yoğdur çaresi “Gaziantep/Şahinbey/Tabakhane” (Sarıtiken, 2017, s. 202).

onnan sōna çerkezden almışlar onu. beş dene çocuğdan sōna avratcāz, geşdi, çoğ da éiydi “Gaziantep/Şahinbey/Muulluoğlu” (Sarıtiken, 2017, s. 163).

ordan eşde geşlerin köy yolu olur. o köyden çıkacāın o geşlerin bir ey ergen başı deller oña. ergen başı deller. geşlerin içinden bir tenesini başgan seçeller “Gaziantep/Şahinbey/Çapalı” (Kocakerim, 2014, s. 126).

şindi benim çocuğlūm veyad geşlīm bı’rdan başlayım “Gaziantep/Şahinbey/Kapcağız” (Kocakerim, 2014, s. 114).

geşler de o aldıkları parıya gedeller ya bir guzu ya bir olağ alıllar, keseller “Gaziantep/Şahinbey/Çapalı” (Kocakerim, 2014, s. 127).

bu kinarda na gader geşler varsa gece alayı bu gış günü ha. garlıg marlıg ossun gece gelillerdi “Gaziantep/Şahinbey/Akbayır” (Kocakerim, 2014, s. 143).

millet gidor, geşler gidor, gezor yà ‘ni “Kilis/Merkez/Canpolatpaşa” (Arslan Erol, 2018, s. 158).

geşt(d)im

köpri altıñdan geştim

sütlü ğahveñdenñ iştım

ben esmeri görünce

sarışından vazgeçtim “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Soyyığıt, 2012, s. 91).

aradan gün geşdi “Gaziantep/Karkamış/Çiftlik” (Gül 1999, s. 179).

geşdi artık nêrde yapacāk, geşdi âleysı. he bilen de azaldı. ne güzel işide şeyle şeyle dêrdik yapardık “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Sarıtiken, 2017, s. 172).

gene de allā şükür etdim. neyse o geşdi. artı o geşdi

“Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Sarıtiken, 2017, s. 165).

yolda bir yılan ölerinden geçerse tamam o gızı alabilirik, uğurlu dellermiş. dāşan geşdinden bu uğursuz “Gaziantep/Şahinbey/Killik” (Kocakerim, 2014, s. 120).

köyde böyle zamanlar geşdi gızım. böyle aji günler geşdi “Gaziantep/Şahinbey/Kazıklı” (Kocakerim, 2014, s. 112-113).

göşdüg

*ğaḥi gonduḡ ḡaḥi göşdüg yollarda,
bilib bilmedīm ḡurbet ęllerde,*

alem daḡlarda řu daz çöllerde,

aşırdılar bizi ḡarlı daḡlarda “Gaziantep/Karkamış/Karacurun” (Gül 1999, s. 191).

bunnar töbe ya rabbî, yetmişde hebisi sireyla göşdüler
“Gaziantep/Şahinbey/Tabakhane” (Sarıtiken, 2017, s. 196).

göşmez

*burası milelis, yeni adı göşmez, dā eski adı kormmazluymus ilk burē
geldiklerinde* “Gaziantep/Yavuzeli/Göçmez” (Şimşek Umaç, 2011, s. 427).

inanşlar

*daḡa sōna, daḡa irelde batıl inanşlar çoh өлurdu yanı batıl inanşlar; şindiki
inanşlar dēl de* “Gaziantep/Nizip/Düzbayır” (Gül 1999, s. 134).

işmem

*ḡardaşım avradı gelmişTi işte, kàḡve bişirmiş, getirmiş, beñe. işmem, yok,
işmem* “Kilis/Merkez/Helvacioḡlu” (Arslan Erol, 2018, s. 257).

iştım

köpri altıñdan geştım

sütli ḡahveñdeñ iştım

ben esmeri görünce

sarışından vazgeçtim “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Soyyığit, 2012, s. 91).

‘öşdüm

‘öşdüm; doḡuz metīre gösterdi, suyu “Gaziantep/Karkamış/Çiftlik” (Gül, 1999, s. 182).

sevişnen

*ḡap vēriñ de basdıḡ goyāk size dēllerdi, ḡollardı, nası sevişnen onu yirdik sā
añnadamam* “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoḡlu” (Sarıtiken, 2017, s. 172).

zār birinin şeyi dorgu dürtüs, zār niyeti dorguymuş düzgünmüş ki be ‘ maşalla sevişnen ğız şētdi, annannē şey oldum ğazandım, tayınım geldi, adanı ‘ya gelmiş tayını “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Sarıtiken, 2017, s. 173).

suşladı

ille de kaynanana söylerim deyi beni suşladı demiş “Kilis/Merkez/Şıh Ahmet” (Arslan Erol, 2018, s. 196).

tohaşnan

ilaç götürllerdi, depeler, tohaşnan eveli tohaşnan tohaşleyi tohaşleyi yurduķ “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Sarıtiken, 2017, s. 162).

uşlatını

Üç tene dört tene igneyi baĝliylar, uşlarını beyle baĝliylar ibliknen, burıyı da yazıylar. Ondan soñra bele innenen vuriylar vuriylar ğan çılıy “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Soyyığit, 2012, s. 94).

yengeşler

yabanî ördekler vardı, yengeşler, ısaħozlar, efendim balıķlar, su kăplumbāları, ğurbālar “Gaziantep/Şahinbey/Tabakhane” (Sarıtiken, 2017, s. 191).

4.1.2.1.2.3. Türkçe kelimelerde kelime sonu -ç > -ş deĝişimi

bir_ĝaş

işde bir_ĝaş dana alışan oldu “Gaziantep/Karkamış/Yurtbaĝı” (Gül 1999, s. 161).

çebiş (Aksoy, 2021, s. 19).

ĝaş

şindiki çalışdım firmanıñ ĝaş tăhm dēdiler ya rabbi yav, üccüz dăħım mı dörtyüz dăħım işi iyāde gelmiş (Sarıtiken, 2017, s. 212).

kazanş

avrat duz isTor, su isTor, aş isTor, kazanş yoķ “Kilis/Merkez/Meşetli” (Arslan Erol, 2018, s. 247).

suş

mesela biri bir āır suş islemistir. bunu cemde huzura alıllar bunu “Gaziantep/Nizip/Köseler” (Şimşek Umaç, 2011, s. 427).

hatınıni ahıra haPseTim demiş. niye, ne suş işledi? demiş “Kilis/Merkez/Şıh Ahmet” (Arslan Erol, 2018, s. 196).

sütlaş

Bu kelime süt aş “sütlü pirinç aşı” deyiminden evrilmiştir. Eski Türkçe kaynaklardaki şeklini korumaktadır.

on beş gün millet hazırılığ görür; çamaşır yıhar, temizlig yapar, k‘ahge yapar; ondan_keri sütlaş, derig biz, pirinç bişir... doñdurullar düzeller tabağlara “Gaziantep/Nizip/Merkez” (Gül, 1999, s. 117).

üş

burıya babam, ben on iki baş külfetimiz vârdı, yani ‘aylede on üş insan vardı diy. geldim bir aḥşam ekmēnde geldim diy. eve geldim diy “Gaziantep/Karkamış/Yolağı” (Soyyığıt, 2012, s. 104).

on üş tene mi, on dört tene mi şey geldi tırfancı. biy ne gölaylı hele hüs hüs. bit basırdı bizi öldük “Gaziantep/Karkamış/Erenyolu” (Soyyığıt, 2012, s. 131).

bizim köyde üş tene; yanı acı geniş olduğuna göre “Gaziantep/Nizip/Merkez” (Gül 1999, s. 117).

ğalanıñ etrafında üş dene hendek vardı, o hamamıñ önünde, nayib ‘iñ önünde hendāḥı atdı hettā ğırıklarını biz güccügdük “Gaziantep/Şahinbey/Tabakhane” (Sarıtiken, 2017, s. 190).

otuz-otubeş dene arḥadaşım vardı, on tenesi burda. doḥuz denesi ölük, yedi denesi ölü, üş denemiz ğalīḳ “Gaziantep/Şahinbey/Tabakhane” (Sarıtiken, 2017, s. 192).

beyle hazır bez ossa iki üş tene daa doururdum ben işde “Gaziantep/Şahinbey/Durantaş” (Kocakerim, 2014, s. 149).

üş dus, üş dafē duzlallar beyle. aṇnadın. he üş dafē duzlallar biddi “Gaziantep/Şahinbey/Kavşak” (Kocakerim, 2014, s. 140).

hoca dedi ki bu ruyeyi üş defa görürseñ dèdi bunda bir hikmet var, araşTır dedi. üş defa da görmedim “Kilis/Merkez/Aşıt” (Arslan Erol, 2018, s. 204).

4.1.2.1.2.4. Alıntı kelimelerde kelime başı ç- > ş- değişimleri

çelem (Aksoy, 2021, s. 96).

Şalgam kelimesinin kökeni Farsça şelgamdır.

çimşir (Aksoy, 2021, s. 97).

Şimşir kelimesinin kökeni Farsça şemşirdir.

şorba, şōra

Bu kelime Farsça şōr “tuzlu, bulama” ve bā “aş” sözcüklerinin birleşiminden oluşmuştur. Türkçe bulamac kelimesinin karşılığıdır. Kelime eski Türkçe metinlerde de ş’li şekliyle geçmektedir. Örneğin; *Mukaddimetü’l Edep, Edviye-i Müfrede* gibi.

ben de culluklu pilov lengeresini aldım

yolda şōra taşıyan birbirine çaldım (Aksoy, 2021, s. 318).

(lengere: tepsi)

būluru ètmişler hazna katibi

maş şōrasınıñ hēc yokmuş dutumu

neçe bir ‘āladiñ sēfil yètimi

yēni būdēy görēydik çekirge (Aksoy, 2021, s. 342).

ben de uşağlarna, uşağlar şōrbayī ben yanlarındaydım
“Gaziantep/Karkamış/Karacurun” (Gül 1999, s. 187).

biraz şeyle şōrba kimi bişici acık ara ara şey atıcıñ onuñ adı neyse, şeker atıcın “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Sarıtiken, 2017, s. 159).

eşgili şōrba morba ediyen ya, kışın ona da gorsun “Kilis/Elbeyli/Merkez” (Arslan Erol, 2018, s. 408).

4.1.2.1.2.5. Alıntı kelimelerde kelime ortasında ç- > ş- değişimi

ilaşlar

İlaç kelimesinin kökeni Arapça ‘ilācdır.

agrı kesici ilaşlar verilir “Kilis/Elbeyli/Çangallı” (Arslan Erol, 2018, s. 410).

oruştan

Oruç kelimesinin kökeni Farsça rûzedir.

bir ay oruş tutañ, oruştan bir hâfte önce bizim gerebiç deyin bir şeyimiz var, 'âdetimiz var, onu yaparık “Kilis/Merkez/Reşidefendi Konağı” (Arslan Erol, 2018, s. 170).

4.1.2.1.2.6. Alıntı kelimelerde kelime sonunda -ç > -ş değişimi

ığdış (Aksoy, 2021, s. 19).

İğdiş kelimesinin kökeni Farsça ikdiştir.

oruş

Oruç kelimesinin kökeni Farsça rûzedir.

bir ay oruş tutañ, oruştan bir hâfte önce bizim gerebiç deyin bir şeyimiz var, 'âdetimiz var, onu yaparık “Kilis/Merkez/Reşidefendi Konağı” (Arslan Erol, 2018, s. 170).

4.1.2.1.3. Kelime başında d- > t- / kelime ortasında -d- > -t- değişimi

Kıpçak Türkçesi kelime başı /t-/leri korumaktadır. Fakat metinlerde sık sık /d/ li örneklerle karşılaşmaktayız. Bunlar ağırlıklı olarak Kıpçak/Türkmen dil özelliklerinin karışık olarak bulunduran eserlerdir.

Akar, söz başındaki t- sesinin Kıpçak ve Karluk lehçelerinde de korunduğunu Oğuz temeline dayalı yazı dillerinde bu söz başı t- sesinin tonlulaşarak d- sesine döndüğünü belirtir (2007, s. 29).

Ümit Hunutlu, kelime başı *k- > g-* değişiminin Türk dilinin dönemlerinde takip edilemezken kelime başı *d- > t-* değişiminin takip edilebildiğini belirtir ve ilk olarak Karahanlı Türkçesinde Kaşgarlı'nın verdiği örneklerde görüldüğünü ifade eder (2018, s. 165).

Eski Türkçede kelime başında d sesi yoktu. Bugün Batı Türkçesinde d ile başlayan kelimeler Eski Türkçede t şeklindedir. Örneğin; til > dil, timek > dimek, tüz > düz, tolu > dolu gibi. Eski Anadolu Türkçesinde bazı t'ler d olurken Osmanlı Türkçesinden sonra bugünkü kullanılan Türkçede tekrar t olmuştur. Örneğin tilkü > dilkü > tilki gibi. Eski Anadolu Türkçesinde karışık olarak kullanılan d ve t'li biçimlerin bazılarının bugünkü Türkçede d tarafının seçilerek kullanıldığı görülür.

Osmanlı Türkçesinde bazı t ile söylenen kelimeler Azeri Türkçesinde d'li d ile söylenen kelimelerde t'lidir (Ergin, 2013, s. 91).

Bu değişim için geçmişteki imla da önem arz etmektedir. Arapçada t için iki harf vardır. Bunlardan ت ince kelimelerin yazımında kullanılırken ط kalın kelimelerin yazımında kullanılmıştır. Kalın harflerde kullanılan t'nın d sesine dönmüş olduğu görülen kelimelerde bu imla terk edilene kadar kullanılmıştır. Yani eski yazıda ط hem t hem de d sesine karşılık gelecek şekilde kullanıldığı için kalın kelimelerde olan $t > d$ değişimini takip etmek zordur. Ancak Eski Anadolu Türkçesinde t'ların hep t oldukları da kesindir (Ergin, 2013, s. 91-92).

Eski Türkçe'de kelime başında korunan t- sesi *Codex Cumanicus*'ta, Gaziantep ve Kilis ağzında da kendini gösterir. Hülya Arslan Erol, Kilis ağzında görülen $d- > t-$ değişiminin Kıpçak Türkçesi etkisine bağlanarak açıklanabileceğini belirtmektedir. Aynı zamanda bazı kelimelerin sert ünsüzlü şekillerinin kullanılmasının Kuzey Türkçesindekiyle aynı olduğunu ifade eder (2018, s. 8).

Gaziantep ağzında bazı kelimelerde kendini koruyan t sesi Karkamış, Nizip ve Yavuzeli ilçesinde rastlanılmaktadır.

4.1.2.1.3.1. Türkçe kelimelerde kelime başında $d- > t-$ değişimi

temir

ya bir temir ya guran kitabı elimize geçerse albasar dèyi gorduğ
“Kilis/Musabeyli/Hasancalı” (Arslan Erol, 2018, s. 356).

tiken

biê ğari varmış, biê de horuz varmış, ğari ekmek yapıymış. horus gelmiş, dèmiş, nene nene, şu tikenimi çıkar, amma bana ver. ğari almış tiken çıharmış, ateşe atmış, horuz bağırmış, nene tikenim nerde? ğari dèmiş ataşa attım
“Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Soyyigit, 2012, s. 91).

buna yandağ tikenler ølurmuş zamanında. Adam gidermiş, yandağ
gıvradırmış “Gaziantep/Nizip/Düzbayır” (Gül, 1999, s. 134).

ot var, tikenli bir ot, zeytin yarpā, per yavşanı; bunlar işde şekere galba malba... “Gaziantep/Nizip/Düzbayır” (Gül, 1999, s. 134).

o ğardaşını veyahud babasını, o anasını ğurtarmağ_uhn, yannā, tikenîni ğıvradırmış, beş on ğıvrım ğıvradırmış; o ısıtmadan ğurtulmağ_uçun “Gaziantep/Nizip/Düzbayır” (Gül, 1999, s. 134).

tükürmek, kamaşlar, örkenler, haç, hadaklar, süñü, tigenek tacı kaysını başına urdılar “Tükürmek, kamaşlar, urganlar, haç, çiviler, süngü, dikenden örülmüş taç, hepsini başına vurdular” (Argunşah, Güner, 2015, s. 63a, 362-363).

til

teñeri maña bərsin andı köñül kim mən tərçe dağı yakşı til üvrengey-mən .mən söynüp aytır edim sizge tēñeri sözi, til bilmen, tolmaç yoĥ “Tanrı bana öyle bir gönül versin ki ben çabucak iyi bir dil öğreneyim. Ben size Tanrı sözünü sevinerek söyledim, lakin dil bilmiyorum, tercüman yok” (Argunşah, Güner, 2015, s. 61a, 350).

tiz

tizin çöküp yügüñdi dağın ayttı “Diz üstü çöküp ihtiramla dedi ki” (Argunşah, Güner, 2015, s. 61b, 352).

togdu

mən tanıklatır-mən sizge ulu sövünç, kim bugün togdı barça ėlñi kutkardaçı “Ben size büyük bir sevinci müjdeliyorum ki bütün halkı kurtaracak kişi bugün doğdu” (Argunşah, Güner, 2015, s. 61b, 351).

tolu (buz halindeki yağmur) (Aksoy, 2021, s. 19).

ben boyün bir şey oĥurum yarın dedim öylen möylen dedim bir yağmur arasına da bir tolu, bı° köyün pammığı hepsi torpā gömülür “Gaziantep/Karkamış/Yolağzı” (Soyyığit, 2012, s. 113).

bı° yağmırın_arhasından ğurbanım gendine şeyle bi tolu tutdurduĥu, allah yıraĥ eylesinki āmed ābi “Gaziantep/Karkamış/Yolağzı” (Soyyığit, 2012, s. 113).

tüvme

tüvme tüvdim, “Düğmeyi düğümledim”

tütgeñge saldım. ol usdır. “Ateşe attım. O akıldır.” (Argunşah, Güner, 2015, s. 60b35, 346).

4.1.2.1.3.2. Alıntı kelimelerde kelime başında d- > t- değişimi

tā “pencere”

Bu kelimenin kökeni Arapçadır.

êşte sonādan doḡuz yüz kırktan elliden sonā yapıldı bu tālar, evel youdu. iste beyle iki göz olurdu, üç göz yapardık “Gaziantep/Nizip/Köseler” (Şimşek Umaç, 2011, s. 425).

toḡTur

Doktor kelimesinin kökeni Fransızca docteurdur.

doḡum yapılaḡa sancı yapar. şindi toḡTur yok “Kilis/Musabeyli/Hasancalı” (Arslan Erol, 2018, s. 356).

tut (Aksoy, 2021, s. 19).

Dut kelimesinin kökeni Farsça tūttur.

şimdi tek olarak orda bi ocāmızın yeri ḡaldı. ḡara tut deriz “Gaziantep/Yavuzeli/Göçmez” (Şimşek Umaç, 2011, s. 428).

bi taraḡı ḡara kūtük, bi taraḡı da yesermis tut āacı. aynı burdaki de eyle “Gaziantep/Yavuzeli/Göçmez” (Şimşek Umaç, 2011, s. 429).

sen bir peteg misli ben de bir an,

gel oturaḡ seniñle yapalım balı,

ben bir insanoḡlūm sen bir tut dalı,

ben babamı, sen ustañı unutma

şazım sen baḡçada bir tut dalıdın,

bilbil dallarıña ḡonardı b‘āzı, “Gaziantep/Nizip/Gevence” (Gül, 1999, s. 152).

tuT oyaları, sūmbūl oyaları, āvel boncuḡlu oya vardı, şindik iplikli oya var “Kilis/Merkez/Yaşar Aktürk” (Arslan Erol, 2018, s. 232).

TūKKānlarda

Dūkkān kelimesinin kökeni Arapça dukkāndır.

TüKKānlarda şey satılırdı çiy hālva “Kilis/Merkez/Nedim Ökmen” (Arslan Erol, 2018, s. 301).

4.1.2.1.3.3 Alıntı kelimelerde kelime ortası -d- > -t- değişimi

patiṣahlıḥ

Padişah kelimesinin kökeni Farsça pādšāhdır.

sen burda patiṣahlıḥ et, biz senin kàhveñi, çayıñı bişirek “Kilis/Merkez/Uzunlu” (Arslan Erol, 2018, s. 331).

4.1.2.1.4. Kelime başında g- > k- değişimi

Kuzey Türkçesine has bir özellik olan kelime başındaki k- sesi bu lehçeyi Batı Türkçesinden ayırmaktadır. Kelime başındaki k- sesi ile başlayan kelimeler Batı Türkçesine geçerken g- olmuştur. Hülya Arslan Erol, *Kilis İli Ağızları* adlı kitabında g- > k- değişimini Kıpçak Türkçesine ait göstermiştir (2018, s. 8).

Akar, Karluk ve Kıpçak lehçelerinde Oğuz yazı dilinden farklı olarak kelime başındaki k- sesinin korunduğunu belirtir (2007, s. 29).

Korkmaz, Eski Türkçedeki gibi Kuzey Türkçesindeki kelime başı k-’lerin Anadolu ağızlarında da korunduğunu ifade eder (2010, s. 96).

Ergin; kelime başındaki k- > g- değişiminin Eski Türkçe ile Batı Türkçesi arasında olduğunu, Osmanlı ve İstanbul Türkçesinde hece ve kelime sonundaki k-’lerin değişmediğini belirtir. Azeri sahasında ise k sesi yh sesine dönmüştür (2013, s. 88-89).

Ümit Hunutlu, kelime başı k- > g- değişiminin Eski Anadolu Türkçesinde çok sık karşılaşıldığını ancak takibinin yapılamadığını belirtir. Oğuz Türkçesinde kelime başı k-’lerin g- olduğunu ifade eder ve örnekler verir. Bu değişimin sebebinin ise dilde kolaylığı sağladığından dolayı olduğunu savunur (2018, s. 165-169).

Kıpçak Türkçesi kelime başı k- > g- değişimi Gaziantep ağzında yoğun olarak Şahinbey, Nizip, Oğuzeli, Karkamış ilçelerinde görülmektedir.

4.1.2.1.4.1. Türkçe kelimelerde kelime başında görülen g- > k- değişimi:

kimi

davşan bir çadıra giriy, çadırdan bir gız çıḥiy, bir gız çıḥiy lamba kimi, oğlan orda o ğıza vı°rılıy “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Soyyigit, 2012, s. 92).

duzluca tezèyken alıñ! h'avla kimi 'arhadaş (Aksoy, 2021, s. 314).

kömesine verilir ise ēr dört meciidiyye "hepsine verilirse dört meciidiye" balmumu kimi olur heppisiniñ de büzzō "hepsi de çok memnun olurlar" (Aksoy, 2021, s. 314).

bir alov gördōñüz kimi hemen kaçmaya kañıysēz (Aksoy, 2021, s. 330).

çadır gazzāna beñzer , çöp kimi hıra v'ah'ah yüzlü, tıs g'abiye kimi, kirtik g'ader yüzü var, cirtèynaniñ biri "Çadır kazığına benzer (kısa boylu). Çöp gibi zayıf, vahvah (bir sarı çiçek) yüzlü. Sarı kavun gibi, sabun kırığı kadar yüzü var. Adama benzer yeri yok" (Aksoy, 2021, s. 336).

sultan hanım yitmiş, açamamış; gapıy gız yiddē kimi açılmış. gız hemen içeri çekilmiş, 'arhasından da gapı hemen tekral gapanmış (Aksoy, 2021, s. 304).

gözler görmedik aslannar kimi bi yīt (Aksoy, 2021, s. 306).

dēdē kimi olannan sarmaş dolaş olullar. bunnar bu h'aldèyken gız gelir onnarı bu h'alda gördō kimi hemen yüzünü gözünü örter (Aksoy, 2021, s. 306).

gendi de güvèlè geçdē kimi: "ben gèdiym. gelen'āder bunnarı ērip iplik yapıp gomalısn " dēmiş. "kendisi de damatlığı geçtiği gibi: "Ben gidiyorum. Gelineye kadar bunları iplik yapıp koymalısın" demiş" (Aksoy, 2021, s. 344).

uyandē kimi b'ahar hı pambık gene duruy (Aksoy, 2021, s. 344).

gèderim ben de ben de

Bir h'ayvam galdı sende

h'ayva kimi saraldım

din iman yok mu sende? (Aksoy, 2021, s. 354).

kimse bizim gadınlarımız, o davar, erkēmiz, b'öyümüz, erkēmiz yanı gelmeyİNçe, bizim gadınlarımız o etde ne gopardır, ne elİni vurur; bişdī kimi, tümü bişmeli "Gaziantep/Nizip/Merkez" (Gül, 1999, s. 115).

şindiki kimi eyle iki buçuk kilo , beş kilo, on kilo çay alamañ nerdeydi çay "Gaziantep/Şahinbey/Kalealtı" (Sarıtiken, 2017, s. 180).

arhadaşıynan elli senelik de ossa gonusmaz. oruç yidē kimi /.../ ellersiñ gendiniñ, düşman olur sē "Gaziantep/Şahinbey/Kalealtı" (Sarıtiken, 2017, s. 178).

adama dëmişler ki yav dörd dene beş dene zobyan kimi erkē genc avradıñ yanna nası göyuyñ sen utanmeymiñ sen filan demişler “Gaziantep/Şahinbey/Kalealtı” (Sarıtiken, 2017, s. 179).

sābahleyn gonusduķ burda bi müşdereden, yav bōn otuz yaşında olan genç, herşey bōnkü yāşādī gün kimi belley “Gaziantep/Şahinbey/Şehreküstü” (Sarıtiken, 2017, s. 184).

ō da onun üstünnen geyilir işde çeked kimi “Gaziantep/Şahinbey/Killik” (Kocakerim, 2014, s. 117).

şindiki kimi gelip getme yokdu. geldikleri kimi yatallar. ulaşım yokdu yani “Gaziantep/Şahinbey/Killik” (Kocakerim, 2014, s. 118).

şindiki kimi filan aā yarım altın dağtı, filan şunu dağdı deniñ ya “Gaziantep/Şahinbey/Killik” (Kocakerim, 2014, s. 118).

yani şindiki kimi günlük mezara gidib gelme “Gaziantep/Şahinbey/Killik” (Kocakerim, 2014, s. 121).

aldī kimi olanın başlının parasının babam hepsini dalıyaladıb olanın gızın babasına veriy al ölüm “Gaziantep/Şahinbey/Killik” (Kocakerim, 2014, s. 123).

yani neyse on kāid yirmi kāid hē onun kimi veriller “Gaziantep/Şahinbey/Çapalı” (Kocakerim, 2014, s. 126).

onu yuruğ. tegral geri süzdürrüg durū áyne kimi olur “Gaziantep/Şahinbey/Durantaş” (Kocakerim, 2014, s. 149).

irbem ağa mahmut beye señin kimi bir ağıya gız vèrmek bizim uçun bir şereftir “Gaziantep/Oğuzeli/Verteniz” (Kök, 1995, s. 85).

dişleri var, pıçaķ kimi “Kilis/Musabeyli/Hasancalı” (Arslan Erol, 2018, s. 358).

kölge

mezeriñi yol üsdüne goyak

gelen giden de yazzıg oldu diyeler

mezerini derin eşin kölgesini serin edin “Gaziantep/Karkamış/Yolağzı” (Soyyığit, 2012, s. 119).

bizim zamanımızda vardı şimdi galmadı, hıştan gendine bir kölgelik *ètTi* “Gaziantep/Karkamış/Öncüler” (Soyyigit, 2012, s. 100).

kömleğ

bir gadının eñ aşağı dohuz ön metire kömleği, bir kömleği; dohuz ön metire zubunu “Gaziantep/Karkamış/Erenyolu” (Gül, 1999, s. 174).

köynek

he köyegimiz uzun olur, üç etek, üsdüne bir de üç etek geyeriğ (Gül, 1999, s. 164).

künde

o kız biraz böyümüş, böyümüş, kaçmış, künde bir horantesini, bir kardeşini yiyurmuş “Kilis/Musabeyli/Haydarlar” (Arslan Erol, 2018, s. 359).

4.1.2.1.4.2. Alıntı kelimelerde kelime başı g- > k- değişimi:

gazete

Gazete kelimesinin kökeni İtalyanca gazzettadır.

bir gazete, bir şişe içkiyi elet, vër de gel dedi mustafiya “Kilis/Merkez/Yaşar Aktürk” (Arslan Erol, 2018, s. 223).

4.1.2.1.5. Kelime ortasında -ğ- > -v- değişimi

Kıpçak Türkçesini Harezmi Türkçesinden ayıran özelliklerdendir. Özellikle halis Kıpçak Türkçesini temsil eden metinlerde karşımıza çıkar (Argunşah ve Yüksekaya, 2015, s. 321). Bu ses değişikliğinin *Tuhfetü’z-Zekiyye*’de asıl Kıpçak Türkçesiyle Türkmenceyi ayırmak için kullanıldığı görülür. Kuzey Kıpçak lehçelerinde bugün bile ayırıcı özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

ğ > v değişiminde ğ’nin öncesinde bir g>v değişimi olduğunu daha sonra söz konusu olan ğ > v değişiminin ortaya çıktığını görürüz. Bu değişim Batı Türkçesinden önce Eski Türkçe de görülür. Batı Türkçesinde önceden beri mevcut olan bu değişim İstanbul Türkçesinde fazlalaşmıştır. koğmak > kovmak, oğmak > ovmak, kılağuz > kılavuz gibi (Ergin, 2013, s. 88).

Akar, bu değişimi Kıpçakça bir özellik sayarak lehçe sınıflandırılmasında bir ölçü olarak kabul edildiğini ve Kıpçak Türkçesindeki en önemli ünsüz

değişmelerinden biri olduğunu belirtmektedir. Bu değişim en çok *Gülistan Tercümesi* 'nde karşımıza çıkmaktadır (2007, s. 31).

Gülsevin ise $\check{g} > v$ değişiminin Türkiye Türkçesi ağızlarında rastlanmasının iki nedene bağlı olabileceği görüşü bildirir ve şöyle açıklar: 1-Bu unsur Oğuzlaşmış Kıpçakların ağızlarda bırakmış olduğu izlerdir. 2- Doğal bir fonetik değişimin farklı zaman ve bölgelerde olmuş olmasıdır. Bu iki görüşü belirttikten sonra $\check{g} > v$ değişimini ikinci nedene bağlı kılar. Ona göre dudak ünlüleri yakınlarındaki damak ünsüzlerini dudaklaştırmıştır. Bu tür örneklerin ise yazı dilimizde dahi olduğunu belirtir. Bu değişimin Kıpçakça bir unsur sayılması için başkaca ses ve şekil değişimi ile söz varlığındaki denkliklere de bakılması gerektiğinin altını çizer. Gülsevin görüşünü belirttiği makalede Zeynep Korkmaz'ın bu değişim üzerine verdiği örneklerle de bakarak bu örnekleri ikinci neden altında değerlendirir. Ancak yine de tüm bunları Kıpçak unsuru saymak için başka delillerin de bulunmasını ister (2009, s. 254-255).

Demir, $\check{g} > v$ değişimini $\tilde{n} > \check{g}$ değişiminin ikinci aşaması olarak kabul eder ve bu değişimin pek çok dil araştırmacısı gibi kendisi de Kıpçak Türkçesi tesiri ile ortaya çıktığını belirtir (1999, s. 56).

Hülya Arslan Erol, bu ses değişimini Kıpçak Türkçesinin etkisine bağlamaktadır (2018, s. 8).

Çengel, Eski Türkçede söz içi ve söz sonu g sesinin Ermeni harfli Kıpçakçada v sesine dönüştüğünü ve bunun yaygın olarak metinlerde kullanıldığını belirtir (2012, s. 43). Korkmaz ise Anadolu ağzındaki $-\check{g}- > -v-$ değişiminin Kıpçak lehçesine özgü olduğunu ve Oğuz, Türkmen lehçeleriyle kaynaşabileceğini söylemiştir (2010, s. 99-100).

$-\check{g}- > -v- / -v- > -\check{g}-$ değişimi Gaziantep ağzında da vardır (Aksoy, 1945, s. 64). Sayılı örneklerde karşımıza çıkan ses değişimi Şahinbey ilçesinde rastlanırken Karkamış, Şehitkamil, Barak ağzı ve Yavuzeli'nde örnekleri görülmemiştir.

4.1.2.1.5.1. Türkçe kelimelerde kelime ortasında $-\check{g}- > -v-$ değişimi

avurlamak

ulu künni avurlagıl "Kutsal günü ağırla/hürmet et" (Argunşah, Güner, 2015, s. 61b, 352).

avuz

ave sèn kız kim kollariñ avziñ dagı sagıncıñ (Argunşah, Güner, 2015, s. 71a, 295).

ak küymeniñ avzı yoḥ. ol yumurtka “Ak çadırın ağzı yok. O yumurta” (Argunşah, Güner, 2015, s. 60a, 340).

bavlamak

bavlagıl”bağla” (Argunşah, Güner, 2015, s. 82a, 322).

buu (Aksoy, 2021, s. 23).

gövde

bir dudağı yerde bir dudağı gövde “Kilis/Polateli/Bağarası” (Arslan Erol, 2018, s. 384).

kövüs

bu kiçe tın kövüs bulgak boldı (Argunşah, Güner, 2015, s. 31a, 190).

oklağa (Aksoy, 2021, s. 94).

sovan (Aksoy, 2021, s. 23).

sovan ve sânsâñ baş gövdeleri, yeşil olan yeri deyil beyaz olan yeri, yeşil sânsäk yeşil sovan onnar dōranır içine bişidikden sōna yōrdu yüzüne nāne olur bāk (Sarıtiken, 2017, s. 224).

meselā gara et, piriç, accıg gara būber gorsuñ, bāzileri azīcīg sovan gormuş “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Sarıtiken, 2017, s. 155).

sovuk (Aksoy, 2021, s. 23).

kimsiye bir şey sezdirmeden arıya fitne feseT giripTe bişmiş aşā sovuK su Katmasın diye son dērece gizli dutulur “Gaziantep/Oğuzeli/Dibecik” (Kök, 1995, s. 75).

atını ağaca bağlīp sovuk suyun içip, uyḥuya daldı “Gaziantep/Oğuzeli/Merkez” (Kök, 1995, s. 111).

tüvme

tüvme tüvdim “Düğmeyi düğümledim” (Argunşah, Güner, 2015, s. 60b, 346).

4.1.2.1.6. Kelime ortasında -ğ- > -y- değişimi

Kıpçak Türkçesinin önemli ses olaylarından birisi de -g- > -y- değişimidir. Argunşah ve Güner Kıpçak Türkçesindeki ön ve art damak g ünsüzünün y ünsüzüne dönüştüğünü belirtir. *Tuhfetü’z- Zekiyye*’de yazar g’li kullanımları Türkmen Türkçesine y’li kullanımları ise Kıpçak Türkçesine ait olarak verir. *Codex Cumanicus*’ta kelimeler hem y’li hem de g’li verilmiştir (Argunşah, Güner, 2015, s. 66). ğ > y değişiminde ğ’nin öncesinde bir g > y değişimi olduğunu daha sonra söz konusu olan ğ>y değişiminin ortaya çıktığını görürüz (Ergin, 2013, s. 88).

Kilis ili ağzında da bu değişim görülmektedir. Gaziantep’e yakın olan ilde bu değişimin olması önemlidir. Çünkü Kıpçaklar Kilis’e de gelmiş ve bu bölgenin ağzında kalıcı izler bırakmışlardır. Hülya Arslan Erol, kitabında -g- > -y- değişimini Kıpçak Türkçesinin etkisi olarak yorumlanabileceğini söylemiştir (2018, s. 8).

Mustafa Öner, -g- > -y- değişimini *Bugünkü Kıpçak Türkçesi* eserinde ele almış ve bu değişimin Kıpçak lehçesine ait Çağdaş lehçelerde olduğunu belirtmiştir (2013, s. 14).

Zeynep Korkmaz, Anadolu ağızlarında Kıpçak lehçesinden gelme özelliklerin olduğunu ve bu özelliklerin Oğuz, Türkmen lehçeleriyle kaynaşarak kelimelerde karşımıza çıktığını belirtir. İşte bu özelliklerden biri de -g- > -v- değişimidir (2010, s. 99-100).

Karamanlıoğlu, -g- sesinin -v- sesine dönüşmesini Kıpçak lehçesinin başlıca özelliklerinden olduğunu ve bütün eserlerde neredeyse görüldüğünü ifade eder. Söz konusu ses olayının v sesinin hafiflemesinden dolayı oluşabileceğini belirtir (1994, s. 16).

Gaziantep ağzına baktığımızda Şahinbey ve Nizip ilçelerinde bu değişim daha yaygınken Oğuzeli ve Karkamış’ta daha nadirdir. Söz konusu değişim Kıpçakların geldiği dönemde bu ses özelliğini bölge ağzına yansıttığını gösterir.

4.1.2.1.6.1. Türkçe kelimelerde kelime ortasında görülen -ğ- > -y- değişimi

beyenmek

zate çocuğlarım görüyodu amcalarının gızlarını. beyenmişler. biz de gittig allahın emrine istedig “Gaziantep/Şahinbey/Sarıkaya” (Kocakerim, 2014, s. 147).

ğızı beyenillerse alıllar. bunnar birbirini göremez
 “Gaziantep/Şahinbey/Çapalı” (Kocakerim, 2014, s. 128).

şükür yani şu günümüze çok şükür. şimdi... o... baklavanın bazılarını
beyenmiyik “Gaziantep/Şahinbey/Kazıklı” (Kocakerim, 2014, s. 113).

dūr gezenler bir ğızı beyenip isteller “Gaziantep/Oğuzeli/Dibecik” (Kök, 1995, s. 75).

ne etTiyi çeyizi beyenor, beyenmor! amma beni beyenor
 “Kilis/Merkez/İzzettin İyigün Paşa” (Arslan Erol, 2018, s. 175).

biyenmek (Argunşah, Güner, 2015, s. 14a/3, 158).

buyda

harmanı ekiyoğ ya, buyda arpayı ekiyoğ “Kilis/Musabeyli/Kızılkent”
 (Arslan Erol, 2018, s. 362).

çiy köfte

hatırasına acığ bi çiy köfde yapıñ da yiñ dēyerekden
 “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Sarıtiken, 2017, s. 160).

*yav bu çiy küfdeyi yapıysēz, **çiy çiy** et yiysēz, **çiy çiy** yisēz, bu āntepliler nasıl*
yav filan dedi “Gaziantep/Şahinbey/Kalealtı” (Sarıtiken, 2017, s. 179).

çiy simit

dibinde ğalana tārhana acığ bulgur atallar şey sinid atallar, çiy simid
 (Sarıtiken, 2017, s. 231).

kimi şeyi de atdım içine çiy simidi onu geldim gētdim tam bi buçuk iki sātde
bişdi (Sarıtiken, 2017, s. 232).

küfdelik simid dışı, şey ğollar, evelden dışına da ğara et ğorduğ, çekilmiş ğara
et ğorduğ esgiden ama şimdi çiy simit goyuylar “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu”
 (Sarıtiken, 2017, s. 170).

deydi

eñ soñda, didim, yğo şu on metriye de bir girīm. girdim on metriye suya deydi
 “Gaziantep/Karkamış/Çiftlik” (Gül, 1999, s. 180).

damlacığlar yaprağların ucunda, yüzüme yaş yaş deydi. gözümü aşdım
 “Gaziantep/Karkamış/Karacurun” (Gül, 1999, s. 188).

deyil

gel kötülüg etme musa şıh oğlu,

birer can deyil mi geçelim dedi (Gül, 1999, s. 122).

veysel bölücü deyil, ‘alevidir, yatıştırıcıdır “Gaziantep/Nizip/Gevence” (Gül, 1999, s. 152).

Şinî bu aslında doğru birşey deyil “Gaziantep/Karkamış/Erenyolu” (Gül, 1999, s. 173).

eyle doğdur deyil, çekiciye gedıcık deylerdi dorgu. béli argıy mejleme
vurdurak “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Sarıtiken, 2017, s. 162).

epey çalışdık çabaladık gölay deyil “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu”
 (Sarıtiken, 2017, s. 166).

bundar şaman orta asya’dan gelen türkler iran’a geldiklerinde şaman,
iran’da müslüman oluyorlar zōraki deyil. bākıyo bēniyo şamannık da tek tanrılı, pagan
deyil yanı çok tanrılı deyil din (Sarıtiken, 2017, s. 222).

aynı roma imparatollō zamanda da romadan da sōna änteP äbbasiler’de
ğalık uzun yıllor biliyosun. uzun yıllar dedim yüz yıl deyil yanı (Sarıtiken, 2017, s. 222).

sovan ve sänsāñ baş gövdeleri, yeşil olan yeri deyil beyaz olan yeri, yeşil
sänsäk yeşil sovan onnar dōranır içine bişidikden sona (Sarıtiken, 2017, s. 224).

bunnariñ gücü yetmey, elde yapıy makine var amma onuñ gader deyil onnar
bōk zenginner (Sarıtiken, 2017, s. 234).

deyin

kün tuvuşniñ buçgakından batışdagı kırıvga deyin êrkli ħristusni öveli
 (Argunşah, Güner, 2015, s. 76a/1, 309).

deyişmek

şimdik her şey deyişdi. meqtuba döndü. yahud telefōna döndü
 “Gaziantep/Şahinbey/Kapcağız” (Kocakerim, 2014, s. 113).

Uruş köyünden, ərda, bu deyişig yapılar; ərda oturan adamlar, birbirinin bacısını, biz deyişig dərək, deñişig yapılar “Gaziantep/Nizip/Düzbayır” (Gül, 1999, s. 139).

deyneke

orda gider, fisdin dallarını keser, höl deyneği yapar, gışın höl, oynarığ “Gaziantep/Karkamış/Erenyolu” (Gül, 1999, s. 169).

döyerdik

bıçā, inan keserdik, tek tek keser harman —eder döyerdik, bunun tenesini alır, üyüdürdük, dērmende üyüdürdük “Gaziantep/Nizip/Köseler” (Şimşek Umaç, 2011, s. 453).

düyme

elbisesiniñ düymeleri āltındanmış o zaman bi onnarda olurmuş “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Sarıtiken, 2017, s. 170).

düyüm

atın guyründan bi tene göparı da düyüm çalarsansene şe olurmuş. he. evel axil çoğudu. valla ben bilmim “Gaziantep/Şahinbey/Bekışli” (Kocakerim, 2014, s. 145).

orda kilimcileriñ kilimini, düyümünü müyümünü düzellerdi, makinede işlerdi heral onnar “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Sarıtiken, 2017, s. 166).

düyün

he davul öñde davul çalır. köçeg sıçırar. düyün sábi olanlar hoblar “Gaziantep/Şahinbey/Bekışli” (Kocakerim, 2014, s. 145).

ğaynnam dedi ki sen düyün isdeme, eveli gelinçi derlerdi, eyle erkeksiz, gelinçi olurdu, eyle bi erkek avrad oynama moynama olmazdı “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Sarıtiken, 2017, s. 157).

nikāhdan sōna düyün günü belirlendi “Gaziantep/Şahinbey/Tabakhane” (Sarıtiken, 2017, s. 199).

işde düyün bu şekil devam eder. işde o gamyonnara yüklenir at ārābasına dedik ya “Gaziantep/Şahinbey/Tabakhane” (Sarıtiken, 2017, s. 199).

beyle bi türkü vardı evel gülmelik, gülmelikli. he düyün filan sölleler
 “Gaziantep/Şahinbey/Tabakhane” (Saritiken, 2017, s. 201).

ölum biz nası bir düşmanı gödömüznen bi düyün halayına gèdersiñ ya unuñ
kimi üzerine gèderdik (Saritiken, 2017, s. 237).

düyür

Gaziantep ağzında görücü usulü evlenmede bir kıza bakmaya gitmeye düyür gitmek birleşik fiili kullanılır.

esgi düür gidellerdi. düyür gedinci heye dellerdi
 “Gaziantep/Şahinbey/Bekışli” (Kocakerim, 2014, s. 143).

eylence

onnan sōna çeşitli türkülernen tabî, eylenceler bol
 “Gaziantep/Şahinbey/Tabakhane” (Saritiken, 2017, s. 199).

eylenmek

işlerinde yad gurbetler eylenir

garıblara giymat vardır barağda (Gül, 1999, s. 120).

urumda güzel çoğdur saña yâr olmaz

eylen garib eylen gal burda burda “Gaziantep/Nizip/Gevence” (Gül, 1999, s. 150).

göz deymesin

e bátil inânc işde bâzen, işde göz boncuu taxarığ göz deymesin çocūa
 “Gaziantep/Şahinbey/Killik” (Kocakerim, 2014, s. 121).

niyde

birisi hacı küres, bir de onun ölu mu ney iste. burdan niydeden nevşêrden bu
hacı bekteşin oldū suluca höyük falan oralardan bu tarafa geldī söylenir
 “Gaziantep/Nizip/Köseler” (Şimşek Umacı, 2011, s. 447).

öylen

bunlar gèdeller; öylen sōñu gidilir, ərıya. oturullar
 “Gaziantep/Nizip/Düzbayır” (Gül, 1999, s. 126).

sabeñni gene 'öylene gâder davıl çalınır “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Gül, 1999, s. 155).

öyreniñ

he ya eyle, dellal vardı melmeketTe. çağırdığı yèrlerde öyreniñ nolduğunu neticede “Kilis/Merkez/Çaylak” (Arslan Erol, 2018, s. 245).

öyüt

“yavrum,” dedi. “ben,” dedi, “öyüt veririm herkeşe,” dedi (Gül, 1999, s. 203).

söyüt

onnan sōna, işde etırafda söyüd ağaçları vardı, älleben beyle bi älleben dēldi “Gaziantep/Şahinbey/Tabakhane” (Sarıtiken, 2017, s. 191).

üyüdürdük

bıçā inan keserdik, tek tek keser harman eder döyerdik, bunun tenesini alır, üyüdürdük, dērmende üyüdürdük “Gaziantep/Nizip/Köseler” (Şimşek Umaç, 2011, s. 453).

yyit

adamnan beyle münakaşa ederken bizim at üstlerine hücumledi. Bizim at yyiT “Kilis/Merkez/Ebülüle” (Arslan Erol, 2018, s. 156).

4.1.2.1.6.2. Alıntı kelimelerde kelime ortasında -ğ- > -y- değişimi

eyer (Argunşah, Güner, 2015, s. 51b/28, 227).

Eğer bağlacının kökeni Farsça egerdir.

4.1.2.1.7. Kelime ortasında -k- > -h- / kelime sonunda -k > -h değişimi / ek sonunda -k > -h değişimi

Ermeni harfli Kıpçak Türkçesinin karakteristik özelliği olarak öne çıkan ses olaylarından birisi olan bu ses değişimi *Codex Cumanicus*’ta da birçok örnekte görülür (Argunşah ve Yüksekaya, 2015, s. 311).

h sesi hafif hırıltı ile söylenen arka damak ünsüzüdür. Bugün İstanbul Türkçesinde yerini tamamen h’ye bırakmıştır. Anadolu ağızlarında var olan bu ses

Eski Türkçede k'lı olan bazı kelimelerde ve hırıltılı gibi ses taklidi bulunanlarda karşımıza çıkmaktadır (Ergin, 2013, s. 44).

Kelime içinde ve sonunda olan değişimler Eski Anadolu Türkçesinde de yaygın bir şekilde görülmektedir. Daha sonradan Osmanlı Türkçesi k sesini daha çok kullanırken Azeri Türkçesi h sesini tercih etmiştir (Ergin, 2013, s. 89-90).

Gaziantep ağzında ise k fonemi, ilk heceden sonraki bir hecenin başında olup da kendisinden sonra kalın vokal gelirse genellikle h olur (Aksoy, 1945, s. 39).

Gaziantep ağzında şahıs eki, gelecek zaman 3. teklik ve 3. çokluk şahıs eki ve isimden isim yapım ekinde bu değişimin olduğu görülmektedir. Değişim kelime ortasında ve sonunda görülmektedir. G ünsüzünün sızıcısıdır.

Tanç, bu ses değişimini Kıpçak Türkçesine ait olarak ele aldığımızda bize şu açıklamayı yapmaktadır. Söz konusu değişimin coğrafi unsur bir tarafa bırakılırsa başka bir açıdan da ele alınabileceğini belirtir. Örneğin bazı lehçeler bir ses unsurunu koyulaştırıp genel bir kural haline getirirken bazıları bunun tam tersini göstererek genelleştirmemektedir. Bundan dolayı belki de önceden Oğuzlar içinde de *k > h* değişimi vardı ve bunu kullanan gruplar bu değişimi günümüze kadar devam ettirdi. Aynı durum *k > h* değişimi için de denilebilir (2008, s. 676).

Bu değişim Gaziantep'te Şahinbey, Karkamış, Barak ağzında yaygın olarak görülür.

4.1.2.1.7.1. Türkçe kelimelerde kelime ortasında -k- > -h- değişimi

ahıyur

damdan sağız ahıyur

ğız nişanlıñ bağıyur

esgi nişanlıñ gelmiş

yeri göğü yağıyor “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Soyyigit, 2012, s. 91).

arha

o sizi isdik diyennere diy birer depik arhadan vırdular diy, sizin memleketize ne hâyriñiz varhı bize hâyriñiz olacağ. dedi, diy “Gaziantep/Karkamış/Yolağı” (Soyyigit, 2012, s. 103).

gapıları açmalı urgund' ahlı (önündeki) çıkmadan 'arh'ad'ahlı kimsèy yitmemeli (Aksoy, 2021, s. 330).

sultan hanım yitmiş, açamamış; gapıy gız yiddè kimi açılmış. gız hemen içeri çekilmiş, 'arhasından da gapı hemen tekral gapanmış (Aksoy, 2021, s. 304).

herif bunun gendiniñ 'arhasından geldè ni 'ānèy (Aksoy, 2021, s. 348).

arhada otururdu, yan yana oturmazdı büyüğinen gızlar Gaziantep/Yavuzeli/Sarılar (Şimşek Umaç, 2011, s. 439).

Motörün arhasına efendim şey, liper dağmışım; başdan başa tarlî yârîb, hisablı olarağ fisdığ şetillerini sablîm “Gaziantep/Karkamış/Erenyolu” (Gül, 1999, s. 170).

arhadaş

sıc 'āken alıñ arhadaş! firik darıy seçiñ (Aksoy, 2021, s. 314).

duzluca tezèyken alıñ! h'avla kimi 'arhadaş (Aksoy, 2021, s. 314).

işde erkēn gınası da, arhadaşlan toplanır; sağdıç seçilir “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Gül, 1999, s. 155)

işde, dost, aħbab, arhadaş neyse, toplanırlar, bir arıya gelir, davıl başlar “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Gül, 1999, s. 155).

hem berber tıraş_eder: arhadaşları oynar, eğlenirler “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Gül, 1999, s. 156).

bahıyur

damdan saħız aħıyur

gız nişanlıñ bahıyur

esgi nişanlıñ gelmiş

yeri göğü yaħıyor “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Soyyigit, 2012, s. 91).

bulaşıhlı

o vesvesesi ney? yani bu bulaşıhlı hastalılı size bulaşır diye “Gaziantep/Karkamış/Öncüler” (Soyyigit, 2012, s. 100).

çayħalmas

itip itip ırgalmas, “İtip itip sallanmaz”

içindeki çayhalmas. ol uru “İçindeki çalkalmaz. O buğday ambarı” (Argunşah, Güner, 2015, s. 60a, 339).

çihın

bu oħuntu da tabī buna göre, o megduħ algēdenin cebinde de bir çihın olur; şēle böyüg bir çihına göllar “Gaziantep/Nizip/Düzzbayır” (Gül, 1999, s. 127).

çihiy

davşan bir çadıra giriy, çadırdan bir gız çihiy, bir gız çihiy lamba kimi, oğlan orda o gıza vı^orıliy “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Soyyığit, 2012, s. 92).

kimsinki çihiy kimisinki çihmiy. allah da gısmat etdi çihincah, ē ben dutdum bı^onun üsdüne dapıldım “Gaziantep/Karkamış/Yolağzı” (Soyyığit, 2012, s. 118).

f’ah’at ki gızınıñ adı çihıp evde galmasıñ dēy, gızınıñ tenbellēni açā vurmazmış (Aksoy, 2021, s. 344).

şeggesini çiharmış. inē d’akmış (Aksoy, 2021, s. 346).

(şegge: başa takılan gümüş altın işlemeli taç)

bi evden bi gadın çihiy (Aksoy, 2021, s. 348).

b’ar’ak inal dērseñ çiharır oyun

kelleler keser de goparır oyun

gurdu görür görmez d’ağılır goyun

guzgunnar dōnecek yēr var õñde (Aksoy, 2021, s. 350).

çohtan

rahme anamız çohtan beri gendine hıżmat ediy emme yanma varamiy. o zaman cenāb-ı allah’a du’á etti ki: ilēhi ya rabbi, nasıl ben bı^ona yanı nikáh gıyīm “Gaziantep/Karkamış/Öncüler” (Soyyığit, 2012, s. 100).

doħuz

doħuzan yaşınd’ahı g’ariler de yiy! (Aksoy, 2021, s. 304).

sekizen gapiya doħuzan değnek çalıy (Aksoy, 2021, s. 322).

‘arîf alatirik paprıhasında çalışy, doħuzan lire alıy (Aksoy, 2021, s. 322).

gorhu

bè anam, biz nazardan gorharik. Uş'āmızıñ omuzuna bi nazarlık d'aħarik (Aksoy, 2021, s. 304).

öldüm, öldüm gorharım, öldüm neden gorharım ? (Aksoy, 2021, s. 304).

oħumak

ğazanlar ğurulurdu, yimekler bişerdi, aşlar bişerdi, etler bişerdi millet dūā oħurdu “Gaziantep/Karkamış/Karkamış” (Soyyığit, 2012, s. 96).

yōrum, hele durun boyün de bîr ben yağmır duasi ben oħıycām dedim “Gaziantep/Karkamış/Yolağzı” (Soyyığit, 2012, s. 114).

sol yanına döner kergâh işlermiş s'ağ yanına döner guran oħurmuş (Aksoy, 2021, s. 304).

bizim n'āmèynen ħocada barabar oħumuş (Aksoy, 2021, s. 304).

bu oħuntu da tabī buna göre, o megduħ algēdenin cebinde de bir çihın olur; şēle böyüg bir çihına gōllar “Gaziantep/Nizip/Düzbayır” (Gül, 1999, s. 127).

yattīm yerde beña ğulhuvallahi'yi belletdi, o zaman nenem rāhmatlık, derin oħumuşdu “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Saritiken, 2017, s. 174).

saħali

bu köün yanı saħali aarmazmış “Gaziantep/Şahinbey/Yeşilköy” (Kocakerim, 2014, s. 136).

soħallar

saçlarına da zeytin dalı, tozāğ, işde sedef, garib çiceg, garüz soħallar başlāna şu ğaden “Gaziantep/Şahinbey/Bekişli” (Kocakerim, 2014, s. 143).

şılık

Gaziantep ağzında kırmızı renkte olan gelincik için şılık denir.

bi de b'aħıy ki ne b'aksın? minarede bi şılık bitmiş (Aksoy, 2021, s. 346).

taħım

yoğ damadlar ki aynı daħım, taħım olur “Gaziantep/Şahinbey/Killik” (Kocakerim, 2014, s. 118).

yaḥamazıḥ

rahıPlár dediler ki biz bunı° bele yaḥamazıḥ. ya nasıl, nazzardan yaḥarır gendini “Gaziantep/Karkamış/Öncüler” (Soyyigit, 2012, s. 101).

oynullar aha ğınıyı yaḥallar . gelin ā bı° zamannar ikindin ğınaçı gelir “Gaziantep/Karkamış/Karkamış” (Soyyigit, 2012, s. 98).

yaḥın

ben arḥadaşıma dèdim, vaḥıtta aḥşam yaḥın dèdim aḥşam yaḥın İbrahim, bı° adamlar bı°rda dağın başında biz bı°rda sinlenemek “Gaziantep/Karkamış/Yolağzı” (Soyyigit, 2012, s. 105).

yaḥıyor

damdan saḥız aḥıyur

ğız nişanlıñ baḥıyur

esgi nişanlıñ gelmiş

yeri göğü yaḥıyor “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Soyyigit, 2012, s. 91).

son, yánu, bitim gününün aḥşamı ğına yaḥılır “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Gül, 1999, s. 155).

yıḥamazıḥ

rahıPlár dediler ki biz bunı° bele yıḥamazıḥ. ya nasıl, nazzardan yaḥarır gendini “Gaziantep/Karkamış/Öncüler” (Soyyigit, 2012, s. 101).

yohardaḥı

sen raḥimallahsm. yohardaḥı görüy. hemen ce Brayile dedi: ulaş eyyüb’ā. geldi eyyüba. “Gaziantep/Karkamış/Öncüler” (Soyyigit, 2012, s. 100).

dèyerekten gendi gendini vurucuyken olan hemene ulaşır, elinden g’alemtıraşı alır. gızı yoharı çıkarır (Aksoy, 2021, s. 308).

şindi, o günler suya ğetdim. anañ aşā, babañ yoharı “Gaziantep/Karkamış/Çiftlik” (Gül, 1999, s. 183).

kaçan anı taş bile taşlar édi, ol aytur édi, yoharı baḥıp “Onu taşlarken o yukarı bakıp şöyle dedi” (Argunşah, Güner, 2015, s. 61b, 352).

4.1.2.1.7.2. Türkçe kelimelerde kelime sonunda -k > -h değişimi

artıh

eyyüb son nefes, dili dönmiy artıh ganadınnan çaPTı suy gaynımıya başladı “Gaziantep/Karkamış/Öncüler” (Soyyigit, 2012, s. 100).

çoh

çoh farglı yā, esgiden üç etek geyerdig, üç etek geyerdig; başımıza iki yâğlıg bağlardıg. şindik,'ele bir, bir etek g'eyiller “Gaziantep/Karkamış/Yurtbağı” (Gül, 1999, s. 164).

yoh

ēf'alin günü sıcak hava ben neriye algedim dedim. toğtur yoh bişey yoğ içerde yat dediler “Gaziantep/Karkamış/Yolağzı” (Soyyigit, 2012, s. 115).

ak küymeniñ avzı yoh. ol yumurtka “Ak çadırın ağzı yok. O yumurta” (Argunşah, Güner, 2015, s. 60a, 340).

4.1.2.1.7.3. Ek sonunda -k > -h değişimi

-acak (gelecek zaman)

olacah

o sizi isdik diyennere diy birer depik arhadan vı^ordular diy, sizin memleketize ne hâyriñiz varhı bize hâyriñiz olacah. dèdi, diy “Gaziantep/Karkamış/Yolağzı” (Soyyigit, 2012, s. 103).

vurulacah

aħa yirmi yaşından sonā gelmiş adını vı^ormuş. davıllar çalınıymış, yemekler oliymiş, bı^ooğlanıñ adı vurulacah. seniñ adıñ demiş hırşid beg olsun, dèmiş “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Soyyigit, 2012, s. 92).

yaħacah

neyse buna düğürçü gidiyler, düğürçü gidiyler alıylar gızı getiriyle gına yaħacahlar, gız banyo yapıy “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Soyyigit, 2012, s. 93).

bulaşıh ħastahh, yaħacah gendini. dedi: niye yaħiysız? bize bulaşır diye, dèdi: bı^onı^o alır çıħarsam köyüzden çıħarsam ne hağğıyız var bende? dèdiler: galdır “Gaziantep/Karkamış/Öncüler” (Soyyigit, 2012, s. 100).

-k (şahıs eki)

yapah

çobanın önüne çıhmışlar, şu davarı bize vèr de yèmek yapah
 “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Soyyigit, 2012, s. 91).

-lık (isimden isim yapım eki)

ğarannih

beni bir ğarannih yere bogün cum’â günü temsili boyün cum’â günü beni
ğarannih yere haPis edin, cum’âyâ ğadarı yanı dışarıyı görmim
 “Gaziantep/Karkamış/Öncüler” (Soyyigit, 2012, s. 101).

ğurgınlıh

musallat etti halda netti malı ne varsa cenāb-ı allah’tan yanı bir ğurgınlıh
geliyır “Gaziantep/Karkamış/Öncüler” (Soyyigit, 2012, s. 99).

4.1.2.1.8. Kelime başında k- > ħ- / kelime ortasında -k- > -ħ- / kelime sonunda -k > -ħ değişimi

Ermeni harfli Kıpçak Türkçesinde çok sık rastlanan bir değişimdir (Argunşah, Yüksekaya, 2015, s. 307). Aynı değişimin Gaziantep’e yakın Kilis ve Gaziantep ağzında da olduğunu görmekteyiz. Bu sesin bazı kelimelerde son seste sızıcılaştığı Gaziantep ağzında görülmektedir. Aynı zamanda görülen geçmiş zaman ekinin Gaziantep ağzında bu değişimi sık tekrarladığı karşımıza çıkar (Soyyigit 2012, s. 65).

ħ sesi hafif hırıltı ile söylenen arka damak ünsüzüdür. Bugün İstanbul Türkçesinde yerini tamamen h’ye bırakmıştır. Anadolu ağızlarında var olan bu ses Eski Türkçede k’lı olan bazı kelimelerde ve hırıltılı gibi ses taklidi bulunanlarda karşımıza çıkmaktadır (Ergin, 2013, s. 44).

Batı Türkçesindeki bu değişiklik Eski Anadolu Türkçesinde sıklıkla karşımıza çıkar. Örneğin ayak > ayah, çıkan > çıhan, yakın > yaħın gibi. Batı Türkçesinin Osmanlı kolu bu değişiklikte k tarafında kalmışken Azeri sahası ħ sesini kullanmaktadır. Bugün Azeri sahasında neredeyse bütün k sesinin ħ sesine dönüştüğü görülür. Eski Anadolu Türkçesinde ve Osmanlı Türkçesinin başlarında k > ħ değişiminin karışık olarak kullanıldığı bazen k’lı bazen ħ’lı olduğu görülür. katun >

hatun gibi. Kelime başındaki bu değişim Batı Türkçesinin ilk evrelerinden sonra tamamlamıştır (Ergin, 2013, s. 89-90).

Bu ses değişimi Gaziantep'te Şahinbey, Karkamış, Barak ağzında yaygın olarak görülür.

4.1.2.1.8.1. Türkçe kelimelerde kelime ortasında -k- > -h- değişimi

aḥardı

anam dêrdikine acık ğadı kâsdelinden su getiriñ de içek dêrdi, ğadı kâsdeli aḥardı “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Sarıtiken, 2017, s. 172).

aḥarsuya

aḥarsuya da aḥıdılar, şindi yuñ yuma filan da ğalmadı “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Sarıtiken, 2017, s. 162).

aḥiy

mesele ā bizim köyün yârisinin suyu aḥiy yârisinin ağmî “Gaziantep/Karkamış/Çiftlik” (Gül, 1999, s. 182).

aḥsın

işte içersinden pislik aḥsın deyîn “Kilis/Merkez/Uzunlu”(Arslan Erol, 2018, s. 326).

aḥşamdan

burıya babam, ben on iki baş külfetimiz vârdı, yani ‘aylede on üş insan vardı diy. geldim bir aḥşam ekmēnde geldim diy. eve geldim diy “Gaziantep/Karkamış/Yolağı” (Soyyığıt, 2012, s. 104).

herkes gelir urda ğubanını keser, yemdni yir, eylenir çayını içer, aḥşamda çeker gidersin. yılda bi defa olu bu bayramı nisan ayında baharda “Gaziantep/Yavuzeli/Göçmez” (Şimşek Umaç, 2011, s. 425).

son, yânu, bitim gününün aḥşamı ğına yaḥılır “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Gül, 1999, s. 155).

bir gün evel dēl, aḥşamına. aḥşam da ğına yapılır “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Gül, 1999, s. 155).

alıyhan

ölana dëdim acı acır alıyhan baña da al “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Sarıtiken, 2017, s. 168).

altındağı

ibiş_ānın altındağı at yaşlīmış “Gaziantep/Nizip/Bayındır” (Gül, 1999, s. 145).

arğa

arğada galanlar geri gelmişler. e neyse onnarı da gördük

“Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Sarıtiken, 2017, s. 163).

güneçle, ulaşlı dövüşe insin

bayındırlı gazlı arğada dursun

torunla, şarğevli hazırlıg görsün

dağıttın culabı sen ‘abbes paşa “Gaziantep/Oğuzeli/Dikmetaş” (Kök, 1995, s. 102).

arğadaş

*işde bōk hanım āklı başında artı heç yanı gedik gelemëy. biz onnarnan dörd_*
arğadaş, ilk defa dörd arğadaş haca gëtdik geldik “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Sarıtiken, 2017, s. 163).

bağasım

gözleri berber ‘aynesi

silip b’ahasım geldi (Aksoy, 2021, s. 312).

h’anıfı dëller kelleciniñ adına

geliñ b’ahın şu kelleniñ dadına

sebepe oldu bizim üç yük oduna (Aksoy, 2021, s. 334).

onu nëynemeliydi amma nëyse ne oldu. yüzüne b’ahanın eşşē ölür (Aksoy, 2021, s. 336).

uyandēkimi b’ahar hı pambık gene duruy (Aksoy, 2021, s. 344).

bi de b’ahıy ki ne b’aksın? minarede bi şılık bitmiş (Aksoy, 2021, s. 346).

uruşa birez yağlaşınca, bağmışlarhı bir galabalığ
 “Gaziantep/Nizip/Düzbayır” (Gül, 1999, s. 139).

ne baharsuñ kenni kenni

ğavır mısıñ iki dinni “Gaziantep/Nizip/Gevence” (Gül, 1999, s. 150).

şu teze bibernen acığ dadına bahıñ hele hăgaten de
 “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Sarıtken, 2017, s. 160).

bağır

dağlarda ğar ğalmamış

odaları tağır olmış

ırbığları bağır olmuş “Gaziantep/Karkamış/Yolağzı” (Soyyığit, 2012, s. 119).

‘anteğden bir sucu gelmiş; bağır telden bağı “Gaziantep/Karkamış/Çiftlik”
 (Gül, 1999, s. 179).

köşede musullolu soğā deller, tefdiyn caddesi dellerdi evelden tam
bähırcıların tam ğarşısı babam evi işde orda yaşadık “Gaziantep/Şahinbey”
 (Sarıtken, 2017, s. 155).

barğardı

eve everdi. barğardı. adam getmiş. azab durmuş. üç sene çalışmış
 “Gaziantep/Şahinbey/Killik” (Kocakerim, 2014, s. 123).

bıdağtan

bu ğadar cesür gözünü bıdağdan esirgemez biriymiş
 “Gaziantep/Oğuzeli/Ekinveren” (Kök, 1995, s. 88).

bırağı

o zaman köyde hani düştü ya gendi köyde bir vesvese bırağı
 “Gaziantep/Karkamış/Öncüler” (Soyyığit, 2012, s. 99).

bu belibe düştü zaman eyyüb —aleyhiselem nétdi gendini gennini bırağı
 “Gaziantep/Karkamış/Öncüler” (Soyyığit, 2012, s. 99).

çiharhan

sen, şə depeden çiharhan bilirsin ki ğabagaç benim mısafırım
“Gaziantep/Nizip/Düzbayır” (Gül, 1999, s. 128).

ilaş da ğodum, depeledim depeledim, çihartdım, ilacı vardı onun hərəlda,
epey ğodum depeledim depeledim durutdım “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu”
(Sarıtiken, 2017, s. 162).

sabahliin ğahadde elini şu burnuna çaldı mı simsiyah çihar böyle
“Gaziantep/Şahinbey/Kazıklı (Kocakerim, 2014, s. 112).

düün bittigden sona e bür gün önce kına yanar. sabāna da gelin çihar
“Gaziantep/Şahinbey/Killik (Kocakerim, 2014, s. 118).

nenem de gene varsa sandığda, sepedde geline çihartmış, vermiş
çarşaflaraça, ğaryola şu döşşeg çarşaflarınaça verilir mi vermiş
“Gaziantep/Şahinbey/Killik (Kocakerim, 2014, s. 123).

ğız geder eşde burdan gelin gelinçiye işin gözel tarafı ğõe dama çihar o
damad. damın üsdüne çihar, damın birinin “Gaziantep/Şahinbey/Çapalı (Kocakerim,
2014, s. 127).

köün içi olursa e o gün çiharın gelini “Gaziantep/Şahinbey/Kürüm
(Kocakerim, 2014, s. 138).

bir de ğırhında ğırhı ğırhı diller bi de çiharıllar işde biddi
“Gaziantep/Şahinbey/Kavşak (Kocakerim, 2014, s. 140).

ğoruğlu üç yarpağlı onu çihar ğızın barmāna daħallardı
“Gaziantep/Şahinbey/Bekişli (Kocakerim, 2014, s. 143).

çuħur

çuħur eşdi; ufağ bir çuħur eşdi fisdığ çuħūru gimi
“Gaziantep/Karkamış/Çiftlik” (Gül, 1999, s. 179).

daħardım

ğözlō ğözlōñ üsdüne daħardım da o ğaryula eteklerini işlerdik, çalışırdık
“Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Sarıtiken, 2017, s. 173).

dahûn

ölum halhalı bilenê örgeniñ goluñuza dahûn dëdi yanı
 “Gaziantep/Şahinbey/Tabakhane” (Sarıtiken, 2017, s. 205).

beyle şeggeler dahılır, alhına gáziler bālanır. onnan sona gümüş kemerler
dahılır “Gaziantep/Şahinbey/Kürüm (Kocakerim, 2014, s. 139).

diyarbahıra

bir gün halePden diyarbahıra bir tüccar gafilası ğumaş yüklü geliymiş
 “Gaziantep/Oğuzeli/Dikmetaş” (Kök, 1995, s. 101).

dohani

uyüdüĝda_sòna bahîm yüzüme bişeler dohani
 “Gaziantep/Karkamış/Karacurun” (Gül, 1999, s. 128).

dohuz

şindi bin dohuz yüz_atmış senelerin bı°rda barahda türkiyeden ğuzu alırlar
 “Gaziantep/Karkamış/Yolaĝzı” (Soyyigit, 2012, s. 105).

dohuz, dirim onda çıhar; on dirim, on birde çıhar
 “Gaziantep/Karkamış/Çiftlik” (Gül, 1999, s. 182).

ĝalhtuhtan

yeşil öĝde var_işde davarın_ödü onnan, ocahlarda is oliy onnan birbirine
ĝatiyler, ondan sonra işte üstüinen ĝabiĝ ĝalhtuhtan sonra ele ĝaliy
 “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Soyyigit, 2012, s. 91).

ĝarasaĝal

ĝarasaĝal ĝalmış adı. he şindi de yeşilköy diyler
 “Gaziantep/Şahinbey/Yeşilköy” (Kocakerim, 2014, s. 136).

ĝırĝar

hāydar saç uzatmaz anası kimi babası kimi bıyık uzadırdı /.../ makineyi alır,
ĝırĝar bi de şu yüzünden, ĝet yeri baba māmēd āmmi beyle ētdi de
 “Gaziantep/Şahinbey/Kalealtı” (Sarıtiken, 2017, s. 180).

ğohar

şeyle bişmiye yahın ötürüye yäprā olur ötürüye çiçek, ötürüyenin yaprā mis kimi ğohar “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Sarıtiken, 2017, s. 159).

oñuñ

biz oñumadık ya, çocuklara aman oñuñ deym, aman oñuñ “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Sarıtiken, 2017, s. 174).

hemen hemen bu o zamanda oñumuş kesime de yansıdı yani “Gaziantep/Şahinbey/Kapcağız” (Kocakerim, 2014, s. 114).

oralıñda

*hamanın hūmusun şenligi torudur
oralıñda serbes olın durnalar “Gaziantep/Oğuzeli/Keçikuyu” (Kök, 1995, s. 97).*

sahız

*damdan sahız ahıyur
ğız nişanlıñ bahıyur
esgi nişanlıñ gelmiş*

yeri göğü yahıyor “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Soyyığit, 2012, s. 91).

sahlamP

asgerlikde bir gurbat oldıydan gışinin asgerdeyken gönderdi mektipler sahlamP döndü zaman ataşıyla yımırta bişiriP asgerden dönen gışıye yidirillermiş “Gaziantep/Oğuzeli/Dutluca” (Kök, 1995, s. 93).

sıhar

ğassıñ damarlarını sıhar, sıhar, bırañır “Kilis/Elbeyli/Merkez” (Arslan Erol, 2018, s. 405).

sıhılır

geşler oynar, gırşunnar sıhılır. ezel, şindi tahsı var, o zamanda at vardı geşler_ata biner ciride çıhar “Gaziantep/Karkamış/Karkamış” (Soyyığit, 2012, s. 98).

kebabın hesabı, bir balcan, bir şey, et. gor, sıhar beyle genni düzer, şeye düzerig, mangala kömürü goyar düzerig, şeyin üşdüne mangala, közüün üşdüne “Gaziantep/Nizip/Merkez” (Gül, 1999, s. 116).

birer dene sıkmaç sıhardı. onu elimize verirdi yeri yallâh bâbam oğula ya da usduya “Gaziantep/Şahinbey/Şehreküstü” (Sarıtiken, 2017, s. 185).

şaha

sōna bākdım ben artı şaha ediyim. artı biz deym üç aylına gēdecēk deym duruym “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Sarıtiken, 2017, s. 165).

taḥım

eskiden adam öldüren cemāta gelemezdi. taḥım atan cemāta gelemezdi. ğızdan dönen cemāta gelemezdi “Gaziantep/Nizip/Köseler” (Şimşek Umaç, 2011, s. 425).

toḥaşnan

ilaç götürllerdi, depeler, toḥaşnan eveli toḥaşnan toḥaşlevi toḥaşlevi yurduḵ “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Sarıtiken, 2017, s. 162).

yaḥada

“ğızım, bu musğıyı, ya yaḥada taraf, asdarın içine veya,” didi “Gaziantep/Karkamış/Çiftlik” (Gül, 1999, s. 176).

uşāna baḥarsañ öte dünyede yaḥaḥı dutar görtmam seni derdim “Gaziantep/Şahinbey/Kalealtı” (Sarıtiken, 2017, s. 178).

yaḥalarsa

ben oruç yidēm uḥn beni yaḥalarsa yidēm kötek burdan ısdambıl’a gēder geri döner “Gaziantep/Şahinbey/Kalealtı” (Sarıtiken, 2017, s. 178).

yaḥar

salda üzümü depelerdi millet, māsere ğazanna gor sâbāleyn yaḥar şire etmiye başlallardı “Gaziantep/Şahinbey/Şehreküstü” (Sarıtiken, 2017, s. 185).

o bir şişe gaz yağıñnan bir ğışı geçirirdik. amma ne yaḥardık “Gaziantep/Şahinbey/Kazıklı” (Kocakerim, 2014, s. 112).

gelinin ğınasını yaharlar eline, ğadınlar birikir türkü söyler
 “Gaziantep/Şahinbey/Killik” (Kocakerim, 2014, s. 119).

eyle duzlar sade duzman duzlanır mı? yahar çocu
 “Gaziantep/Şahinbey/Kavşak” (Kocakerim, 2014, s. 140).

yahın

şeyle bişmiye yahın ötürüye yäprā olur ötürüye çiçek, ötürüyenin yaprā mis
kimi ğoĥar “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoĝlu” (Sarıtiken, 2017, s. 159).

yaPtıĥlarında

benimki yaPtıĥlarında on_iki on_üç yaşımda vardım. şekilleri çingenler
yazıy “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Soyyığit, 2012, s. 91).

yıĥamıya

yuñ yıĥamıya gidiyk dëllerdi, yeni gelinnerde evel başdan teze yuñ alıllar
 “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoĝlu” (Sarıtiken, 2017, s. 162).

yoharda / yuĥarı

vardım zār o zaman. yoharda da biriniñ ğardaşı ölmüş, ğardaş bacı gelmişler
 “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoĝlu” (Sarıtiken, 2017, s. 165).

ben yuĥarı çıĥmaĥ istiyom, senin neyin var kı? “Kilis/Merkez/Uzunlu”
 (Arslan Erol, 2018, s. 335).

4.1.2.1.8.2. Türkçe kelimelerde kelime sonunda -ķ > -ĥ deĝiřimi

artıĥ

eyyüb son nefes, dili dönmiy artıĥ ğanadınnan çarPTı suy ğaynımıya başladı
 “Gaziantep/Karkamış/ Öncüler” (Soyyığit, 2012, s. 99).

aşlıĥ

bı°na egmek verme, sacīnden bir tel vermezse egmek verme, aşlıĥ kötü bir
şey. dutdu beligini kesTi, ğendine verdi, ğendine verdī zaman rahme anamız_egmē
aldı eyyub_uñ yanma gediş “Gaziantep/Karkamış/Öncüler” (Soyyığit, 2012, s. 100).

atarıh

*peyrevşanınan_elini yüzünü çalarıh sabınnan. suyu gızdırırıh içine
peyrevşanı atarıh, birez sabın köpürdürük, o uşa_ān eline çalarıh*
“Gaziantep/Karkamış” (Soyyigit, 2012, s. 96).

çalarıh

*peyrevşanınan_elini yüzünü çalarıh sabınnan. suyu gızdırırıh içine
peyrevşanı atarıh, birez sabın köpürdürük, o uşa_ān eline çalarıh*
“Gaziantep/Karkamış” (Soyyigit, 2012, s. 96).

çih

*o adam eline bir deyneK alır, gelir, duvarlara vurur, meryem sen çih ben
geldim, meryem sen çih ben geldim* “Kilis/Polateli/Polatbey” (Arslan Erol, 2018, s. 389).

çoh

çoh èyi bir adamdı “Kilis/Merkez/Canpolatpaşa” (Arslan Erol, 2018, s. 157).

ğırh

*heç dā ben āklım yetdi yeteli dana gomuş gul dēlim a ğırh altı sene oldu bu
işe başlyah ğırh altı sene* “Gaziantep/Şahinbey/Kalealtı” (Sarıtiken, 2017, s. 181).

ğızdırırıh

*peyrevşanınan_elini yüzünü çalarıh sabınnan. suyu ğızdırırıh içine
peyrevşanı atarıh, birez sabın köpürdürük, o uşa_ān eline çalarıh*
“Gaziantep/Karkamış” (Soyyigit, 2012, s. 96).

ğuruyuh

*ordan oranıñ bahçivanı gelmiş, dēmiş kine: siz dēmiş niye bu
gurınıñ_altında oturiysiz meyvalılara gētmiysiz. dēmiş: bizde beyle ğuruyuh.
çocuğları olmiymiş* “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Soyyigit, 2012, s. 92).

ocağ

*üç ocağ daşını bir_arıya ğurdular
arasına da zarftan mektub ğoydılar
ayağı yan yak saçı söküük muhammireyi*

yollara düşürdüler, diy mektuP yazi ve aliy gidiy
 “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Soyyigit, 2012, s. 93).

oturduḥ

başında yeriiz var. oturduḥ yemēn başına bēş on adam oturduḥ
 “Gaziantep/Karkamış/Yolağzı” (Soyyigit, 2012, s. 106).

yastıḥ

başlarına çıtkı yaparlardı çiçekten. başına gorlar, tozzağ gorlar. iki zıibun, iki köynek, iki tuman geydirirler öğüne yastıḥ gorlar “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Soyyigit, 2012, s. 93).

yoh

bi̇r varmış, bir yohmuş. evel zaman_jçinde ḥalbur zaman_ içinde. bi̇r ğari varmış, bir de ḥoruz varmış “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Soyyigit, 2012, s. 91).

4.1.2.1.8.3. Alıntı kelimelerde kelime başında *k* - > *ḥ*- değişimi

ḥalbur

Kalbur kelimesinin kökeni Arapça ğirbâldır.

bebeyimiz için ḥalbur ḥazıllallar, onun içine maḥas ḥollar
 “Kilis/Merkez/Ekrem Çetin” (Arslan Erol, 2018, s. 151).

4.1.2.1.8.4. Alıntı kelimelerde kelime ortasında *-k* - > *-ḥ*- değişimi

fahırlıḡ

Fakir kelimesinin kökeni Arapça faḳîrdir.

herkiş şeyine göre ondan keri boyün ğınıyı yaḥarlar, sabahdan gelini çıḥarırlar. fahırlar da elinde olmiyan e genner gennere türkü söyleller, oynallar, gelini çıḥarırlar “Gaziantep/Karkamış/Karkamış” (Soyyigit, 2012, s. 98).

o da zeñligle fahırlıḡ arasında muḥayese yapmış adam; erişmiş kişi
 “Gaziantep/Karkamış/Karacurun” (Gül, 1999, s. 193).

4.1.2.1.9. Ek başında ñ- > y- / kelime ortasında -ñ- > -y- / kelime sonunda -ñ > -y değişimi

Kıpçak Türkçesinin belirleyici bir özelliği olan bu değişim Gaziantep ağzında da kendisini göstermektedir. *Codex Cumanicus*'ta soru ifadelerinin yalnızca y'li şekilleri yer almaktadır.

Bu değişim Eski Türkçenin başında görülür. Ny sesi n ve y sesini içine alır ve bu ses daha sonradan n ve y olarak ikiye ayrılır. Örneğin kanyu-қay-қанı gibi. Batı Türkçesi n tarafındadır (Ergin, 2013, s. 94).

Akar, bu değişimin çoğunlukla Kıpçak lehçelerinden olan Karayimcenin Troki ağızlarında görüldüğünü ve bunun Anadolu ağızlarında da yaşadığını belirtir (2007, s. 33).

Necati Demir, eliyin, goluyun gibi kelimelerin durumunu ñ > y değişimi olarak değerlendirmez. Ona göre böyle kelimelerde iki ünlü arasında bir -y- türemesi söz konusudur (1999, s. 55).

Zeynep Korkmaz, Eski Türkçedeki ñ sesinin bazı bölge ağızlarında düzenli olarak y sesine dönüştüğünü belirtir (1995, s. 141).

Aynı zamanda Korkmaz, Bartın ve yöresi ağızlarını inceliyorken bu ağızda meydana gelen ñ > y değişmesi ile Kıpçak grubu lehçesi olan Karayca arasında da bir ilişki kurarak bu lehçede ñ > y değişiminin karakteristik olarak meydana geldiğine dikkat çeker (1995, s. 130-131).

Leyla Karahan ise hocası Zeynep Korkmaz'ın araştırmalarından yola çıkarak

ñ > y değişiminin görüldüğü yerlerde vaktiyle Kıpçakların gelip yerleşip yerleşmediklerine bakılması gerektiğini eğer o yöreye Kıpçaklar geldiyse bunların zamanla Oğuzlarla kaynaştığını ve dillerinin Oğuzcalaştığını belirtir. Fakat bunun yanı sıra örneğin ñ > y değişimi gibi karakteristik özelliklerini ise koruduklarını öne sürer (1999, s. 102).

Hülya Arslan Erol, Kilis ağzında bu ses değişiminin Kıpçak Türkçesinin etkisiyle ortaya çıktığını söyler. Gaziantep iline yakın olan Kilis ağzında da ñ > y değişiminin bulunması tesadüfî değildir. Anadolu'ya gelen Kıpçak boyunun Kilis ve çevresine de gelip yerleştiği bilinmektedir. Bundan dolayı söz konusu ses unsurunun bu bölge dilinde kalıcı izler bıraktığı söylenebilir (2018, s. 8).

Gaziantep’te Nizip, Karkamış ve Şahinbey ilçelerinde rastlanan bu değişime Şehitkamil, Yavuzeli ve Barak ağzında rastlanmamıştır.

4.1.2.1.9.1. Türkçe kelimelerde kelime ortasında -ñ- > -y- değişimi

diynermiş

sıkıntısını ona aǎnadır, o da diynermiş genni annar kimi
“Kilis/Elbeyli/Beşyüzevler” (Arslan Erol, 2018, s. 290).

g‘öynüñ

g‘öynüñ ne isdi? “Gaziantep/Nizip/Düzbayır” (Gül, 1999, s. 136).

dün de benim ğızım cevizli küfde göynü isdedi
“Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Sarıtken, 2017, s. 160).

ben artık ben de yiye de yoğ fazla gene de azıcığ bi göynüñ isdese kimden isdeyciñ “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Sarıtken, 2017, s. 167).

kayda

ave arı tınnıñ övi kayda bėyimiz ħristus kondı (Argunşah, Güner, 2015, s. 69a, 289).

köynek

Gaziantep ağzında gömlek için köynek denir.

beyaz köynek, pantor üstünde aldım da ‘umman “Kilis/Merkez/Ebülüle” (Arslan Erol, 2018, s. 156).

öyümüze

gelirken o büyük ğardaşı öyümüze çıktı “Kilis/Merkez/Bölük” (Arslan Erol, 2018, s. 164-165).

4.1.2.1.9.2. Türkçe kelimelerde kelime sonunda -ñ- > -y- değişimi

öy

suyun öyüne geldi “Gaziantep/Karkamış/Çiftlik” (Gül, 1999, s. 180).

4.1.2.1.9.4. Ek başında ñ- > y- değişimi

atıyın

atıyın başı da alınmadı mı, dèrler onda kerı

seniñ elinde biñ tene bulunmadı mı

getdin yad ellere

atıyın başı da alınmazımış

elinde biñ tene bulunmazımış “Gaziantep/Karkamış” (Soyyigit, 2012, s. 98).

eliyin

uvağ örün şu gelinin saçını

ğınalayın ağ eliyin içini

boyun burda saba çeker göcünü

ağlama gız gelin anan ağlasın “Gaziantep/Şahinbey/Killik” (Kocakerim, 2014, s. 119).

eviyiñ

seniñ eviyiñ kapısı (Aksoy, 2021, s. 40).

kitabıyñ

seniñ kitabıyñ kabı (Aksoy, 2021, s. 40).

4.1.2.1.10. Kelime sonunda s- > h- değişimi

Kıpçak Türkçesinin belirleyici bir özelliği olan bu değişim Gaziantep ağzında da kendisini göstermektedir. Akar, genel Türkçedeki söz başı s- sesinin h- sesine döndüğünü bununda Kıpçak lehçesine bağlı olan Başkurtçada sık görüldüğünü belirtir (2007, s. 33).

Mustafa Tanç s > h değişiminin Gaziantep ağzında yalnızca sus- > hüs-, sustur- > hüstür- kelimelerinde görüldüğünü ve İslahiye Yörükleri'nin bu kelimeyi çok kullandıklarını; söz konusu değişimin Oğuz grubunda kurallaşmış bir unsur değilken Kıpçak lehçesine bağlı Başkurt Türkçesinde tamamen kurallaşmış bir yapı olarak karşımıza çıktığını belirtmektedir. Oğuzlar ile Kıpçakların beraber yaşadıkları zamanda Oğuzların birçok ses özelliklerini Anadolu coğrafyasına getirmeleri aynı zamanda Anadolu'ya Kıpçakların da gelerek bu gibi özellikleri yazı diline kazandırmış olmaları mümkündür (2008, s. 674-675).

Hülya Arslan Erol, bu ses değişimini Kıpçak Türkçesinin etkisine bağlamaktadır (2018, s. 8).

Tanç, bu durumun coğrafi unsur bir tarafa bırakılırsa başka bir açıdan da ele alınabileceğini belirtir. Ona göre bazı lehçeler bir ses unsurunu koyulaştırıp genel bir kural haline getirirken bazıları bunun tam tersini göstererek genelleştirmemektedir. Bundan dolayı belki de önceden Oğuzlar içinde de bu $s > h$ değişimi vardı ve bunu kullanan gruplar bu değişimi günümüze kadar devam ettirdi (2008, s. 676).

Gülsevin $s > h$ değişiminin Başkurt ve Yakut Türkçelerinde karakteristik olarak karşımıza çıktığını belirtir. Bununla birlikte bazı kelimelerdeki h sesinin s sesinden gelebileceğini ortaya koyar (2001, s. 138).

Bu değişim bir kelime Şahinbey ve Karkamış ilçelerinde karşımıza çıkmaktadır.

4.1.2.1.10.1. Türkçe kelime başında $s- > h-$ değişimi

hüs / hös

on üş tene mi, on dört tene mi şey geldi tırfancı. biy ne gölaylı hele hüs hüs. bit basırdı bizi öldük “Gaziantep/Karkamış/Erenyolu” (Soyyığıt, 2012, s. 131).

dünya beyle, ölümlü dünya var mı yok mu hös. ā ben yanı pasda masda yapamam “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Sarıtiken, 2017, s. 170).

la biz bunnarı cebimize sahomuzuñ cebine doldururduk pençe pençe yirdik, la ölüm hös demiş seni keser de seni hab edeller demiş (Sarıtiken, 2017, s. 209).

“be!” dedim. “gız hüs,” dedim. “burda olur mu?” dedim (Gül, 1999, s. 199).

kötü avrat da dilinden her dâkKe hüsmez, konuşur konuşur durur “Kilis/Merkez/Şih Abdullah” (Arslan Erol, 2018, s. 199).

4.1.2.1.11. Kelime başında $s- > z-$ / kelime ortasında $-s- > -z-$ / kelime sonunda $-s > -z$ değişimi

Kıpçak Türkçesinde geniş zamanın olumsuzunda rastlanır (Argunşah ve Yüksekaya, 2015, s. 322). *Codex Cumanicus*’ta bu ses değişiminin çok sık örnekleri görülür.

Tanç, bu ses değişimini Kıpçak Türkçesine ait olarak ele aldığımızda bize şu açıklamayı yapmaktadır. Söz konusu değişimin coğrafi unsur bir tarafa bırakılırsa başka bir açıdan da ele alınabileceğini belirtir. Örneğin bazı lehçeler bir ses unsurunu koyulaştırıp genel bir kural haline getirirken bazıları bunun tam tersini göstererek

genelleştirmemektedir. Bundan dolayı belki de önceden Oğuzlar içinde de $s > z$ değişimi vardı ve bunu kullanan gruplar bu değişimi günümüze kadar devam ettirdi (2008, s. 676).

Çengel, geniş zaman ekinin -mAz yerine Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi metinlerinde -mAs şeklinde olduğunu belirtir (2012, s. 52).

Gaziantep’e yakın olan Kilis ağzında da söz konusu değişimin olduğu örnek kelimeler görülmektedir. Kıpçakların, Anadolu’ya göçtüğü zamanda Kilis iline de gelip yerleştikleri bilinmektedir. İşte bu yerleşim dildeki bazı ses değişimlerini de beraberinde getirmiştir.

Gaziantep ağzında da bu değişim vardır (Aksoy, 1945, s. 58-59). Söz konusu olan ses değişimi Gaziantep’in Şahinbey ilçesinde çok sık rastlanırken Karkamış, Yavuzeli, Barak ağzı ve Şehitkamil’de nadir olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.1.2.1.11.1. Türkçe kelimelerde kelime başı $s- > z-$ / $z- > s-$ değişimi

zerçe kimi

at üzerine sıçra dedi midî ‘aynı bəle zerçe kimi hemen yere atlar, atın üzerine şıçrardı “Kilis/Merkez/Süngütepe” (Arslan Erol, 2018, s. 314).

zontur (Aksoy, 2021, s. 48).

Gaziantep ağzında çok soğuk olan kış mevsimi için zonturlu kış sıfatı kullanılır.

zopa (Aksoy, 2021, s. 48).

4.1.2.1.11.2. Türkçe kelimelerde kelime ortası $-s- > -z-$ / $-s- > -z-$ değişimi

hepzi

daş kimi doñardı. onu yirdik, hepzi yalan oldu “Kilis/Musabeyli/Yukarıbademli” (Arslan Erol, 2018, s. 379).

kızırğanmak (Aksoy, 2021, s. 48).

sekzen

neler geldi başımıza. yaşıım sekzen üç “Kilis/Merkez/Ebülüle” (Arslan Erol, 2018, s. 153).

yüssük

bir ğat elbisesinnen işde yüssügünnen, bileziginnen, altınınan geçer, dahılır “Gaziantep/Nizip/Düzbayır” (Gül, 1999, s. 127).

anam onu yamardı. anamıñ şeyle bi ğutusu vardı, onuñ içinde innesi vardı, dikiş yüssö vardı “Gaziantep/Şahinbey/Şehreküstü” (Sarıtiken, 2017, s. 185).

zamanımızda biz oyun oynamadık yanı fehat birbirine misafir geden ayleler yüssüq oyunu oynallar “Gaziantep/Şahinbey/Tabakhane” (Sarıtiken, 2017, s. 201).

4.1.2.1.11.3. Türkçe kelimelerdeki kelime sonu -s > -z / -z > -s değişimi

çerkez (Aksoy, 2021, s. 48).

bōk hanımıñ uşā çocō olmamış, onnan sōna çerkezden almışlar onu “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Sarıtiken, 2017, s. 163).

dus

üş dus, üş dafē duzlallar beyle. añnadın. he üş dafē duzlallar biddi “Gaziantep/Şahinbey/Kavşak” (Kocakerim, 2014, s. 140).

gıs

şindi bilmiyom artı. işin rasgele ğıscaaz. benden şe örgeñiyo yanı. beñi söylediyo ğari deyin “Gaziantep/Şahinbey/Kavşak” (Kocakerim, 2014, s. 140).

öküs

āam işde ne yapacağsın. dana satdım. öküs satTığ “Gaziantep/Şahinbey/Almalı” (Kocakerim, 2014, s. 130).

yüs

içinde yüs tene, yüz elli tene k’ağhe alan olurdu “Gaziantep/Nizip/Merkez” (Gül, 1999, s. 117).

4.1.2.1.11.4. Alıntı kelimelerde kelime başı s- > z- / z- > s- değişimi

domatiz

Domates kelimesinin kökeni Rumca doma'tesdir.

bol zebze doğrarım. domatiz, biber, soğan, samırsak, kazıdığım balcanın içini de ğorum “Kilis/Merkez/İzzet Paşa” (Arslan Erol, 2018, s. 194).

sāten

Zaten kelimesinin kökeni Arapça *zātendir*.

sāten salçam var dēdim bi gūrulā ēdecēm. bi de dolmalık yaparsam, aldı getirdi, atmış lira dēdi būber parası dēdi, beş lirada araba parası dēdi, ey ala dedim “Gaziantep/Şahinbey/Musulluoğlu” (Sarıtiken, 2017, s. 168).

sate gızında göynü vardı. bu gene bi danışığ dimiye kağıdı “Gaziantep/Şahinbey/Sarıkaya” (Kocakerim, 2014, s. 147).

zebze

Sebze kelimesinin kökeni Farsça sebzedir.

bol zebze doğrarım. domatiz, biber, soğan, samırsak, kazıdığım balcanın içini de korum “Kilis/Merkez/İzzet Paşa” (Arslan Erol, 2018, s. 194).

zigge (Aksoy, 2021, s. 48; Sarıtiken, 2017, s. 265).

Sikke kelimesinin kökeni Arapça sikkedir.

zoytarı (Arapça sa’terī)(Aksoy, 2021, s. 48).

Soytarı kelimesinin kökeni Arapça sa’terīdir.

yok canım nērde yav, şindikiler zoytarınıñ zoytarısı, ne zoytarısı (Sarıtiken, 2017, s. 207).

4.1.2.1.11.5. Alıntı kelimelerde kelime ortası -s- > -z- değişimi**tezizat**

Tesisat kelimesinin kökeni Arapça te’sīsattır.

devletin atı hanğısı sabàhliyin rastgelirse onu alırsın, ona tezizatu korsun “Kilis/Merkez/Süngütepe” (Arslan Erol, 2018, s. 315).

4.1.2.1.11.6. Alıntı kelimelerdeki kelime sonu -s > -z / -z > -s değişimi

atlaz (Aksoy, 2021, s. 48).

Atlas kelimesinin kökeni Arapça atlasdır.

camız (Arapça cāmūs) (Aksoy, 2021, s. 48).

Camus kelimesinin kökeni Arapça cāmūsdur.

sonadan burda imalat äyäkğabıcılar çoãldı äyäkğabı yüzü yaptı, kimis daban yaptı, kimsi yèmeni altı kilis'e camızdan yapılır (Sarıtiken, 2017, s. 234).

herkez

Herkes kelimesinin kökeni Farsça her+kesdir.

davıl gelir. silâhlar sıkılır. keş edilor. kadın erkek herkez keş edollar “Kilis/Merkez/Öncüpınar” (Arslan Erol, 2018, s. 317).

horuz

Horoz kelimesinin kökeni Farsça horûsdur.

biş gari varmış, biş de horuz varmış, gari ekmek yapıymış. horuz gelmiş, dèmiş, nene nene, şu tikenimi çıkar, amma bana ver. gari almış tikenı çıkarmış, ateşe atmış, horuz bağırmiş, nene tikenim nerde? gari dèmiş ataşa attım “Gaziantep/Karkamış/Merkez” (Soyyigit, 2012, s. 91).

nergiz

Nergis kelimesinin kökeni Farsça nergisdir.

başına çiçek dağmış, başında nergiz parlar “Kilis/Merkez/Şih Abdullah” (Arslan Erol, 2018, s. 199).

papaz (Aksoy, 2021, s. 48).

Papas kelimesinin kökeni Rumcadır.

4.1.2.1.11.7. Ek sonunda -z > -s değışimi

-mAz (geniş zamanın olumsuzu)

açmas

o yarpağı yüssü verisin. elini açmas gıs gene elni açmas yol isder “Gaziantep/Şahinbey/Bekışli” (Kocakerim, 2014, s. 144).

bilmes

ol bilmes kim tamuñnuñ otun aldı dağı tügenmes ölümün aldı “O, cehennemın ateşini ve sonsuz ölümünü aldığı bimez” (Argunşah, Güner, 2015, s. 63a, 361).

bolmaz

sıvelsin yağı silkip bolmas, “Vaşak kürkünü silmek imkânsız”

sırma tonum bñgñp bolmas. ol yulduz “Sırma elbisemi bñkmek imkânsız. O yıldız (Argunşah, Güner, 2015, s. 60a, 340).

çihamas

işde onda sinsiñ oynallardı yanı her genç çihamas
“Gaziantep/Şahinbey/Akbayır” (Kocakerim, 2014, s. 143).

görünmes

ğarsıya çıkşan bakşan evlerin uçları görünmes. herbiri bi yerde bura tã dereye iniyi, şura dereye iniyi, bura hemen ğarşıda hemen derenin içinde buralar dolu
“Gaziantep/Yavuzeli/Sarılar ” (Şimşek Umaç, 2011, s. 437).

tügenmes

anıñ üçñn bizge tēñeri bērir ħormat, sövünç, ēgilik, kaysı heç tügenmes
“Onun için Tanrı bize hiç tükenmeyen hürmet, sevinç ve iyilik verir” (Argunşah, Güner, 2015, s. 62a, 356).

-mUz (iyelik eki)

günümüs

ha bizim günümüs. bizim günümüz, günümüzde a bele zagdiyende tobbu dikedig bele “Gaziantep/Şahinbey/Akbayır” (Kocakerim, 2014, s. 142).

işlerimis

ğızım bizim işlerimis çoğ zordu. ğuyudan su çeğerdig
“Gaziantep/Şahinbey/Durantaş” (Kocakerim, 2014, s. 149).

oyunumus

bu ortada gideki onun bir tene bu tarafta o yüze gideni vurduñ mu bu taraf yeñmiş olurdu. bizim oyunumus eyledi “Gaziantep/Şahinbey/Akbayır” (Kocakerim, 2014, s. 142).

4.2. Kıpçak Türkçesinin Gaziantep Ağzındaki Söz Varlığına Yansıması

Bu bölümde kelimeler yukarıda örneklendirilerek detaylandırıldığı için sadece kelime listesi verilmiştir.

ağışdır

amaşlı

aşlıh

aşdım

beyenmek

bir ğaş

buv

çebiş

çelem

çimşir

çiy köfte

çiy simit

deyil

deyişmek

deymek

deynek

döyerdik

düyme

düyüm

düyün

düyür

eylence

eylenmek

ğaş

ğaşdı

genşler

geşt(d)im

göşdüg

göşmez

göz deymek

hüs/hös

iğdiş

inanşlar

iřtim

kimi

kölge

kömleğ

köynek

niyde

oklağ

‘öşdüm

öy

öylen

öyüt

sevişnen

sovan

sovuk

söyüt

suş

sütlaş

şahımak

şorba, řöra

şorak

tā

tad

tiken

toḥaşnan

tolu

tut

uşlatını

üş

üyütme

yengeşler

SONUÇ

Sonuç olarak Anadolu'nun Gaziantep, Kilis gibi bugünkü Suriye coğrafyasına sınır illeri başta olmak üzere pek çok yerde karşımıza çıkan Kıpçak izi, Gaziantep ağzının diğer Anadolu ağızları içinde ayırıcı bir özellik taşımasına yol açmıştır. Genel olarak Kıpçak Türkçesinin izi olarak kabul edilen yukarıda verilen ses değişimlerinin Gaziantep ağzında da karşımıza çıkıyor olması, iki büyük Türk boyunun ortak coğrafyada ortak tarih ve kültürle yoğrulmuş yansımaları şeklinde görülebilir.

Anadolu'ya göç eden boylar denildiğinde genellikle Oğuz grubu düşünülse de Kıpçakların da yoğun olarak bu bölgeye gelip yerleştiği aynı zamanda dil, din, kültür açısından birçok unsuru Orta Asya'dan Anadolu'ya getirdiği unutulmamalıdır. Burada bu unsurların harmanlandığı ve özellikle dilde bazı kalıplaşmaların oluştuğu söylenebilir.

Gaziantep ağzında Kıpçak Türkçesinin izine şu ses ve ses değişimlerinde rastlanmıştır:

1. Oğuz Türkçesinin devamı olan Gaziantep ağzında ve Kıpçak Türkçesinde, genel Türkçede görülen asli uzun ünlünün korunması birçok örnekte karşımıza çıkmıştır (ağacı > ağıcı, büyük > böyüg, göreneğimiz > g'örenēmiz).
2. *Codex Cumanicus*'ta h- sesinin türemesi Gaziantep ağzında da kendini gösterir (atladım > hatladım, eyvah > hayvah).
3. Eski Türkçeden beri var olan ñ sesinin iki lehçede de varlığını sürdürdüğü görülür (konu komşu > gonu goñşu, tuzun > duzuñ, deniz > deñiz)

4. Kelime başında *b-* > *m-* / kelime ortasında *-b-* > *-m-* değişimi *Codex Cumanicus*'ta kendini gösteren ve kalıplaşan bir değişimdir. Şahıs zamirlerinin her zaman *b*'li şekli metinde karşımıza çıkmaktadır. Bu değişimin Gaziantep ağzında da bazı kelimelerde kullanıldığı görülür. (masbana > masmana, gibi > kimi).
5. Kelime başında *ç-* > *ş-* / kelime ortasında *-ç-* > *-ş-* / kelime sonunda *-ç* > *-ş* değişimi Kıpçak Türkçesinin baskın bir özelliğidir ve bu ses özelliği bölge ağzında sıklıkla kullanılmaktadır (üç > üş, genç > genş, sütlaç > sütlaş).
6. Kelime başında *d-* > *t-* değişimi Batı Türkçesine ait olan *d* sesinin bazı kelimelerde *t*'li olması Kuzey Türkçesinin etkisinden başka bir şey değildir (dud > tut, diken > tiken, dolu > tolu).
7. Kelime başında *g-* > *k-* değişimine baktığımızda Eski Türkçedeki *k*-'lerin Kıpçak Türkçesinde korunduğu görülür. Batı Türkçesi *k*-'leri *g* yapmıştır. Gaziantep ağzında da kelime başındaki *k*-'lerin korunduğu örnekler vardır.
8. Kelime ortasında *-g-* > *-v-* değişimi Kıpçak Türkçesinin karakteristik ses olayıdır. Bölge ağzında bazı kelimelerde bu değişim karşımıza çıkmaktadır (oklava > oklağa, soğuk > sovuk, soğan > sovan).
9. Kelime ortasında *-g-* > *-y-* değişimi Kıpçak Türkçesinin eski metinlerinde ve bugün Çağdaş lehçelerinde görülen ses değişimidir. Bu değişim bölge ağzında bazı kelimelerde rastlanılmaktadır (döğerdik > döyerdik, niğde > niyde).
10. Kelime ortasında *-k-* > *-h-* / kelime sonunda *-k* > *-h* değişimi Ermeni harfli Kıpçak Türkçesinde ve *Codex Cumanicus*'ta karşımıza çıkan bu ses olayı Gaziantep ağzında da sıklıkla kullanılmaktadır (artık > artıh, yakacak > yahcah).
11. Kelime ortasında *-k-* > *-h-* / kelime sonunda *-k* > *-h* değişimi Ermeni harfli Kıpçak Türkçesinde ve Gaziantep ağzında birçok kelimedede görülür (dokuz > dohuz, yakada > yahada).
12. Ek başında *ñ-* > *y-* / kelime ortasında *-ñ-* > *-y-* / kelime sonunda *-ñ* > *-y* değişimi Kıpçak Türkçesinin belirleyici özelliğidir. Bu ses olayı bölge ağzında da bazı kelimelerde Kıpçak izini taşır (atının > atıyin, öñ > öy).
13. Kelime sonunda *s-* > *h-* değişimi Kıpçak Türkçesinin etkisidir. Bölge ağzında *sus* kelimesinin genel olarak *hüs* / *hös* şekli kullanılır.

14. Kelime başında s- > z- / kelime ortasında -s- > -z- / kelime sonunda -s > -z değişimi Kıpçak Türkçesinde geniş zamanın olumsuzunda kullanılır. Gaziantep ağzında hem kelime hem de eklerde bu değişim görülür (yüzük > yüssük, görünmez > görünmes, yüz > yüs).

Asırlar boyu insanın iletişim kurmasında önemli etken olan dil, her zaman gelişmiş bazen içine yeni kelimeler almış bazen geçmişten günümüze taşırken yok etmiştir. Kültürün bir taşıyıcısı olan dil, Türk boyları içinde de kendisini göstermiş ve geçmişten bu yana kültür kodlarını taşıyarak bugün bize Orta Asya'daki bir boyun izinin Gaziantep'te de yaşadığını göstermiştir.

KAYNAKLAR

- Adji, M. (2016). *Avrupa Türkler ve Büyük Bozkır Kıpçaklar*, çev. Bağlan, Özen. Z. Doğu Kitabevi, İstanbul.
- Akalın, M. (1979). *Târîhî Türk Şîveleri*, Sevinç Yayınları, Ankara.
- Akar, A. (2018). *Türk Dili Tarihî*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Akar, A. (2007). “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Oğuzca Dışı Dil Öğeleri”, ICANAS 38, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, s.23-38.
- Aksoy, Ö. A. (2021). *Gaziantep Ağzı 1*, Şehitkamil Belediyesi Kültür Yayınları, Gaziantep.
- Alkaya, E. (2018). Gaziantep Ağzı ve Bu Ağızla İlgili Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme. *Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları – 23*, s. 1361-1384.
- Alkaya, E. Buran, A. (2019). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri 3(Kuzeybatı /Kıpçak Grubu)*, Akçağ Yayınları Ankara.
- Argunşah, M. Güner, G. (2015). *Codex Cumanicus*, Kesit Yayınları. İstanbul.
- Argunşah, M. Sağol Yüksekaya, G. (2015). *Karahanlıca-Harezmce Kıpçakça Dersleri*, Kesit Yayınları. İstanbul.
- Arıkan, İ. (2006). *Ermeni Harfleriyle Yazılmış Kıpçakça Zebur Metin-Dizin*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi. Gaziantep.
- Arslan Erol, H. (2018). *Kilis İli Ağızları*, Kilis: Kitam Yayınları, Kilis.
- Atalay, B. (1985). *Dîvânu Lüğâtî't Türk I-II-III*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Atalay, B. (1945). *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul.
- Banguoğlu, T. (1986). *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Barthold, V. V. (1975). *Orta Asya Türk Tarihî Hakkında Dersler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

- Bodrogligeti, A. (1992). Eski Kıpçakça Sahasındaki Çalışmalar. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten, 40(1992), 175-192.
- Buran, A. (2007). “Türkçede ve Türkiye Türkçesi Ağızlarında s/ş Meselesi”, *www. Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları, Volume 2 / 2 Spring 2007*.
- Demir, N. (1999). “Orta Karadeniz Ağızlarında Nazal N (ñ) Sesi” *TDAY Belleten, Cilt 47, Sayı 1999, 51-58*.
- Demir, N. (2006). “Türkiye’de Dil-Lehçe-Şive-Ağız Tartışmaları”, Türkiye’de Dil Tartışmaları, Derleyenler: Astrid Menz – Christoph Schroeder, İstanbul: *Bilgi Üniversitesi Yayınları. 119-146*.
- Eckmann, J. (1996). Memlûk Kıpçakçasının Oğuzcalaşmasına Dair. *Janos Eckmann Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*. (Haz. Osman F. Sertkaya). Ankara: Türk Dil Kurumu. 67-73.
- Eckmann, J. (1996). Memlûk-Kıpçak Edebiyatı. *Janos Eckmann Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*. (Haz. Osman F. Sertkaya). Ankara: Türk Dil Kurumu. 52-66.
- Eker, S. (2013). *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Erdem, M.D. (2008). Birincil Ünlü Uzunlukları ve İmâle. *Turkish Studies, Volume 3/6, Fall 2008, s.236-261*.
- Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul.
- Gökbel, A. (2000). *Kıpçak Türkleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Gökçür, E. (2012). Azerbaycan Türkçesi ile Doğu Ağızlarındaki Ortaklıklar Üzerine. *Turkish Studies, Volume 7/4, Fall 2012, p.1801-1824*.
- Gül, R. (1999). *Gaziantep Barakları Ağzı*, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi. Adana.
- Gülsevin, G. (2008). Türkiye Türkçesi Ağzında Kıpçakça Denilen Unsurlar Üzerine 2: ç > ş Değişimi. *Turkish Studies, Volume 3/3, Spring 2008, s. 378-387*.
- Gülsevin, G. (2009). Türkiye Türkçesi Ağızlarında Kıpçakça Denilen Unsurlar 1: g > v. Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı. Türk Dil Kurumu-Harran Üniversitesi, *Urfa 24-30 Mart 2008, Bildiri Kitabı*, Ankara.

- Gülsevin, G. (2013). Ses Bilgisinde “Çevre Şart” Kavramı ve Ağız İncelemelerindeki Önemi. *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/9 Summer 2013, p. 49-62.
- Gülsevin, G. (2001). “Türkiye Türkçesi Ağızlarında #h Sesi Üzerine”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 49 (2001), 129-146.
- Güner, G. (2020). *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.
- Hunutlu, Ü. (2018). “Türkçede K->G- ve T->D- Tonlulaşması Üzerine Düşünceler”. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi-TADE*, 63(2018), 161-186.
- Karahan, L. (2017). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.
- Karahan, L. (2003). “Türkiye Türkçesi Ağızlarında ş>s Değişmesi ve Çalış Beldesi (Haymana) Ağızı”. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun’a Armağan, Bahar 2003, s.13, ss.41-62*, Konya.
- Karahan, L. (1999). “Türkiye Türkçesi Ağızlarında ñ>y Değişmesi”. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Dr. Himmet Biray Özel Sayısı*, s.99-105.
- Karamanlıoğlu, A. F. (1994). *Kıpçak Türkçesi Grameri*, TDK Yayınları Ankara.
- Karamanlıoğlu, A. F. (1978). *Seyf-i Sarayi Gülistan Tercümesi (Kitab Gülistan bi’t Türki)*. Milli Eğitim Basımevi. İstanbul.
- Kasapoğlu Çengel, H. (2012). Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi. *Dil Araştırmaları*, 10 (10), s 17-81.
- Kıldıroğlu, M. (2006). IX. - XVI. Asırlarda Yenisey-İrtiş Bölgesinde Kırgız-Kıpçak İlişkileri. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 30*, s133-166.
- Kıldıroğlu, M. (2013). *Kırgızlar ve Kıpçaklar*, TTK Yayınları, Ankara.
- Klyashtornyj, G. S. (2013). “Polovest Problemi (2): Kıpçaklar, Kumanlar ve Polovestler”, çev. Çakmak, C. *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, s. 175-180.
- Kocakerim, H. Ş. (2014). *Gaziantep Şahinbey Ağızı* (Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep).

- Kononov, A. N. (2000). “Kıpçak, Kuman, Kumuk Kavim Adlarının Etimolojisi Üzerine”, çev. Uğurlu, M. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi Sayı 10*, s. 518-526.
- Korkmaz, Z. (1995). Bartın ve Yöresi Ağızları Üzerine, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar, C. II*, s.128-161.
- Korkmaz, Z. (2017). Dil Nedir, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, C. I, s.660-666.
- Korkmaz, Z. (2013). Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi, TDK Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Z. (2017). Batı Anadolu Ağızlarında Asli Ünlü Uzunlukları Hakkında, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar, C. II*, s.1085-1089.
- Korkmaz, Z. (2010). “Anadolu ve Rumeli Ağızlarının Dayandığı Temeller”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 2007/1*, s. 87-110.
- Kök, A. (1995). *Oğuzeli ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi. Van.
- Öner, M. (2013). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, TDK Yayınları, Ankara.
- Özkan, M. (2004). *Tarih İçinde Türk Dili*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Özmenli, M. (2016). “Ortaçağ’da Doğu Karadeniz’de Oğuz ve Kıpçak Yerleşimi”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Nisan 2016, 20(2),s.515-536.
- Pritsak, O. (1979). Ermeni Kıpçakçası. Târîhî Türk Şîveleri (Çev. Mehmet Akalın) Ankara: Atatürk Üniversitesi.131-140.
- Pritsak, O. (1979). Kıpçakça. Târîhî Türk Şîveleri (Çev. Mehmet Akalın) Ankara: Atatürk Üniversitesi.119-130.
- Sarıtiken, H. (2017). Gaziantep Merkez (Şahinbey-Şehitkamil) Ağzı İnceleme-Metinler -Sözlük (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri).
- Soyyigit, E. (2012). *Karkamış Ağzı*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi. Gaziantep.
- Şen, H., Yağcı, M. (2021). “Moğol İstilasına Karşısında İznik Rum İmparatorluğu: III. İoannes Vatatzes Dönemi”, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi, Vol 6, sayı 1, Spring 2021*, s. 94-121.

- Şimşek Umaç, Z. (2011). *Çepni Ağzı (Dil Özellikleri-Metinler-Sözlük)*, Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi. Balıkesir.
- Tanç, M. (2008). “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Çağdaş Kıpçak Lehçeleriyle Ortaklık Gösteren s>h Değişimi Üzerine”, Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Şanlıurfa 25-30 Mart 2008, Bildiri Kitabı, s. 671-678, Ankara.
- Tekin, T. (1995). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, Kültür Bakanlığı Simurg Yayınları, Ankara.
- Yükselen, G. Peler, A. (2015). “Tarihte Türk - Ermeni Temasları Sonucunda Ortaya Çıkmış Bir Halk: Ermeni Kıpçakları veya Gregoryan Kıpçaklar”. *Turkish Studies - Language and Literature Volume 10/8*, s 253-272.
- <https://turkdilbilim.wordpress.com/2022/01/30/tarihi-turk-lehcelerinin-genel-dil-ozellikleri/> (01.10.2023).

